ВІСТІ КОМБАТАНТА

2

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1991

Printed by the Basilian Press — 286 Lisgar Street, Toronto, Ontario, M6J 3G9

ВІСТІ КОМБАТАНТА

Рік 1991 Торонто - Нью Йорк - Ч.2 (172)

ЗМІСТ

ВІСТІ КОМБАТАНТА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький і д-р М. Малецький

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків 1 УД УНА

СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців, Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інн., Українська Стрілецька Громада в Канаді

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with: Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lev, Inc, Ukrainian War Veterans' Association in Canada.

Address:

VETERANS' NEWS — P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto, Ont., Canada M6P 3J9

Editorial office in USA:

Mr. I. Kedryn-Rudnytsky, 100-E Mongomery St., Jersey City, N. J. 07302 U. S. A.

Статті, підписані прізвищем чи ініціялами автора, не завжди відповідають поглядам Редакції.

Редакція застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1991 РІК:

В Канаді річна передплата 25.00 дол. В США і інших країнах 23.00 ам. дол.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Англія:

AUFC – H.Q.
49 Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W2 4HG
ENGLAND

або:

Mr. S. Wasylko
4 The Hollows
Silverdale
Nottingham, NG11 7FJ
ENGLAND

Австралія:

Mr. Bojczuk Lew
7 Yorkshire St. Unit 4
Grange, S.A.
5022
AUSTRALIA

Коментарі

Мирослав Малецький

НОВИЙ ЛАД У СВІТІ

Війна у Перській затоці, події, що до неї довели, та її ще непроглядні наслідки заактуалізували завжди турботливе й перманентно актуальне питання міжнародних стосунків.

Темою міжнародного співжиття народів цікавилися дослідники, журналісти і політики. Написано про це томи книжок, створились теорії і доктрини - все з метою знайти найкращі засоби, як реґулювати стосунки та запевнити тривалий мир. Не все вдавалося, одначе, людям довго ним втішатися.

Мабуть, у вдачі людини глибоко закорінений нахил до войовничости і насильства, а цей факт тяжко змінити. Все ж таки після кожної більшої війни, від часів сивої давнини, завжди посилювалися спроби найти мирні засоби співжиття. Не інакше воно й тепер після воєнної кампанії у Перській затоці.

Більшість погоджується, що міжнародні стосунки є похідною внутрішної політики. Її потреби й інтереси формують міжнародну політику поодиноких держав і народів, а оці інтереси часто бувають відмінні. Постають конфлікти. Як їх не вдається полагодити мирно дипломатією, доходить до нищівних воєн. Успішним і може єдиним гальмом не починати війни був страх перед переважаючою, в першу чергу, мілітарною силою ворога. Тому мабуть, найефективнішим засобом втримати, принаймні на деякий час, мир показалась політка рівноваги сил, тобто комплекс договорів держав із співзвучними або дуже зближеними інтересами. Дипломати витрачали немало зусилля, щоб в творити бльоки та заключати союзи, які не дозволяли б на силову перевагу держав з відмінними або протилежними інтересами. Добрим прикладом успіху політики рівноваги сил уважають період часу від Віденського конґресу (1815) до вибуху 1-ої світової війни, а це час одного століття.

ЗСА, вірні інтересам свого народу, мали свої теорії і доктрини, як упорядкувати міжнародні стосунки. Найзначнішою залишилася доктрина президента Монро. Вона проголосила, що справи Америки полагоджуватимуть самі жителі Америки, і тому всяка інтервенця европейських потуг в тій орбіті зайва і не бажана. ЗСА цієї доктрини притримуються навіть у наших часах, і як є догідна нагода, до неї повертаються. Президент Вільсон бажав запевнити світовий мир за

допомогою міжнародної організації, і тому підтримував по закінчені 1-ої світової війни ідею створення Ліґи Націй. Вільсон виложив своє кредо в програмі, яку назвали "вільсонівськими чотирнадцятьма (14) пунктами. Між іншим, один з пунктів запевняв право народів на самостійність. На жаль, пляни і задуми повоєнних політиків не здійснилися. Американський конґрес не ратифікував договору про Ліґу Націй, а без участи ЗСА, які тоді вже перемінювалися у світову потугу, Ліґа Націй стала нецікавим дискусійним клюбом. Впродовж свого існування вона не зуміла полагодити жодного важливого міжнародного конфлікту чи навіть забезпечити прав меншостей на теренах европейських держав.

Відомо, що швидкий ріст німецької потуги та конечність деяких европейських держав (Британія, Франція, Росія) зупинити його довели до 1-ої світової війни. Війна закінчилася договором у Версалі. Дослідники цих часів доводять, що помилкові й нереальні постанови Версальського договору стали зародком 2-ої світової війни. Наложені, на Німеччину воєнні репарації показались нездійсненними, бо їх фізично не було можливо виконати. Почався, крок за кроком, відступ від них, але він вже не зміг зупинити росту і приходу до влади Гітлера з його націонал-соціялістичною ідеологією. А саме політика Гітлера дуже скоро довела до нової війни. Її перебіг, людські й матеріяльні втрати та наслідки - народобивства й масові переселення ще досьогодні не забулися.

Переможці 2-ої світової війни повернулись знову до ідеї міжнародної організації. Постала Організація Об'єдних Націй (ООН), якої найважливішим завданням, попри багато інших, мало бути полагоджування міжнародних конфліктів, 2-га світова війна створила також дві суперпотуги - ЗСА і СРСР, потреби та заінтересування яких йшли іншими, часто протилежними, шляхами. Міжнародна політика за минулих сорок кілька років стала в дійсности ривалізацією між цими суперпотугами. Різні їхні погляди відбилися дуже неґативно на діяльности ООН. Рада Безпеки - найвищий і рішальний орган - відразу показалася у своїх діях - спаралізована. Право вета в Раді Безпеки прислуговує п'ятьом державам, в цьому двом суперпотугам. Воно саме внеможливлювало ефективність постанов Ради. Правом вета найбільше користувався СРСР (горезвісне "нєт"), а деколи як мова була про Близький Схід, ЗСА.

Щойно постепенне зменшення значення і впливу СРСР внаслідок внутрішніх подій вможливили Раді Безпеки уповажнити ЗСА зорганізувати коаліцію проти диктатора, який брутально окупував маленьку, але на запаси нафти важливу державу - Кувейт. Після шістьтижневої акції летунства вистачило 100 годин суходільної офензиви, щоб звільнити від окупації Кувейт та знищити частину збройних сил не дуже мудрого диктатора Іраку.

Виявилося, одначе, що виграти було легше, ніж довести до миру, який погодив би інтереси зацікавлених держав, принаймі на Близькому Сході.

При цій нагоді почалось говорити про "новий лад у світі". Дехто пригадав поняття з минулого, що означало релятивно довгий час, тривалий мир. Найбільше відоме в історії поняття під назвою Pax Romana. Це був час, коли римські легіони домінували й панували в цілому тогочасному світі. В парі з цим постав вислів: Roma locuta causa finita ("Коли Рим сказав свою опінію, справа була закінчена").

В новіших часах вирішальну ролю у міжнародних відносинах виконували Франція Людвиків і Наполеонів та Британія з своїми багатими колоніями. Претенсії Совєтського Союзу створити Pax Sovietica не повелись. Зрусифікована й збруталізована нереальна, а в теорії утопійна, ідеологія комунізму розпалася в наслідок своїх "власних суперечностей".

Дехто висуває думку, що саме тепер прийшов час на Pax Americana. Виграна в рекордовому часі війна, високорозвинена технологія, багатющі ресурси та подекуди справніша організація американського суспільства могли б мати стабілізуючий вплив, який не заохочував би нікого починати збройні конфлікти . Це не значить, що ЗСА мали б стати поліцаєм світового миру. Сама сила не вистачає. Вплив американців повинен - і це важливе - без вийнятку опиратися на так ними пропаґованих людських правах та демократичних принципах правління.

Чи настане час Pax Americana? Тяжко передбачати. Труднощі з впорядкуванням Близького Сходу та з доведенням до замирення ізраїльської та арабських держав цьому не сприяють. Американці апробуватимуть участь інших і самі підуть проти кожного, хто загрожуватиме їхнім інтересам. Одначе брак їхньої підтримки для руху спротиву Саддамові курдами в Іраку породжує певні сумніви щодо ідеалістичних (людські права) положень американської закордонної політики. І це, мабуть, нормальне в усіх народів. Допомога курдським втікачам - це не політика, а лише харитативна акція, а в тій ділянці готовість і великодушність американців неперевершена.

Мир у світі може втримати Організація Об'єднаних Націй при підтримці ЗСА й інших впливових держав. Можна думати, що після успішної акції в Перській затоці ООН відродиться і стане тим, чим вона повинна бути, тобто форумом для мирного полагоджування конфліктних проблем світу. Тому ООН вимагає негайних реформ, в тому збільшення числа постійних членів Ради Безпеки - хочби додати до теперішніх п'ятьох членів ще Японію та Німеччину. Далі, щоб не допустити до блокування важливих рішень, треба в увести "спільне право вета двох-трьох держав. Треба зреформувати голосування в Генеральній Асамблеї, бо одни член - один голос не задовольняє потреб ООН. Крім цього, не зашкодило б, щоб члени дотримувалися статутів, схвалених

резолюцій і моральних основ, на яких мала б бути побудована ООН. Вона не повинна стати гіпокритичною заслоною для дій, які цим основам суперечать.

Загальна думка, взглядно думка більшости, вважає, що Совєтський Союз по своїй похилій площі котиться вниз і вже дуже близько до свого остаточного упадку. Сподіваються, що на його місці постануть нові самостійні держави, які стануть основою нового ладу в Европі, зокрема у східній її частині.

На Заході існують ще кола, які дальше вважають, що розпад СРСР не корисний для Заходу. Вони переконані прихильники "єдіної неділимої" Росії. Тому що їм бракує переконливих арґументів, вони повторяють оклепані фрази про "балканізацію" та хаос після упадку імперії, а вони, очевидно, за стабілізацію. Наслідки монолітньої совєтської "стабілізації" відомі. Вони зводяться до насильства, нужди, банкрутства. Наприкінці XX століття цивілізація вже так розвинена, що жодний народ не потребує грабувати інших, щоб краще жити. Технологія, видайність праці та свобідна виміна дібр виелімінували таку потребу. Граничні спори поміж сусідніми державами теж втратили свою остроту.

Добровільні договорення між самостійними державами на зразок країн Західньої Европи вможливили б свобідні рухи мешканців прикордонних смуг. Не можна не завважити зміни поглядів в деяких колах росіян відносно сусідніх народів - ці народи в них вже не об'єкт окупації і визиску, а рівні партнери. Можна сподіватися, що цим разом такі погляди - це не тактичний маневр обдурити, але зрозуміння часу й його потреб.

Також завважується серед сусідів Середньої і Східньої Европи зворот в напрямі наладнання добросусідських відносин. Справді ще не бракує шовіністичних і імперіялістичних зазіхань (фантастів типу "Малоросія" чи "Малопольська"), але їхнє значення під впливом реальности меншатиме.

Де місце України в новому ладі? Воно ясне і недвозначне. Числом населення (52 мільйони), природніми ресурсами, при наявності талановитости населення, хоч тепер пограблена й зруйнована, самостійна Україна належатиме до великих держав Европи та стане дійсним стабілізуючим чинником нового ладу в рамках зреформованої Організації Об'єднаних Націй.

Торонто, 8 квітня 1991

До відома всім, хто надіслав замовлення на книжку Я. Семотюка "Українські військові відзнаки". Книжка ще друкується. В половині травня починаємо розсилку.

Адміністрація В.К.

Іван Кедрин

КОМПРОМІС

Компроміс - це добровільне погодження між двома розбіжними поглядами або становищами. Кожний і кожна з нас знає із власного досвіду, що без компромісу не можна би втримати подружжя, родини, суспільства і, послідовно, міжнародних відносин. Без компромісової настанови у подружжі, родині і суспільстві існувала б перманентна сварка, і в міжнародних відносинах - перманентна війна. Компроміс не є річчю приємною але це річ неминуча, конечна. Компроміс, як усе у світі, може бути добрий і гнилий, може бути дійсно добровільний і накинений сильнішою стороною або обставинами. У компромісі кожна сторона мусить чогось виректися, і це болить. Компроміс вирішується виключно тільки розумом з відсуненням набік почування. Коли підставою подружжя і родини є взаємна любов, то щоденні компроміси приходять наче автоматично і не дають відчувати себе. У політиці інакше: там обставини накидують конечність компромісу інколи тижнями й місяцями йдуть переговори, поки найдеться компромісову формулу. Для компромісового замирення держав і народів, які довго ворогували й вирішували свої суперечки не за дипломатичним столом, а на боєвищах, коштом кривавих жертв, треба осіб великої мірки. Між Німеччиною і Францією були у минулому і цьому сторіччях три війни, у кожній із них аґресивною стороною була Німеччина, чи перед з'єднанням десятків малих самостійних князівств - Прусія була мілітаристична й аґресивна. Наїзд Прусії на Францію у 1870 році увіковічнив у своїх творах Віктор Гюго. У Першій світовій війні 1914-1919 р. так зване чотиричленне державне Порозуміння воювало проти чотиричленного Союзу. Друга світова війна вкрила Европу румовищами і облила кров'ю. Але прийшов до влади у Франції Шарль де Ґоль, а в Німеччині Конрад Аденавер, і вони -замирилися. По нинішній день вони є членами західнього оборонного союзу Північно-атлантійського пакту (НАТО).

Протилежністю до компромісу є не так принципіялізм, як максималізм. Максималісти не хочуть з нічого зрікатися, нічого вирікатися. Вони утотожнюють компромісовість із національною зрадою. Компромісовість так глибоко увійшла в реальне життя, що перестала бути проблемою, бо стала чимось самозрозумілим. Зато максималізм все ще є проблемою. Він є проблемою і в українському світі, в українській політичній думці. Конкретно: недавно можна було читати чорним по білому, що не можна замиритися з поляками, бо вони не хочуть віддати Україні Лемківщини й Холмщини, і кордон Сяну на заході України є несправедливий, бо передні стежі Богдана Хмельницького в його поході 1698 року підходили під Краків...

Образово можна сказати, що компроміс ходить ногами по землі, максималізм плаває на облаках. "Залізний канцлер Німеччини Отто фон

Бісмарк склав дефініцію політики: "Політика - це мистецтво можливости". (Німецький вислів "Кунст" це і "мистецтво" і "штука" чи пак "уміння" - на одно виходить). Значить: компроміс є невід'ємною частиною реалізму, Нема іншої політики, як тільки реальна, бо політика нереальна не є взагалі політикою, тільки політиканським самодурством, яке у практиці мусить кінчатися катастрофою для народу. Не треба сягати до пожовклих листків всесвітньої історії для документації сказаного. Нереальну політику веде в Совєтському Союзі Михаїл Ґорбачов, бо поруч із становищем президента імперії все ще зберігає становище генерального секретаря Комуністичної партії СССР і все ще вірить у "відбудову" комунізму. І коли буде надалі триматися тієї нереальної віри обов'язково прогорить. Нереальну політику вів іракський диктатор Саддам Гуссейн, вірючи, що мусульманський світ поведе "святу війну" проти Америки, країни діявола, і що Ірак розпоряджає такою збройною силою, що зосереджена на пустині Савдійськії Арабії півмільйонова американська армія буде "купатися у власній крові". Він став клясичним приміром політичного максималізму, бо Кувейт був в його плянах тільки вступом до завоювання цілого обшару Перської затоки з його зложжями нафти. Старався дістати ще атомову зброю і тоді узалежнював би світ від своєї доброї чи злої волі. Тому Саддама Гуссейна прирівнювали до Адольфа Гітлера, бо Гітлер був максималістом, який хотів збройно завоювати Европу від Атлантику по Урал і створити на 1.000 років "Пакс Ґерманіка" - німецький мир.

А проте, хоч без компромісу не можна жити, бувають ситуації, в яких нема місця для компромісу. Англійський історик Арнолд Тойнбі (1889-1975) заповів, що "Комунізм і капіталізм зійдуться наполовині дороги". Передусім - протиставленням комунізму не є капіталізм, виквіт системи вільного ринку, приватної ініціятиви і суперництва, - тільки демократія. Комунізм є запереченням усіх свобід людини й громадянина, комунізм із забріханим гаслом "вся влада робітникам і селянам" створив упривілейовану верству "совєтських буржуїв" і колективізацій сільського господарства фізично винищила в Україні - мільйонову верству селян, які любили землю. Покликуючись на теорію Тойнбі, французькі й італійські комуністи пробували створити комбінацію комунізму й демократії у постаті "еврокомунізму". Експеримент збанкрутував, так само, як збанкрутував комунізм, і тільки танками й баґнетами штучно зберігається ще в Совєтському Союзі, у суходільному Китаї і частинно на Кубі, де Фідель Кастро по суті зрадив різні догми Карла Маркса. Комунізм і демократія - це такі антиподи, між якими неможливий компроміс. Не винайдено ще такої магічної штуки, щоби знайти компроміс між вогнем і водою.

Дехто заперечує вартість компромісу у політиці, бо - мовляв компроміс несумісний з ідеалізмом. Неправда, Компроміс, як сказано вище, є невід"ємною частиною реалізму, але реалізм не виключає

ідеалізму. Навпаки, ідеалізм є духовим поштовхом до творчих діл, людині прикметний ідеалізм, як змагання до чогось вищого, кращого.

Між численними висловами української народної мудрости є теж істина: "Не одним хлібом живе чоловік". Бувають і в політиці ситуації, в яких не можна знайти компромісу. Ми всі ще під враженням близько-східнього конфлікту, який щасливо закінчився воєнним розгромом Іраку. Із трибун з'єднаних Палатів репрезентантів та Сенату американського промовляв Джордж Буш до Конґресу і народу. Йому стоячи робили овацію, але не так давно ті самі демократи радили ждати і шукати мирного компромісу. Це було теж гаслом масових денонстрантів на вулицях різних міст Америки включно з Вашінґтоном перед Білим Домом, скрізь лунали заклики: треба обов'язково шукати ліквідації конфлікту з Іраком дипломатичним шляхом, треба обов'язково замиритися на базі якогось компромісу. Лихо у тому, що ніхто з опозиціоністів президента Джорджа Буша, який накреслив собі виразну лінію, не подав ідеї, яким міг би бути компроміс у тому конфлікті, Не могло бути ніякого компромісу, бо Саддам Гуссейн і зорганізована Бушем міжнародна коаліція 27-ми держав стояли на принципових, взаємосуперечних становищах. Якщо Саддам Гуссейн був би погодився на ультимат Буша й добровільно відкликав війська з Кувейту, - якщо він анулював би акт анексії Кувейту і привернув у Кувейті леґальну владу тамошнього шеїха, - він заощадив би знищення 30-ох своїх дивізій, знищення 3.000 танків, загинуло около 100.000 вояків і втрату 66,000 полонених. Але був би "втратив обличчя", що в мусульманському світі рівняється самогубству. За всією вірогідністю, Саддам Гуссейн не втримається при владі, але пережив воєнну прогру і бореться за життя і за владу, бо того обличчя в очах своїх земляків не втратив. Ґорбачов хотів рятувати свого приятеля Саддама компромісом, - Буш відкинув ту спробу, як нереальну.

Багато наших земляків переплутують ідеал із політичною програмою. Переплутають політику з тактикою, дехто з наших земляків надто, поквапно готов тактичну гнучкість утотожнити навіть із зрадою національних інтересів. Усе це коріниться у тому, що загал уважає, що у справах політики можна авторитетно забирати голос усім, так само, як у справах медицини кожний і кожна поспішає з порадою, як лікувати біль голови чи хворобу шлунка. Тим часом існують вже окремі факультети політичних наук, і дехто з тих, що студіювали історію, належать до категорії "політологів". Це не значить, що вони придбали вже всі розуми. Найбільший філософ світа грецький філософ Сократ із 4-го сторіччя перед народженням Христа сказав: "Знаю, що нічого не знаю". У ні одній науковій ділянці не збагнено всіх тайн. Проблеми політики і тактики все ще є предметом роздумів в усіх народів. Тим паче воно стосується нас, коли тепер в Україні іде важкий і трудний змаг за рідну свободу. Нема ні одного українця в Україні та діяспорі, який не прагнув би вільної, ні

від кого незалежної української держави. Нема ні одного з-посеред около 40-ка мільйонів українців, який не проклинав би поярмлення від листопада 1920 року, не проклинав би насильного включення України до совєтських тюрм народів. Тоді, округло 70 літ тому катастрофа української державности прийшла у великій мірі - якщо не виключно - з нашої власної вини. Бо злощасна "невтральність" була виквітом слабости української політичної думки, була виквітом все ще незавершеного процесу усвідомлення " Хто ми і чиї ми діти". Тепер настав новий історичний шанс. Наші земляки в Україні зрушились. Але 70 літ неволі плюс ввесь округло 250-літній період безоглядної русифікації від часів Петра І і Катерини II - це страшний тягар. Відродився ідеал. Але неділимська думка кремлівських володарів не визнає народньої волі. Це трагічний парадокс, що й сам російський нарід не має повної волі, бо Михаїл Ґорбачов з правами диктатора спирається тепер на фізичній силі війська і "окремих відділах" КҐБ, а такого нема у країнах, де існує влада народу через нарід і з народу.

Ідеал української ні від кого незалежної України не визнає компромісу. Цей ідеал є політичною програмою. Але у здійснюванні цієї програми є безліч можливих шляхів. Воно саме й стосується тих різних питань, які заторкнено у вищенаведених рядках.

Василь Федорович

В БОРОТЬБІ ЗА МОВУ

(Від Емського указу до закону про державну мову Україну)

В травні 1876 р. цар Олександер II підписав у місті Емс біля Вісбадену в Німеччині (тут він перебував на літньому відпочинку) таємний указ про заборону друку і поширення в Росії книжок в українській мові. Зокрема заборонено: ввозити на терен Росії українські книжки, видані за кордоном; друкувати внутрі оригінальні твори і переклади українською мовою; влаштовувати українські театральні вистави, друкувати українські тексти до музичних творів та виголошувати в публічних місцях українською мовою.

Емський указ видано поза порядком звичайного законодавства, його не розглядала ані Державна Рада ані Рада Міністрів.

Указ завдав дошкульного удару українській культурі. Крім заборони українських книжок, розв'язано культурно-освітні "громади", припинено діяльність Південно-Західнього Відділу Географічного Товариства, звільнено з праці деяких "неблагонадійних" професофів Київського університету. Безпосереднім наслідком указу було те, що в 1877 р. на Україні не надруковано ані одної книжки українською мовою. Цікаве, що в тому часі в Росії друкувалися книжки різними мовами: російською, німецькою, польською, литовською, татарською, фінською, гризинською, вірменською, жидівською, тільки не українською. Це нечуваний в історії випадок переслідування мови, незгідний з нормами міжнародного права.

Історичне тло.

Катастрофа під Полтавою (1709 р.) докорінно змінила політичне положення України. Цар Петро I, а потім Катерина II, стали постепенно, але послідовно ліквідувати всі ознаки незалежности України. Спершу ще був на Україні гетьман (вибираний з волі царя), але фактичним володарем був призначений царем резидент, який контролював діяльність гетьмана й цілої адміністрації. Останній гетьман Кирило Розумовський мусів з наказу Катерини II "добровільно" зректися гетманського уряду в 1764 р. На місце гетьмана прийшла Малоросійська Колегія, зложена з чотирьох українців і чотирьох москалів, під головуванням графа Рум'янцева, який як генерал-гебернатор був

справжнім правителем України.

В 1775 р. після успішної війни Росії з Туреччиною, з наказу Катерини II зруйновано Запорізьку Січ і заведено новий адміністративний поділ українських земель. В результаті Україну включено до складу Російської імперії і вона перестала існувати як окреме державне тіло.

Після ліквідації автономії України, що тепер дістала офіційну, але історично необосновану назву "Малоросія", почалася насильна русифікація всего українського життя. Здавалося, що доля України назавжди припечатана і над справою українського народу можна перейти до денного порядку. Російська дипломатія тріюмфувала.

Правда, були серед української інтелігенції патріоти, що турбувалися дальшою долею України. Один з них, Василь Капніст[1], виступив з протестом проти скасування автономії України, склав проєкт відновлення козацьких полків, але російський уряд не прийняв того проєкту. В 1791 р. Капніст в порозумінні з іншими свідомими українцями шукав - щоправда безуспішно - в пруського міністра Герцберґа помочі для привернення Україні прав, забезпечених Переяславським договором. Проте це були спроби одиниць тільки, а народ стогнав у ярмі і якось апатично ставився до тих заходів інтелігенції. Щойно при кінці 18 і на початку 19 ст. наступило зрушення, відродилася українська література: поява "Енеїди" Котляревського, творчість його сучасників - Квітки -Основ'яненка, Гулака-Артемовського та інших, а вкінці пророче слово Шевченка. Його сильний протест проти поневолення України, відважний виступ проти царської тиранії, а одночасно безмежна любов до батьківщини розбудили народ. Не зважаючи на переслідування й заслання поета, його ідеї охопили цілу Україну і їх не можна було спинити.

До 1863 р. українська мова юридично і практично була трактована нарівні з іншими мовами імперії. В українській мові появлялися белетристичні й популярні наукові твори для народу, друкувалися шкільні підручники, переклади. Одначе в липні 1863 р. з незрозумілих причин царська влада видала циркуляр (відомий як Валуєвський указ), що заборонено видавати українською мовою наукові праці та книжки для народу. Одночасно на підставі того циркуляра закрито українські недільні школи. Між 1863 і 1872 рр. появилася тільки одна книжка в українській мові. В 1873 р. адміністрація трохи зм'якла, але не надовго, бо вже в 1876 р. появився ганебний Емський указ.

Протидія.

Емський указ, що був немов доповненням Валуєвського циркуляра, мав на меті завдати смертельного удару українській культурі й морально умертвити цілий народ. Не диво, що він викликав гостру реакцію так всередині імперії, як і закордоном.

Вже в 1877 р. професор Школи політичних наук в Парижі, Анатоль

Лєруа-Болієˆ[2], помістив у журналі "Revue des deux mondes" статтю на тему указу і взивав усіх культурних людей протестувати проти такого ганебного наступу на найсвятіше право народу - вживати свобідно свою рідну мову. Після того той же професор в окремому творі, що свобода мови й релігії - це природні невід'ємні права всіх народів, великих і малих. Зацікавлення професора українською справою посилилося після того, як він познайомився з Михайлом Драгомановим[3], якого зустрів в 1878 р. на Паризькому Літературному Конґресі, де цей виступав з окремою доповіддю в обороні української мови, засуджуючи гостро Емський указ. Від того часу Лєруа-Бодіє завжди пригадував своїм студентам долю українського народу й багато з них вибирали цей предмет як тему своїх дисертацій.

В 1894 р., при вступленні на престіл царя Миколи II, письменник Олександер Кониський предложив урядові в Петербурзі петицію, підписану багатьома українськими науковцями, в справі скасування Емського указу. Одначе уряд не взяв до уваги того прохання.

В слід за тим поодинокі міста й області України почали виступати в обороні української мови. Найперше в Чернігові на засіданні окружної ради один з її членів Н. Константинович поставив внесення, запровадити в народніх школах навчання українською мовою. Окружна рада прийняла ту заяву й переслала її до крайової ради, а та передала її на розгляд шкільної комісії. Комісія теж була згідна з пропозицією Константиновича і рекомендувала запровадити в школах українську мову та видавати українські шкільні підручники. Комісія мотивувала свої рекомендації тим, що навчання українських дітей в російській мові утруднює їх поступ і духовий розвиток та створює прірву між дітьми й батьками. Рекомендації шкільної комісії мали бути прийняті на пленарному засіданні крайової ради, але вони були невигідні для правительства й тому їх не залучено до порядку нарад. Тоді з доручення крайової ради адвокат Ілля Шраг переслав справу до Чернігівського земства. Для удокументування своєї заяви Шраг покликувався на видатних европейських науковців і педагогів (Ґрімм, Діствеґ, Пестальоцці), а також навів думку російського науковця Ушинського, який твердив, що російська школа не може дати нічого українським дітям. "Бо що значить сотня погано вивчених чужих слів в порівнянні з живою народньою мовою, яку народ творив впродовж тисячоліть? Така школа безкорисна, для українських дітей це є чуже середовище, з якого вони вертаються додому і забувають все, чого навчилися в чужій школі". При тому Шраг покликується на історію і розвиток українського шкільництва з часів автономії України, а крім того зазначує, що навіть під австрійським володінням галицькі українці мають свої школи включно з катедрою української мови на Львівському університеті. В заключенні Шраг вимагає: 1). ввести українську мову в школах Чернігівської губернії, 2). дати дозвіл на видавання шкільних книжок в

українській мові, 3). допустити українські книжки до шкільних бібліотек. Президія Чернігівського земства була в принципі згідна з тим внесенням і при тій нагоді вказала на факт, що в Росії друкується св. Письмо в 70 різних мовах, тільки не в українській. Пленарне засідання земства схвалило ту заяву, але не зважаючи на все, вища влада відхилила ті вимоги.[4]

Слідом за Черніговом пішли інші міста України.

Полтавська крайова рада доказувала шкідливість навчання українських дітей чужою мовою й домагалася україномовних шкіл. На жаль без успіху.

Збори лікарів Чернігівської округи вимагали дозволу на видавання медичних книжок і брошур для народу в українській мові.

Учительський конґрес в Херсоні домагався введення в школах української мови.

В акцію оборони української мови включилися теж Київ, Харків, Одеса. Замітне становище Одеської міської ради, де посадник міста П. Зелений виготовив обширний меморандум до міністерського комітету шкільництва в Петербурзі. Він підкреслив, що представники української інтелігенції обурені ганебним указом, який порушує найсвятіші і найкращі національні почування українського народу, ображує його національну гідність і гальмує культурний поступ. Внаслідок указу нема на Україні українських книжок, а прецінь відомо з описів чужинецьких мандрівників з 17 ст., що українці - це культурний і освічений народ і саме українці несли освіту до Росії.

В 1905 р. виїхала з Києва до Петербургу делеґація під проводом письменника Івана-Левицького і передала міністрові внутрішніх справ меморандум в справі української мови. Після одержання петиції міністерський комітет постановив зревідувати указ з 1876 р., мотивуючи своє становище тим, що заборона української мови стримує культурний розвиток і утруднює поширення освіти серед широких верств українського народу. Отже вкінці, майже після 30 років, уряд переконався, що указ є "протикультурний". Проте комітет не відважився відразу скасувати указ, але рішив наперед "перепустити цілу справу через поліцейське сито", а щойно після одержання опінії від поліції вирішити те складне питання.[5]

В тому теж часі відомий науковець, професор Празького політехнічного інституту, Іван Пулюй, вислав до Петербурга петицію в справі скасування Емського указу із враз із допущеними української мови до шкіл, урядів, преси, літератури й науки та дозволом на ввіз до Росії виданої закордоном біблії в українській мові. Також без успіху.

Протестували проти указу також українці, що жили в Росії поза межами України, нпр. конґрес техніків у Петербузі та конґрес агрономів у Москві. Навіть російська академія наук в Петербурзі посередньо попирала вимоги українців; вона нагороджувала праці з ділянки

української мови й літератури, а навіть розписала конкурс на науковий український словник, але влада робила все можливе, щоб не допустити до видання того словника.

До боротьби за українську мову і скасування Емського указу включилися також українці в Галичині. Три видатні журналісти - Роман Сембратович, Василь Яворський і Володимр Кушнір[6] заснували в 1903 р. в Відні журнал "Ruthenische Revue" в якому пропаґували українську справу серед науковців і політичних діячів Західньої Европи. Знаменитий журналіст Сембратович, що одночасно дописував до різних вропейських часописів і журналів, оголосив анкету в справі негуманного Емського указу й закликав европейських науковців висловити свою думку в тій справі і виступити в обороні української мови. Його почин дав позитивні результати. Ціла низка професорів, науковців і політиків відгукнулася в обороні української мови й долі українського народу взагалі. Ось декілька прикладів:

Член шведського парляменту, Адольф Гедін, писав: шведи привикли до переслідування своїх братів у Шлезвіґу, але російська система духовного і марального нищення народу нечувана в історії. Емський указ хоче підпорядкувати українську мову й український народ - москвському. Він має на меті зденаціоналізувати народ і знишити його інтеліґенцію. Жорстокість указу теж в тому, що його будуть відчувати цілі ґенерації, бо мова - це віддих народу. Знищити інтелектуально і морально незалежне життя народу означає ограбити цивілізацію з її поступової сили, якої ніщо не в силі заступити. Гедін при тому покликується на французького історика К. Делямара[7], який у своїй брошурі про "Забутий історією 15-мільйоновий народ" звертав своїм колеґам-історикам увагу на те, щоб розрізняли між москвинами і українцями та викривали деструктивну ролю москалів.

Жорж Вейд, лавреат Школи політичних наук в Парижі, твердив, що указ холоднокровно і брутально проголошує вирок смерти українській мові, він немов той катівський меч, що морально обезголовлює народ...Цілий світ признає, що указ є протикультурний і він мусить бути скасований.

Др. Фредерик Герц з Відня вважає, що заборона української мови - це акт варварства, а з політичної точки зору - це доказ глупоти російського уряду, який мав на меті зденаціоналізувати українців. Але хто знає історію, бачить, що це наївні пляни, бо якраз стосування тиску і придушення національної свідомости викликує противну реакцію і розбуджує народ з летаргічного сну.

Оскар Бравнінґ, професор університету в Кембрідж, виявляє симпатії до української справи, він твердить, що указ - це засіб несправедливий, а одночасно він короткозорий і недоцільний. Для збереження національної індивідуальности мова є наймогутнішим засобом і сьогодні в Европі є тенденція зберігати мови малих народів,

скріпляти їх та очищувати. Мова українського народу має таке саме або й більше право на охорону. Тому представники европейської інтелігенції повинні використати свій авторитет, щоб добитися відкликаня Емського указу.

Др. Ґ. Серджі, професор університету в Римі, стверджує, що мова є висловом думок і почувань так одиниці, як і цілого народу; тому зберегти мову - це те саме, що зберегти душу народу і характер національного життя. Чужа накинена мова не відповідає людській волі, вона спотворює людську душу. Українці вимагають тільки того, що їм дала природа, вони вимагають права на національне існування. Ніяка сила не може їм того заборонити й ніхто не має права неприродно формувати душу народу. Указ з 1876 р. - це непростимий гріх і блуд тих, що володіють народами, це несправедливість, яка рано чи пізно мусить бути направлена.

Професор Ляйпціґського університеру, др. Е. Гассе, вже від років цікавиться майже незнаним в Европі 25-мільйоновим українським народом, який є свідомий того, що він є окремою нацією, а не частиною великоруського народу. Проте Росія хоче переконати світ, що вона є однонаціональною державою, в якій всі народи розплинуться в російському морю. Для осягнення своєі мети російський уряд вживає різних засобів, а одним із них є саме Емський указ, який одначе не спинить національного відродження і свідомости народу.

Інший професор того ж Ляйпціґського університеру, др. Ґ. Бухгольц, твердить, що згідно з історією народи є незнищимі, їх не можна вбити законами чи розпорядженнями. Ясна річ, що росіяни хочуть асимілювати українців, але силою того осягнути не можна. Історія доказує, що впродовж останніх століть наступало національне відродження так у Східній Україні, як і в Галичині; сьогодні воно таке сильне, що з ним мусить рахуватися світова публічна опінія. Очевидно українці не скоро здобудуть перемогу і не спочинуть на лаврах тріюмфу, але є певне, що ані польська хитрість ані московське насильство на довшу мету її не стримають, бо перемагають ідеї, а не закони.

Ще один член шведського парляменту, Едвард Варвінський (слов'янське прізвище), вважає указ з 1876 р. жорстоким злочином. Боротьба українців за рідну мову є справедливою і на неї дивляться з захопленням та щиро вітають її всі чесні люди Европи. Українці борються за найменше і найдорожче добро людства, за кардинальні людські права, за рівноправність всіх народів. В боротьбі за великі ідеї навіть найменший народ може стати великим, з що вже говорити про 25 мільйонів борців за "живу душу народу"? Тої боротьби українці ніколи не програють бо "правда в поході".

Др. К.Г. Шеле, епископ Ґотлянду і член шведського парляменту, підкреслює, що всякі спроби гнобити чи забороняти рідну мову при помочі державних законів є небажані і нерозумні. Небажані - бо це

велика несправедливість відбирати народові його мову, а нерозумні - бо досвід вчить, що всякі заборони викликують наслідки. Отже Емський указ, зроджений з брутальної сили й жадоби поневолювати інші народи, повинен скріпити українців у їхній боротьбі за слушну справу.

Ів Гійо, кол. французький міністер, стоїть на становищі, що у Франції потрібна мовна єдність і вона на ділі там існує, хоч не забороняє нпр. бретонцям говорити рідною мовою і мати власні книжки й часописи. Але якщо мова про українців, то тут інша справа: їх культура багато вище від російської, російська потуга в ніякому разі не представляє цивілізаційного елементу, вона просто поневолює інші народи, а між ними українців.

Др. Франц Оппенгаймер з Берліну твердить, що в Росії є загальне поневолення народів і викорінювання неросійських мов та національних особливостей, щоб створити один народ. Росіяни хочуть мати одну мову та царя і папу в одній особі. При кінці бажає українцям щастя в їхніх змаганнях.

На кінець не можна поминути норвезького поета, письменника, публіциста й політичного діяча - Б'єрнстьєрне Б'єрнсона, який завжди виступав в обороні українського народу й тепер запротестував проти Емського указу як ганебного акту, що принижує людську гідність.

Не зважаючи на всі заходи і протести, царський уряд був невгнутий щодо заборони української мови. Навіть під час святкувань з нагоди 100-річчя появи "Енеїди" в 1898 р. чи при відслонені нам'ятника Котляревському в 1903 р. міністер внутрішніх справ Плеве заборонив бесідникам промовляти українською мовою; вийняток зроблено тільки для галицьких і буковинських делеґатів, яким дозволено зложити привіти в українській мові.

Деякі пільги для української мови принесла революція з 1905 р. Тоді спонтанно почали появлятися українські часописи, відкривалися українські школи, в університетах деякі професори почали викладати українську мову, літературу, історію. Українські представники в Державній Думі домагалися автономії для України, виготовили законопроєкт про місцеве самоуправління та запровадження української мови у всіх школах і судах. Але царський уряд почав незабаром новий наступ на ці прояви українського відродження: влада закрила "Просвіти" та інші культурно-освітні установи, зліквідувала новопосталі українські видавництва, припинила виклади українською мовою в університетах. Переслідувано навіть службовців, які належали до українських організацій або передплачували українські часописи. Посилилися ті репресії з вибухом Першої світової війни. Після захоплення москалями Галичини закрито тут усі українські школи й видавництва, почалася насильна русифікація всіх ділянок життя, видатніших галицьких діячів вивезено на Сибір.

Все те діялося в ім'я Емського указу, який ніколи не був формально

відкликаний. Він перестав фактично діяти з вибухом революції в 1917 р. Після 1917 р.

Гасла революції про свободу і самовизначення народів та проголошення незалежности України відкрили нові обрії для української мови. Вона стала державною мовою України - в адміністрації, в судівництві, в війську, в школах та в різних публічних установах. Розвинулася українська преса, відкрилися нові видавництва, що постачали друковане слово в українській мові. Після упадку Української Народної Республіки навіть комуністичний уряд УРСР мусів респектувати українську мову, щоб з'єднати собі широкі маси народу. Але як тільки більшовики закріпили свою владу, почали заводити нові порядки й витискати з уряду мову, даючи перевагу російській. Все таки деякі українські комуністи (Шумський, Скрипник) виступили на захист української мови й за їх заходами проголошено українізацію, яка в короткому часі дала позитивні результати в різних ділянках життя, головно в шкільництві й місцевій адміністрації. Не зважаючи на спротив ворожих українству партійних діячів, зукраїнізувався теж частинно партійний апарат. Українізація була сильним поштовхом для розвитку преси, літератури, театрального мистецтва, видавничої діяльности. Навіть заснована в Харкові Школа червоних старшин провадила навчання в українській мові.

Москва затривожена таким буйним відродженням України, боячись зміцнення тенденції до її усамостійнення, почала гальмувати процес українізації, а в 1933 р. наказала її зовсім припинити. Почався період русифікації і терору, українських діячів ліквідовано, а деякі (Скрипник, Хвильовий) заподіяли собі смерть. Той процес русифікації з більшою чи меншою натугою триває донині. Правда, українська мова формально не була заборонена й теоретично кожний міг нею свобідно користуватися, можна друкувати українські книжки й видавати часописи та журнали, але одночасно в урядових колах поширювано російську мову, даючи їй перевагу над українською. Дійшло до того, що люди боялися говорити українською мовою, щоб не наразитися на підозріння в "буржуазному націоналізмі" з відомими наслідками (позбавлення праці, пересідування, арешти, тюрми, заслання). Терор довів до того, що українські письменники й поети, що писали свої твори в українській мові, приватно розмовляли радше російською мовою, подібно як театральні актори тільки на сцені говорили українською мовою, а за кулісами переходили на російську. Наступила теж чорна година для українського шкільництва, головно від часу Хрущова, коли батькам признали право рішати, до якої школи посилати дітей, до української чи російської. Ради спокою стероризовані батьки воліли посилати дітей до російської школи, щоб не стягнути на себе підозріння в націоналізмі, а крім того, щоб забезпечити дітям кращу майбутність, яку мала б їм дати російська школа. В результаті майже всі школи в Україні, починаючи від дитячих

садків аж до університету, велися в російській мові. Русифікація шкільництва довела до того, що українську мову як мужицьку стали легковажити й соромитися її, а вживали загально російської. Це були наслідки кольоніяльної політики в Україні. Таке наставлення до української мови помітне головно в східніх районах України, хоч російська мова почала втискатися також до Західної України, де раніше її зовсім не було.

Боротьба за мову ніколи не припинювалася. Не зважаючи на переслідування, в 1960-их роках спалахнуло національно-культруне відродження. Правда, в короткому часі наступила урядова реакція з відомим розгромом творчої інтелігенції. Але даремні були зусилля влади. Вже в 1980-их роках в добі перебудови і гласности на захист української мови виступили в першу чергу письменники, що відважно вимагали впровадження української мови не тільки в школах і різних публічних установах, але надати їй статус державної мови. Поважну ролю відограло тут теж Товариство української мови ім. Т. Шевченка. Завершенням тієї боротьби зглядно початком привернення українській мові статусу державної мови слід вважати виданий Верховною Радою в Києві в жовтні 1989 р. Закон про державну мову України. Закон звучить трохи парадоксально, бо визнаючи формально українську мову державною, допускає одночасно до міжнаціонального спілкування ще й інші мови, а особливо російську, якій в деяких випадках навіть признає перевагу над українською мовою. Якщо порівняти період Української Народної Республіки, то тоді українська мова самочинно як природне явище стала державною мовою й на те не треба було окремого закону. Видно, що впродовж понад 70-річного більшовицького панування і терору справа докотилася до того, що Парлямент України не знає чи не має відваги сказати, яка мова має бути державною. При тому треба мати на увазі, що виконання закону натрапляє на спротив ворожих українству елементів, так з боку москалів, як і з боку збайдужілих малоросів, яким "всьо равно", якою мовою вони говорять, аби тільки була "ковбаса".

Не зважаючи на ті недоліки, треба все таки закон привітати як перший крок для забезпечення українській мові належного їй місця. Позицію закону скріплює теж Деклярація про суверенітет України з 16 липня 1990 р. В тій ситуації недоцільно звертати увагу на саму тільки мову; треба оба елементи - мовний і політичний поєднати в одну цілість і на тій плятформі продовжувати змагання. Як буде суверенітет, то буде й українська мова.

Примітки:

1. Василь Капніст (1756-1823), громадсько-політичний діяч на Ліобережній Україні.

2. Anatole Leroy-Beaulieu. Ecole des sciences politiques.

3. Михайло Драгоманов (1841-1895), громадсько-політичний діяч, учений і публіцист. Його протест проти Емського указу на Літературному Конґресі в Парижі 1878 р.: La Litteratume ukrainienne, proscrite par le gouvernemet russe.

4. Rutenische Revue, 1904; 5. Rutenische Revue, 1905

6. Роман Сембратович (1875-1905), Василь Яворський (1854-!926), Володимир Кушнір (1881-1938) - українські журналісти, основники журналу Ruthenische Revue, що пізніше змінив назву на Ukrainische Rundschau.

7. Casimir Delamarte: Un peuple europeen de quinze millions oublie devant l'histoire.

Проф. д-р Петро Й. Потічний
McMaster University

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Висліди перепису населення СРСР 1989 року щойно тепер стають доступними для дослідників. Варто, отже, познайомитися з новими даними про зміни в національному складі України. Національність определено на підставі заяви опитуваного, а національність дітей заявою батьків.

Під сучасну пору українці творять 72,2% всього населення. В останньому десятилітті (1979-1980) число українців зросло на 930,000 (2,5%), але частка їх серед населення України обнизилась на 0,95. Це зумовлено низьким природним приростом у відношенні до республіканських показників (7,0% менше), як і у відношенні до приросту національних меншостей. В порівнанні з росіянами, природний приріст українців був на 1,6% разів менший, з білорусами на 1,4, з молдаванами на 4,4, а з татарами на 4,9 разів менший.

В деяких областях абсолютне число українців також зменшилось. Це відноситься до Вінницької, Житомирської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей. Крім цього в усіх вищезгаданих областях, крім Полтавської, в 80-их роках мало місце зниження всього населення з огляду на міграційні процеси та відсутності природного приросту населення.

Кількість українців поза Україною за роки 1979-1989 зросла на 1,2 разів. Поза територією України сьогодні проживає 6,800.000 або 15% загальної кількости українців в СРСР. Найбільша частина їх живе в РСФСР (9,9%), в Казахстані (2%), в Москві (1,4%), а в Узбекістані (0,3%).

Всіх неукраїнців нароховується 14 мільйонів, серед яких 81% це росіяни. Кількість росіян за 1979-1989 роки виросла на 884.000 або на 8,4%, і в 1989 році нараховувала 11,400.000 населення або 22%. В 1979 році вони нараховували 21% всього населення республіки.

Єврeї, це третя національність України. За новим переписом їх

486.000, або в порівнанні з 1979 роком на 146.000 менше. Їх частка в цілому населенні республіки знизилась з 1,3% до 0,9%. Головна причина цьому еміґрація та брак природного росту.

З інших національностей СРСР, крім лотишів і киргізів, яких число зменшилось, узбеки, азербайджанці, туркмени, казахи, грузини, вірмени, литовці й естонці дещо подвищили свою частку серед населення України. Найбільший ріст виявили кримські татари, які з 6.000 в 1979 році зросли на понад 90.000 в 1989 році, з огляду на іміґрацію. Більшість із них проживає в Криму (83%), в Херсонській (12%) й Запорізькій (3%) областях. Завважується також наплив і зріст таких національностй як лезґіни, дарґінці, кумики, рутульці, табасарани.

Національності, яких батьківщини є поза СРСР, і, незважаючи на зниження їх загального числа в порівнянні з 1979 роком, але надалі є досить значними це -- болгари (234.000, або 0,5% всього населення України), поляки (219,000, або 0,4%), мадяри (136,000, або 0,3%), і греки (99,000, або 0,2%). Число збільшилося на 11% і вони начислюють 38.000 осіб.

Українці творять більшість у всіх областях окрім Криму, де вони друга національність після росіян. Області південно-західного реґіону, і специяльно західного (окрім Закарпаття і Чернівеччини), найбільш українські. Це відноситься теж і до Вінниччини, Черкащини, й Чернігівщини (ця остання понад 90% українці). Це переважно сільськогосподарські райони, де, без Києва, 50% населення -- селяни, а серед них українці творять 87%. На відміну, Донецько-Придніпровський реґіон має тільки 21%, а Південний реґіон лишень 34% сільського населення. Це високо урбанізовані реґіони й їхнє населення далеко не однорідне.

Окрім Криму, де росіяни становлять 67% населення, їхнє скупчення це -- індустріялізована частина України: Луганщина (45%, Донеччина (44%), Харківщина (33%), Запоріжжя (32%), Одещина (27%), Дніпропетровщина (24%), Херсонщина (20%), Миколаївщина (19%). В решті областей їх число вагається між 12% в Кіровоградщині до 2% в Тернопільщині. В Києві живе 21% росіян.

Білоруси, як і росіяни, розкинуті по всій території України. Найбільші їхні скупчення знаходяться в Криму, Донеччині, Рівенщині, Дніпропетровщині, Луганщині, Миколаївщини, Харківщині, Запоріжчині й в місті Києві.

Найбільш урбанізовані це -- євреї (99%). Коло двох третіх еврейського населення живе в Києві та в Одеській, Черніveській, Харківській, Житомирській, Вінницькій й Дніпропетровській областях.

Понад 65% всіх поляків живе в Житомирській, Хмельницькій і Львівській областях, та в Києві, при чому більша частина це -- міське населення. Невеликими групами (5-8 тисяч) живуть вони теж в Вінницькій, Донецькій, Тернопільській, Кримській, Одеській,

Луганській та Київській областях.

Найбільше скупчення болгарів це -- Одещина (понад 70% з загального числа в республіці) та Запоріжжя (понад 14%). Менші групи розкинені в різних областях південної України.

Неменш компактними групами живуть мадяри (96% на Закарпатті), ґаґаузи (86% в Одещині), греки (85% в Донеччині), румуни (74% на Чернівеччині, та 22% на Закарпатті), молдавани (45% на Одещині та 26% на Чернівеччнині). В більшій частині, окрім греків, це -- сільське населення.

Німці розкинені в різних районах, але майже 70% живе в сімох областях південної і східної України. Знову ж цигани, живуть в одинадцяти областях, хоч найбільше їх на Закарпатті, на Донеччині та східно-південних областях України.

Дуже цікаві дані, які говорять про мову населення. Перепис виказує, що 88% всього населення вважає рідною мовою мову своєї національности, хоч в порівнанні з 1979 роком, ця частка скоротилася на 0,6%. Окрім українців і росіян, які ведуть перед, 96% мадярів, 93% кримських татар, 80% ґаґуазів, 78% молдаван, 72% азербайджанців, 70% болгарів, 62% румунів, та 59% циган вважають рідною мовою мову своєї національности.

Найменший процент, що вважають рідною мовою мову своєї національности серед євреїв (7,1%), поляків (12,5%), греків (18,5%), німців (23%), естонців (31%), лотишів (34%) та білорусів (36%). Для цих, як теж і інших національностей, що живуть малими групами, рідною мовою є українська, або, в більшості випадків, російська мови.

Цікаво теж, що серед 14 мільйонів неукраїнців, лиш 446.000 (3,2% їхнього числа), назвали українську рідною мовою. В тому 67% поляків, 33% словаків, 31% чехів, 12% циган, та 10% румунів.

Зовсім інша ситуація, коли йдеться про російську мову. Серед неросійського населення республіки, включаючи й українців, назвали російську рідною мовою аж 5.700.000 чоловік, або 14,3% їхнього числа. Євреї ведуть перед (91% їхнього числа), а за ними йдуть греки 79%, німці 67%, чуваші 56%, білоруси 55%, татари 49%, вірмени 48%, та грузини 43%.

Число українців, що вважають рідною російську мову, за останніх десять років зросло на 600.000 або 15%. Спеціяльно в районах південно-східної України велика частина населення мовно зрусифікована. В Криму 47% українців вважають рідною мовою російську мову, в Донеччині - 40%, в Луганщині - 34%, в Одещині - 26%, в Запоріжчині - 23%, в місті Києві і на Харківщині - по 21%, на Миколаївщині - 16%, на Дніпропетровщині - 15%, на Херсощині - 12%. В решті областей ці показники невисокі і коливаються між 0,2%, в Тернопільській областей до 9% в Сумській області.

Дещо краще, але й надалі дуже незадовільними треба вважати показники, що вказують наскільки населення республіки вільно володіє

українською мовою, як другою мовою. Статистика подає, що 6.900.000 осіб, яких рідна мова неукраїнська, вільно володіє мовою корінного населення. Серед них напевно велике число тих українців, які вважають російську своєю рідною мовою. Якщо взяти разом тих для кого українська мова є рідною, і тих, які вільно володіють нею як другою мовою, то разом їх число становить 40.000.000 або (78% чоловік. В 1979 році це число виносило 38.700.000 чоловік.

Очевидно в сільських місцевостях біля 90% усього населення володіє українською мовою, тоді коли в містах нею володіє лиш 72%. Це й зрозуміло, коли зважити, що серед сільського населення мається лише 13%, тоді коли в містах живе 34% некорінного населення.

Для порівнання, російською мовою вільно володіє три четвертих населення, в тому 17 мільйонів тих, що назвали російську мову рідною і 23 мільйони тих, що нею свобідно володіють.

Для кращого розуміння справи варто поглянути на загальний образ національного складу України. Таблиця ч. 1 подає склад населення України за національним і мовним признаком.

ТАБЛИЦЯ І

Населення України за національним і мовним признаком

	Число осіб даної національности 1979	1989	1989 в % до 1979	Із загаль. числа даної націоналъ. (1989 в %) рід-ною своєї нац.	вільно володіють другою мовою рос.	укр.	інш.
Все населення	49.609.333	51.449.479	103,7	87,8	45,5	13,3	0,5
Українці	36.488.951	37.370,368	102,4	87,7	59,4	6,9	0,001Т
Росіяни	10.471.602	11.340.250	108,3	98,3	1,2	32,7	0,3
Білоруси	406.098	439.858	108,3	35,4	33,5	18,6	13,2
Узбеки	9.862	27.753	в2,8р	75,1	58,8	7,3	7,4
Казахи	7.171	12.120	169,0	62,7	50,9	11,8	7,5
Грузини	16.301	23.689	145,3	52,9	50,0	11,3	10,0
Азербайджанці	17.235	59.149	в3,4р	75,5	55,7	6,0	6,9
Литовці	9.658	11.385	117,9	48,1	45,9	13,9	12,3
Молдавани	293.576	324.480	110,5	77,9	55,6	12,2	6,6
Лотиші	7.167	7.169	100,0	34,6	34,5	18,5	12,0
Киргизи	2.370	3.881	163,8	71,9	38,7	7,9	5,1
Таджики	2.415	10.476	в4,3р	75,3	52,4	3,4	6,4
Вірмени	38.646	60.047	155,4	49,9	44,1	10,9	11,0
Туркмени	1.696	3.990	в2,4р	70,1	76,3	5,2	6,9
Естонці	4.111	4.208	102,4	30,7	29,7	16,1	14,8

Абхазці	941	993	105,5	52,6	52,0	9,6	10,0
Аварці	1.211	5.771	в4,8р	46,1	30,7	3,7	8,7
Балкарці	152	478	в3,1р	43,7	39,5	11,5	10,8
Башкири	5.361	7.787	145,1	41,8	42,4	10,0	14,1
Буряти	701	911	130,0	40,5	37,7	13,5	10,3
Даргінці	595	1.659	в2,8р	68,6	60,6	5,7	5,7
Інгуші	306	570	186,3	66,6	63,3	7,1	5,6
Кабардиниці	673	1.055	156,8	51,3	47,1	11,2	6,7
Калмики	508	708	139,4	45,7	40,8	6,7	12,0
Каракалпаки	164	377	в2,3р	65,5	62,5	4,2	7,4
Карельці	1.981	2.271	114,6	26,9	25,8	11,8	16,9
Комі	3.071	3.953	128,7	39,6	34,6	11,2	12,9
Кумики	313	1.087	в3,5р	68,4	60,5	5,8	6,5
Лакці	662	1.326	в2,0р	62,1	54,2	7,4	7,7
Лезгінці	2.354	5.366	в2,3р	58,7	55,6	6,7	7,9
Марійці	5.229	7.406	141,6	45,2	43,3	8,3	13,8
Мордвінці	16.545	19.330	116,8	32,0	30,6	11,2	14,2
Ногайці	248	496	в2,0р	71,5	64,9	5,0	5,8
Осетниці	5.257	6.342	120,6	40,8	40,9	12,3	12,2
Табасаранці	300	1.195	в4,0р	77,5	68,9	3,6	4,8
Татари	83.906	86.789	103,4	48,9	46,2	9,5	13,6
Удмуртці	6.562	8.603	131,1	36,2	33,2	12,5	13,1
Чеченці	1.046	2.573	в2,5р	59,9	53,9	9,7	4,7
Чуваші	16.456	20.310	123,4	42,1	40,2	9,1	14,7
Якути	479	759	158,5	40,7	38,2	12,9	10,1
Адигейці	458	706	154,1	49,7	49,2	8,1	11,8
Алтайці	94	201	в2,1р	34,3	34,3	12,4	6,0
Євреї	632.610	485.975	76,8	7,1	7,3	46,5	4,7
Карачайці	203	808	в4,0р	54,3	50,7	16,1	6,8
Хакасці	208	608	в2,9р	53,3	34,7	15,8	6,7
Черкесці	463	451	97,4	48,6	46,6	13,3	7,1
Комі пермаки	1.979	2.146	108,4	34,4	31,7	11,1	13,3
Абазинці	159	275	173,0	77,1	69,1	4,0	5,5
Вепси	362	231	63,8	39,8	35,9	13,9	13,9
Гагаузи	29.396	32.017	108,9	79,4	66,8	2,6	6,2
Євреї гірські	190	740	в3,9р	21,8	20,7	28,1	6,9
Євреї грузинські	33	116	в3,5р	28,4	21,9	21,6	7,8
Євр. середноазійск.	44	388	в8,8р	14,2	16,2	38,9	6,2
Караїти	1.845	1.396	75,7	9,4	9,2	17,7	4,4
Кримчаки	1.277	678	53,1	20,9	21,1	5,6	9,9
Татари кримські*	6.636	44.025	в6,6р	92,0	83,4	0,6	2,8

Татці	266	336	126,3	40,2	39,3	11,3	13,7
Удинці	190	281	147,9	50,9	46,3	8,5	10,3
Циґани	34.411	47.908	139,2	58,6	46,6	15,3	5,1
Австрійці	87	146	167,8	60,3	37,7	21,2	4,1
Албанці	3.874	3.392	87,6	53,2	50,7	8,5	0,6
Араби	1.352	2.198	162,6	87,0	75,4	1,6	0,4
Ассирійці	2.991	2.844	95,1	43,7	40,6	14,1	2,0
Афґанці	148	683	в4,6р	72,6	65,7	4,8	0,6
Болгари	238.217	232.217	97,7	69,5	61,8	8,5	1,0
Мадяри	164.373	163.288	99,3	95,5	42,7	11,8	0,1
Ветнамці	742	2,489	в3,4р	98,2	44,2	0,4	0,1
Греки	104.091	98,578	94,7	18,5	18,6	23,7	0,7
Дунґанці	163	177	108,6	35,6	41,8	15,3	2,3
Гіндуси і пакістанці	149	293	196,6	79,2	78,2	3,1	0,7
Еспанці	737	893	121,2	35,4	35,1	17,4	1,0
Італійці	307	316	102,9	19,3	22,2	24,4	0.9
Китайці	1.109	680	61,3	19,7	24,1	21,6	1,3
Корейці	6.061	8.666	143,0	34,1	31,9	7,7	1,6
Кубинці	844	1.115	132,1	70,0	78,5	1,7	0,4
Курди	122	401	в3,3р	52,6	45,6	9,0	9,0
Німці	34.139	37.912	111,1	23,1	22,7	20,7	0,9
Перси	171	395	в2,3р	24,6	26,8	21,0	2,5
Поляки	258.309	218.891	84,7	12,5	46,1	17,8	0,7
Румуни	121.795	134.676	110,6	62,3	50,3	7,1	4,5
Серби	644	769	119,4	36,7	47,5	14,7	1,4
Словаки	8.744	8.046	92,0	35,4	51,3	27,8	0,2
Турки	257	441	171,6	40,4	38,1	17,5	4.3
Уйґури	135	426	в3,2р	42,3	46,7	10,3	5,2
Фінці	1.082	1.192	110,2	25,2	25,1	14,3	3,6
Халка монголи	477	473	99,2	90,5	87,3	2,3	
Хорвати	99	191	192,9	44,0	45,0	16,2	0,5
Чехи	10.589	9.122	86,1	35,5	37,9	33,6	0,6

Джерело: "Госкомитет СССР по статистике, Национальный состав населения". Часть II. Москва, Информационно-издательский центр, 1989, ст. 59-61.

* Під сучасну пору в Україні живе понад 90,000 кримських татар.

ТАБЛИЦЯ II

Число осіб, які вільно володіють українською і російською мовами серед усього населення України

	укр. мова в тис.	в%до ціл,нас.	рос. мова в тис.	в%до ціл.нас.
Україна	40,142	78,0	40,341	78,4
Вінницька область	1,836	95,6	1,262	65,7
Волинська	1,031	95,6	678	64,0
Дніпропетровська	3,045	78,7	3,256	84,2
Донецька	3,011	56,7	4,972	93,6
Житомирська	1,436	93,4	1,021	66,4
Закарпатська	1,030	82,7	734	58,9
Запорізька	1,463	70,5	1,822	87,8
Івано-Франківська	1,374	97,3	745	52,7
Київська (без Києва)	1,808	93,5	1,333	68,9
Кірвороградська	1,123	91,4	880	71,6
Кримська	616	25,3	2,357	97,0
Луганська (Ворошиловград)	1,661	58,1	2,612	91,4
Львівська	2,609	95,6	1,730	63,4
Миколаївська	1,034	77,8	1,063	80,0
Одеська	1,487	56,7	2,217	84,5
Полтавська	1,626	93,0	1,328	75,9
Рівенська	1,131	97,1	741	63,6
Сумська	1,263	88,5	1,080	75,6
Тернопільська	1,150	98,8	636	54,6
Харківська	2,373	74,7	2,890	91,0
Херсонська	1,019	82,4	993	80,3
Хмельницька	1,454	95,6	1,008	66,3
Черкаська	1,441	94,3	1,033	67,6
Чернівецька	731	77,7	604	64,3
Чернігівська	1,302	92,2	983	69,6
Київ (місто)	2,088	81,2	2,363	91,9

ТАБЛИЦЯ III

Число осіб серед міського населення, які вільно володіють українською і російською мовами

	укр. мова в тис.	в % до ціл.нас.	рос. мова в тис.	в % до ціл.нас.
Україна	24,730	72,1	29,984	87,4
Вінницька область	769	91,3	675	80,1
Волинська	489	95,2	391	76,0
Дніпропетровська	2,436	75,7	2,836	88,1
Донецька	2611	54,5	4553	95,0
Житомирська	721	88,7	638	78,5
Закарпатська	416	82,0	350	69,1
Запорізька	1,057	67,4	1451	92,6
Івано-Франківська	552	93,8	407	69,1
Київська (без Києва)	925	89,7	806	78,2
Кіровоградська	647	88,5	582	79,6
Кримська	359	21,3	1,657	98,4
Луганська (Ворошиловград)	1,357	55,1	2,305	93,5
Львівська	1,499	93,0	1,217	75,5
Миколаївська	616	70,7	757	86,9
Одеська	901	52,2	1,608	93,2
Полтавська	876	89,3	827	84,3
Рівенська	496	94,2	404	76,7
Сумська	758	86,4	721	82,1
Тернопільська	459	97,4	342	72,6
Харківська	1,760	70,7	2,336	93,9
Херсонська	581	76,9	662	87,6
Хмельницька	657	91,6	562	78,4
Черкаська	726	90,6	624	77,8
Чернівецька	316	80,2	315	79,9
Чернігівська	658	87,7	595	79,4
Київ (місто)	2,088	81,2	2,363	91,9

Джерело до таблиць II-VI: "О национальном составе населения Украинской ССР". Мімеограф, 14.VI.1990 р.

ТАБЛИЦЯ IV

Число осіб серед сільського населення, які вільно володіють українською і російською мовами

	укр. мова в тис.	в% до ціл.нас.	рос. мова в тис.	в% до ціл.нас.		укр. мова в тис.	в% до ціл.нас	рос. мова в тис.	в% до ціл.нас.
Україна	15,412	89,8	10,357	60,4	**Львівська**	1,110	99,5	513	45,9
Вінницька	1,067	98,9	587	54,4	**Миколаївська**	418	91,3	306	66,9
Волинська	542	99,5	287	52,8	**Одеська**	586	65,2	609	67,7
Дніпропетровська	609	93,5	420	64,4	**Полтавська**	750	97,8	501	65,3
Донецька	400	76,8	419	80,5	**Рівенська**	635	99,5	337	52,8
Житомирська	715	98,7	383	52,9	**Сумська**	505	91,8	359	65,3
Закарпатська	614	83,1	384	51,9	**Тернопільська**	691	99,8	294	42,4
Запорізька	406	80,1	371	73,2	**Харківська**	613	89,3	554	80,7
Івано-Франківська	822	99,7	338	41,0	**Херсонська**	438	90,9	331	68,8
Київська					**Хмельницька**	797	99,2	446	55,4
(без Києва)	883	97,8	527	58,4	**Черкаська**	715	98,5	409	56,4
Кіровоградська	476	95,7	298	59,9	**Чернівецька**	415	76,0	289	53,0
Кримська	257	34,4	700	93,9	**Чернігівська**	644	97,2	388	58,5
Луганська(Ворош.)	304	77,4	307	78,4					

ТАБЛИЦЯ V

Число українців які проживають в СРСР поза Україною

	в тисячах		1989 в % до	в % до ціл.нас.	
	1979	1989	1979	1979	1989
СРСР	42,347	44,183	104,3	100	100
Україна	36,489	37,419	102,3	86,1	84,7
РСФСР	3,658	4,361	119,2	8,6	9,9
Казахстан	898	897	99,8	2,1	2,0
Молдавія	561	600	107,1	1,3	1,4
Білорись	231	291	126,0	0,5	0,7
Узбекістан	114	153	134,6	0,3	0,3
Киргизія	109	108	98,8	0,3	0,2
Латвія	67	92	138,1	0,2	0,2
Грузія	45	52	116,4	0,1	0,1
Естонія	36	48	133,9	0,1	0,1
Литва	32	45	140,0	0,1	0,1

Таджикистан	36	41	115,5	0,1	0,1
Туркменістан	37	36	95,9	0,1	0,1
Азербейджан	26	32	122,5	0,1	0,1
Вірменія	8	8	93,7	0,02	0,02

Варто також приглянутися до місць поселення українців в СРСР, не тільки в Україні, але й поза її кордонами. Хоча й не дуже точно, але ця статистика дає нам також певну уяву про міграційні процеси українців між 1979 і 1989 роками. Таблиця ч. V подає інформацію про поселення українців на цілій території СРСР.

ТАБЛИЦЯ VI

Основні райони проживання окремих національностей в Україні

	в тис.	в % до заг. чис
Вірмени		
Україна	54,2	100,0
Донецька область	10,1	18,7
Харківська	8,2	15,0
Одеська	5,2	9,6
Дніпропетровська	4,8	8,8
Київ (місто)	4,5	8,4
Луганська	3,9	7,1
Кримська	2,8	5,2
Запорізька	2,5	4,6
Миколаївська	1,7	3,2
Львівська	1,3	2,5
Полтавська	1,3	2,4
Херсонська	1,2	2,2
Київська (без Києва)	1,2	2,1
Білоруси		
Україна	440,0	100,0
Донецька	76,9	17,5
Кримська	50,1	11,4
Дніпропетровська	49,5	11,3
Луганська	33,5	7,6
Київ (місто)	25,3	5,7
Харківська	22,9	5,2
Одеська	21,3	4,8
Запорізька	18,4	4,2
Рівенська	16,1	3,7
Миколаївська	14,5	3,3
Херсонська	12,6	2,9
Київська (без Києва)	12,1	2,8
Львівська	10,8	2,5
Чернігівська	10,7	2,4
Кіровоградська	9,6	2,2
Полтавська	9,5	2,2
Житомирська	8,4	2,0
Болгари		
Україна	233,8	100,0
Одеська	165,8	70,9
Запорізька	34,6	14,8
Донецька	7,2	3,1
Миколаївська	7,1	3,0
Кіровоградська	3,1	1,3
Дніпропетровська	2,7	1,2
Луганська	2,6	1,1
Кримська	2,2	0,9
Київ (місто)	1,7	0,7
Харківська	1,4	0,6
Херсонська	1,3	0,6
Мадяри		
Україна	163,1	100,0
Закарпатська	155,7	95,5
Дніпропетровська	0,8	0,5
Донецька	0,7	0,4
Харківська	0,7	0,4
Львівська	0,6	0,3
Кіровоградська	0,5	0,3
Полтавська	0,4	0,3
Луганська	0,4	0,3
Київ (місто)	0,3	0,2
Ґаґаузи		
Україна	32,0	100,0
Одеська	27,4	85,6
Миколаївська	1,0	3,1
Донецька	0,7	2,1
Кримська	0,5	1,7
Луганська	0,4	1,2
Дніпропетровська	0,3	1,0
Греки		
Україна	98,4	100,0
Донецька	83,7	84,9
Кримська	2,7	2,7
Запорізька	2,1	2,2
Одеська	1,7	1,8
Дніпропетровська	1,5	1,5
Луганська	1,4	1,4
Євреї		
Україна	486,3	100,0
Київ (місто)	100,6	20,7

Одеська	69,1	14,2
Дніпропетровська	50,1	10,3
Харківська	48,9	10,1
Донецька	28,1	5,8
Вінницька	26,2	5,4
Житомирська	21,7	4,5
Кримська	17,7	3,6
Черновицька	16,5	3,4
Запорізька	14,4	3,0
Львівська	14,2	2,9
Миколаївська	11,9	2,4
Хмельницька	10,3	2,1
Луганська	8,2	1,7
Херсонська	7,4	1,5
Київська (без Києва)	7,0	1,4
Полтавська	6,7	1,4
Черкаська	6,5	1,3
Чернігівська	6,2	1,3
Молдавани		
Україна	324,5	100,0
Одеська	144,5	44,5
Чеернівецька	84,5	26,0
Миколаївська	16,7	5,1
Донецька	13,3	4,1
Кіровоградська	10,7	3,2
Дніпропетровська	6,6	2,0
Кримська	6,6	2,0
Луганська	5,8	1,8
Херсонська	5,6	1,7
Німці		
Україна	37,8	100,0
Дніпропетровська	6,4	16,9
Донецька	6,3	16,7
Одеська	3,6	9,4
Закарпатська	3,5	9,2
Кримська	2,4	6,2
Запорізька	2,3	6,2
Луганська	2,0	5,2
Харківська	1,5	3,9
Херсонська	1,5	3,8
Миколаївська	1,4	3,6
Поляки		
Україна	219,2	100,0
Житомирська	69,4	31,7
Хмельницька	36,7	16,7
Львівська	26,9	12,3
Київ (місто)	10,4	4,8
Вінницька	8,4	3,8
онецька	6,9	3,1
Тернопільська	6,7	3,1

Кримська	6,2	2,8
Одеська	5,5	2,5
Дніпропетровська	5,4	2,5
Київська (без Києва)	5,1	2,3
Чернівецька	4,7	2,1
Луганська	3,7	1,7
Івано-Франківська	3,4	1,6
Харківська	3,0	1,4
Херсонська	2,8	1,3
Запорізька	2,5	1,1
Румуни		
Україна	134,8	100,0
Чернівецька	100,3	74,4
закарпатська	29,5	21,9
Одеська	0,7	0,5
Донецька	0,5	0,4
Татари		
Україна	86,9	100,0
Донецька	25,5	29,3
Луганська	11,9	13,7
Кримська	10,8	12,4
Харківська	6,0	6,9
Дніпропетровська	5,6	6,5
Запорізька	5,3	6,1
Одеська	3,7	4,3
Київ (місто)	3,5	4,0
Херсонська	2,1	2,5
Миколаївська	1,5	1,8
Львівська	1,5	1,7
Татари кримські		
Україна	46,8	100,0
Кримська	38,4	82,0
Херсонська	5,7	12,2
Запорізька	1,6	3,3

(Під сучасну пору понад 90.000 кримських татар живе в Україні).

Цигани		
Україна	47,9	100,0
Закарпатська	12,1	25,3
Донецька	4,8	10,0
Дніпропетровська	4,1	8,5
Одеська	3,9	8,1
Луганська	3,4	7,0
Харківська	2,9	6,2
Херсонська	2,0	4,2
Запорізька	2,0	4,2
Кримська	1,7	3,5
Сумська	1,7	3,4
Миколаївська	1,3	2,7

В таблиці ч. VI подано основні райони проживання окремих національностей в Україні. Ця інформація вказує на райони скупчення та приріст або знижку населення даної національности за окремими областями.

Р. Колісник

УКРАЇНСЬКИЙ КАНАДСЬКИЙ ДОСЛІДЧО-ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ Ц ЕНТР РОЗГОРТАЄ ШИРОКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Український Канадський Дослідчо-документаційний Центр (УКДДЦ) уже відомий на Заході своїм знаменитим фільмом "Жнива розпачу", який здобув 10 міжнародних нагород. Найважливіше, однак, це те, що в тому фільмі світ побачив факти й докази про страшну штучно створену голодову катастрофу на Україні. Фільм опрокинув совєтські заперечення, що голоду не було, та розкрив брехливу пропаґанду американського журналіста Волтера Дюранте, який дістав престижеву нагороду Пуліцера за свої репортажі з СРСР. У вересні 1990 року фільм "Жнива розпачу" показано на першому українському кінофестивалі "Кінофест Земля". За свою працю Центр отримав признання з України від Михайла Гориня, генерального секретаря РУХ-у, та Вячеслава Чорновола, голови Львівської обласної ради народних депутатів.

Сидять зліва: Лев Бабій - голова КУ Братства кол. вояків 1-ої УД УНА Канади, мґр. Іроїда Винницька, д-р Остап Винницький - фінансовий референт Центру; стоять зліва: Василь Кирилюк - касир Центру, д-р Петро Смильський - член дирекції Центру, Богдан Бігус - адміністратор "Вістей комбантанта".

У вересні 1990 року Центр провів конференцію про страшний голод у світлі нових дослідів. Виступали науковці з України, Европи США і Канади. Найбільшого розголосу в англомовній пресі Торонта здобула Сузан Тейлор, яка написала книжку про горезвісного Дюранте п.н. "Stalin's Apologist" ("Апологет Сталіна"). На початку своїх дослівів вона дивилася на Дюранте як на визначного американського журналіста, але скоро дійшла до протилежного висновку. Хоч не виглядає, щоб Дюранте був на безпосередній службі НКВД, однак його хворобливі амбіції та жадоба слави зробили з нього вигідне знаряддя в руках Кремля, якому він, за увагу до його особи -- він кривав й не був фізично атрактивний -- й великі привілеї в Москві, платив вигідною для них брехнею. І не буде ніколи відомо, скільки людей було б не вмерло з голоду, якщо б Дюранте був писав правду. Дюранте теж став на дорозі англійському журналістові в Москві, Малколмові Маґґеріджові, який, не зважаючи на офіційну заборону, таки поїхав на Україну й побачив на власні очі велику трагедію. Не всі його репортажі поміщував "Манчестер Ґардіян", головно тому, що "славний" Дюранте писав протилежне в "Нью-Йорк Таймс".

Під час конференції на бенкеті виступали Вячеслав Чорновіл і його дружина -- поетеса Атена Пашко.

З України до Центру прийшли нові матеріяли про голод: 150 свідчень на 530 ст. і 13 годин відеозапису з конференції "Голодомор 1932-33", яка відбулася в Києві в серпні 1990 року.

Під час конференції звітував теж Комітет голоду чужинецьких юристів, що діяв при СКВУ. Проф. Джон Гумфрі з Монтреалу, між іншим, сказав, що самі події в Україні, коли там відверто заговорили про голодомор, випередили працю комісії, але вона свій звіт з "вироком", що голод був голокостом, винесла, хоч не одноголосно.

ПРОВІД ЦЕНТРУ

Центр очолює дирекція, складена з визначних громадян і науковців. Головою тепер є проф. Василь Янішевський, а між членами дирекції є відомі ветерани канадських збройних сил -- Василь Кирилюк, д-р Петро Смильський. Душею і "промотором" діяльности Центру є мґр. Іроїда Винницька, яка, крім головства Світової Координаційної Ради в СКВУ, весь вільний час добровільно посвячує праці в Центрі. У склад дирекції входять ще такі визначні громадяни, як: д-р Остап Винницький, проф. Всеволод Ісаїв, д-р Микола Кушпета, проф. Юрій Даревич, адвокат Богдан Онищук і д-р Ярослав Шудрак.

НОВІ ПРИМІЩЕННЯ

Щоб розгорнути навчальну й дослідну працю, Центр розташувався у новому приміщенні -- в Інституті св. Володимира в Торонті на другому поверсі. Розбудова приміщення коштує 186 тис. дол. Уряд Онтаріо призначив дотацію на розбудову 62 тис. долярів під умовою, що

громадськість зложить подвійну суму, тобто 124 тис. дол. Архівні матеріяли, з яких є понад 800 годин самого відео, будуть зберігатися в акліматизованій залі та професійно скаталоговані. Буде влашування для висвітлювання й копіювання матеріялів для дослідників й проводження окремих лекцій. Уже тепер Центр відомий в інших країнах, і, особливо, для науковців в Україні.

ЮВІЛЕЙНА ВИСТАВКА ДЛЯ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

Від травня 1991 до липня 1992 рр. Центр влаштовує виставку п.н. "Вклад українців у розбудову Канади" у своїх нових приміщеннях. Виставка призначена для всіх шкіл Торонта й околиці, а повідомлення і запрошення отримають шкільні ради провінції Онтаріо.

Навчальні матеріяли будуть для трьох вікових груп учнів народніх шкіл (primary, junior, senior) та для середніх шкіл -- high schools. Для державних шкіл матеріяли будуть англійською, а для українських -- українською мовами.

Експонати -- це великих розмірів світлини піонерів, церков, пам'ятників, будівель; мапи України, місцевостей з українськими назвами та іміґрантських поселень в Канаді; документи, наприклад, пашпорти, грамоти, довідки.

Це вперше всі школи Торонта, з дво-мільйоновим населенням і кількадесятьма великими етнічними групами, познайомляться з історією України та життям української громади в Канаді.

ТЕПЕРІШНІЙ ПРОЄКТ

Під сучасну пору Ценр поширив свою діяльність на важливий проєкт. Центр збирає матеріяли до другого документаційного фільму: "Україна в Другій світовій війні". В дійсності буде два документаційні фільми: одногодинний -- про участь українців в канадських збройних силах, це проєкт сто-річчя поселення українців у Канаді та другий -- про Другу світову війну. Досі зібрано близько сотні відеозаписів та понад 150 звукозаписів про цей період ще одної руїни українських земель.

УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ

Під час Другої світової війни створилася Українська дивізія, і Центр збирає матеріяли про її формування та бої. Записано певну кількість інтерв'ю про дивізію. Крім цього Центр може стати архівним місцем для документів, що відносяться до дивізії. Конче треба записати події від живих свідків, бо згодом ті події представлять замість нас інші, часто в тенденційному насвітлені, як це дотепер практикується на наших очах. Існує можливість випустити окремий фільм про дивізію, якщо на це знайдуться фонди.

ФІНАНСУВАННЯ

Центр, в основному, діє завдяки добровільним працівникам. При такій організації не можливо виконати навіть малу частину завдань Центру, який стає "оком і вухом" не тільки для дослідників, але й для

самої України. Ці завдання конечні, поки Україна не буде незалежною державою. Створення фонду для безперебійної праці й обслуговування дослідників, шкільної молоді й громадськости в такому великому й важливому місті, як Торонто, необхідна вимога. Тому Центр проводить збірку фондів. Саме здійснення фільму про Другу світову війну вимагає великих фінансових засобів.

Крайова управа Братства кол. вояків 1-ої УД УНА рішила включитися в цю акцію, декляруючи 50 тисяч долярів. "Вісті комбатанта" підтрумують діяльність Центру й прохають наших передплатників складати щедрі пожертви від членів і їх родин. Жертводавці одержать посвідки для податкових цілей. **Прохаємо теж голоситися на інтерв'ю, бо це дуже важлива справа.** В Америці пожертви можна складати через ЗУАДК, зазнаючи, що сума призначена на Український Канадський Дослідчо-документаційний Центр. ЗУАДК теж вишле посвідки для податкових цілей.

Долучаємо в цьому числі журналу відповідні блянки на пожертву.

В. Гридень

ЧИ МОЖНА БУЛО УНИКНУТИ ПРОЛИВУ КРОВИ З ПОЛЯКАМИ?

(1939-1945)

Взаємини українців з поляками трудні до розв'язання. Трудні з двох основних причин. Перше це проблема земель на яких оба народи закорінились, тобто проблема привязання людини до своєї батьківської землі. Друга причина психологічна: дві відмінні вдачі, два відмінні підходи до справ. У поляків помітний активізм, експансивність, глибоко вкорінене почуття власної держави, гін до могутности. Українці пасивні - все бери, мене не руш. По чужі землі ми посягали хіба ще в давню княжу добу, весь час обороняли власну землю. Часом ми готові були віддати частину своєї батьківшини, щоб мати спокій з сусідами. Тому ми завжди були ласим й легким куском здобичі для інших. Як наладнати взаємини з того роду сусідом, який не лиш посягає по наші землі, але готовий кожної хвилини власну кров пролити, щоб принести користь та славу своїй батьківщині?

Якби ми не старались задобрити поляків договорами, то для них ми лише ласий кусок, якого вони з рук не хочуть випустити, а не рівнорядний партнер до переговорів. Хто досі не має ясного погляду, то повинен простудіювати документи про переговори або декляраціі обох сторін в часі останньої війни, та окупації наших земель то більшовиками, то німцями. Поляки, вихрапавшися із своїх "розборів" та створивши свою власну державу, завдяки політичній та мілітарній допомозі антанти у 1919, - відразу взялися відбирати від своїх сусідів на сході землі, що колись давно були приналежні до Польщі. Отже, від литовців Віленщину, від білорусів західню Білорусь, а від українців Галичину, Лемківщину, Хольмщину та Підляшшя. Виторгувавши згоду з Антанти різними обіцянками про автономію для тих національностей, закріпили границю на Збручі-Горині.

Хоч ці терени силою прилучено до Польщі, зламавши Варшавський договір з Петлюрою про взаємну допомогу двох держав потоптавши обіцянки про автономію для українців хоч самі були розторощені німцями, відразу в 1939 р. розпочали боєві акції "в обороні Східніх Кресів" від автохтонного населення. Отже, українців, які старалися під німецькою окупацією завести свою адміністрацію, які проголосили відновлення власної державности, поляки вважали зрадниками польської держави й грозили жорстокою розправою. Це була політика урядових кіл в Лондоні, а на практиці прийшло до збройних виступів проти української адміністрації, українських громадських установ, й провідних особистостей. По військовій лінії запляновано "Акцію Бужа" тобто приготовано військові сили для захоплення міст під час відступу німців, щоби перед більшовиками виступити в характері господарів тих несвоїх земель. Так було під Вільном, так було під Ковалем, так було під Львовом.

Отже збройні сили керовані з-за кордону були ще одною окупаційною силою на наших землях. Наше Підпілля мало перед собою ворогів німців,

більшовиків, яким помагало у великій мірі на наших землях теж польське населення. Нашим ворогом ч. 1 були більшовики, для поляків ворогом ч. 1 були німці. Тому, що поляки помагали більшовикам з доручення свого уряду - ми мусили вести боротьбу теж з поляками як більшовицькими помічниками. Поляки бачили нас як тих, що протиставилися їх апетитам на Волинь та Галичину, тому очорнили нас як німецьких коляборантів, бо ми не хотіли служити їхнім плянам, а мали свої.

Коли це візьмемо до уваги, а при тому розглянемо різні звіти, пляни, відозви чи перебіги переговорів - то мусимо прийти до переконання, що в тому часі й в таких обставинах переговори з поляками були згори засуджені на невдачу. Хоч ціль обох народів була одна - визволитися з чужого ярма, - однак, як підхід, так і наші внутрішні політичні елементи були протилежні. Поляки старалися затримати наші землі, ми - визволитися з окупаційного ярма. Ми свою ціль хотіли осягнути, використовуючи німецький похід проти більшовизму, поляки при допомозі більшовиків старалися послабити чи знищити німців.

Коли польський еміґраційний уряд побачив, що проблема "Східних Кресів", тобто постійні неспокої та неґація польської державности на тих землях, стає козирем в руках Сталіна в домаганнях прилучити ці землі до материків - Литви, Білорусі та України - тоді і видав ухвалу, запевнюючи фактичну автономію для населення тих земель при умові, що вони проголосять лояльність до уряду Польщі. На ту заяву зареаґували польські політичні сили або неґативно, або опрокидували деякі пункти.

Варшавська делеґатура уряду видала свої застереження в червні 1943 року, з яких подаємо деякі уривки, які вкажуть на думання тодішнього польського державного апарату:

"Мусимо підкреслити, що ухвала уряду в справі українській, де мовиться про територіяльну автономію - може викликала серед польського населення огірчення, обурення й заколот. (...) Східнє бюро Делеґатури у Варшаві вказувало на шкідливість переговорів у тій справі з українціями з таких мотивів:

а) Під сучасну пору серед українців немає середовища з яким можна би було вести політичні розмови. (...) Такі чинники, які мали б зрозуміння у тій справі та виявили охоту до переговорів, не мають на Східній Малопольщі ніяких впливів, а розмови з ними було б без жодного значення. (...) чинники, які мають дійсні впливи, - це передусім ОУН та люди біля Кубійовича, не можна взагалі брати до уваги, бо розмови з ними, були шкідливі для польського державного інтересу.

б) Обстоюємо думку, що свободи та привілеї для українців мусять залежати від їх постави до польської держави, зокрема в кінцевій фазі війни.

в) Різні відозви до українців в сучасний час, українці приняли б як доказ нашої слабости... З тої причини матимемо до діла із ще більшою їхньою самопевністю (...) При тому треба брати до уваги, що запевнення не збільшать довір'я, бо нам пригадують зобов'язання з минулого.

г) Серед польського суспільства такого роду деклярація викличе враження пригноблення, а з тим й недовіру до спроможности уряду вести самостійну політку.

У квартальнику "Зустрічі" ч. 3-4 1990 Євген Місило помістив 10 документів з державних польських архівів які, відносяться до цієї справи. На

цій праці Місила опираємо наші міркування та цитуємо деякі місця в перекладі на українську мову.

Є. Місило подає, що в документі від лютого 1943 були ясно окреслені завдання для акції АК. Там сказано, що "нашим головним ворогом, крім німців, є в першу чергу українці, а в другу-литовці". Від самих початків передбачалося, що за Львів треба буде боротися, як у 1918 році. Складаємо докладний плян для повстання у Львові, в якому передбачилося, що, "крім боротьби з УПА, треба вдарити по всіх осередках українського життя у Львові, щоби їх знищити в зародку". Між центрами, які передбачалось знищити, був теж собор св. Юра, який треба було опанувати в першу чергу:

Але для замилення очей це не перешкоджало вести на низах переговори в справі співпраці з представниками ОУН. Ось кілька цікавих уривків. В серпні 1941 року представник ОУН, д-р. В. Горбовий заявив: "Вирішення проблеми взаємин українців з поляками буде залежати від того, хто буде ці справи реґулювати. Коли німці - то наразі немає про що говорити. Колиж маємо ці справи вирішити між собою, то мені здається, що польська сторона психолоґічно не приготовлена до мирного полагодження спірних питань. Ми не можемо зрезиґнувати з лінії Сяну та Буга, бо це означало б зректись найбільш національно вартісного елементу. (...) В такій ситуації одинокий вихід, збройно ці справи вирішувати, як це було в 1918 році..."

В дальших спробах переговорів у жовтні 1942 українська сторона висунула іншу можливість розв'язки ситуації мирним шляхом.

... "Прийшла хвилина, коли Польща може відзискати свої західні границі, які запропастила була, та перенести їх аж по Одру. Польща, Чехо-Словаччина, Україна та Росія повинні створити могутній слов'янський вал як заборона перед "Дранґ нах Остен" німців на слов'янські землі.

На підставі болючого власного досвіду займаємо до німців вороже становище. УЦК з Кубійовичем - це лиш форма без змісту без жодного впливу на суспільство. Сенс життя є в підпіллі ОУН та в її цілях.

Перед слов'янськими народами лежить важливе завдання, але Польща мусить пересунути свої східні границі в ім'я справедливости та рівности. У взаємовідносинах між слов'янськими народами треба прийняти засади етнографічної більшости на даному терені. Так, як поляки зовсім слушно домагаються Сілезії, хоч міста там є в більшості опановані німцями, тож така сама засада мусить панувати на сході- в Галичині чи на Волині - поминаючи різні історичні арґументи. (...) Сама Польща із Чехо-Словаччиною, але без України, не встоїться німецькому напорові (...)" На цю пропозицію коментар польської сторони до свого уряду був наступним: З того видно, що експансія ОУН в Галичині та Волині, східних землях Речі Посполитої - є незмінним політичним чинником та глибоко обдуманого елементу цілої доктрини ОУН."

Зміна окупанта німецького на совєтського внесли трохи оживлення в розв'язку українського питання, але лише в рамках польської державности. Навіть такі куці спроби як територіяльна автономія піти українцям назустріч серед загалу польських угрупувань викликали однакову реакцію, вважаючи такі "поступки" актом, що викликає співчуття до їхніх авторів, але є шкідливим для польського державного інтересу".

Отже, не здоровий розсудок, не міжнародна справедливість, не політична доцільність керували в тому часі поляками, але оці заборчі апетити

та переконання, що Україна не повинна бути підметом міжнародної політики, але предметом польської експансії. Тож поставмо собі тепер ще раз питання. Чи у 1939-1945 могло відбутися якесь мирне зговорення між поляками та українцями? Документи наведені Євгеном Місилом, солідним дослідником останної війни вказують недвозначно, що наш визвольний рух не міг договоритися з поляками бо цілі нашої, і їхньої боротьби були зовсім інші.

Андрій Коморовський

БЕРЕЗНЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ

Ситуація в Радянському Союзі не покращала, не зважаючи на створення президентури, надання президентові Горбачові всіх можливих екзекутивних уповноважень і обсадження всіх важливіших постів довіреними і досвідченими комуністами. Суверенітети республік почали набирати конкретних форм поминаючи центр - Москву, вони почали в'язатися сіткою горизонтальних договорів, а Україна з Росією підписали й ратифікували історичної ваги державний договір. В Харкові преставники демократичних сил з всього Союзу об'єдналися і розпрацювали плян протидії центрові. Відкрито говориться про розвал імперії. Дехто навіть твердить, що Радянський Союз як такий практично вже не існує.

У виді такої ситуації центр консолідує всі імперські сили, в першій мірі парію, КДБ, армію, а далі православну церкву і різної масти єдинонеділимців. Як черговий акт збереження імперського союзу за всяку ціну, проголошує референдум, зміст якого так спрепарований, що центр є впевнений, що більшість голосуватиме за "оновлений союз".

Референдум мав безпосердньо заапелювати до найглибших почувань мас, понад голови самих республік чи демократичної опозиції. Такої підтримки мас Горбачові конечно було треба, тим більше, що ні одна третя союзних народних депутатів (750 осіб), до речі сама еліта комуністичної партії, ні він сам, не були вибирані народом.

Проголошення союзного референдуму закріпило розмежування між центром і республіками. Воно змобілізувало демократичні сили, які в останніх двох місяцях минулого року замовкли під ударами протиатак консерваторів, зокрема після арешту народного депутата Хмари й відхилення IV зїздом народних депутатів визнання декларації суверенности всіх республік, де вони були прийнаті.

Нині вже можна сказати, що своєчасне узаконення Декларації, яка передбачає пріоритет республіканських законів над союзними, дало б конституційну причину на відкинення республікою такого союзного референдуму.

Тим часом неможливість його анулювати зігнорувати, як теж бурхливі виступи в цій справі народних депутатів двох протилежних таборів спричинилися до компромісного прийняття паралельного республіканського

бюлетеню, запропонованого президією Верховної Ради, на чолі з її головою Леонідом Кравчуком: "Чи згодні ви з тим, що Україна має бути в складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?"

Тут варто було б наголосити, що парляментарна група "239" стратила свою ефективність, а значна частина т. зв. "суверен-комуністів" пішла за Л. Кравчуком, який після повороту з Швайцарії, тішиться великим респектом і якому властиво належить приписати кредит за видвигнення республіканського бюлетеню.

Республіканський бюлетень справді не є таким, як галицький - за незалежну українську державу, та все таки, маючи на увазі реальну політичну ситуацію, це крок вперед.

Надовго до проведення референдуму увага української громадськости концентрувалась головно на двох бюлетинах -- союзному і респубіканському. До речі, це й виявилось у досить високій участи 83,7% громадян у референдумі, що не оправдало сподівань багатьох політиків, які вважали, що політична активність жителів України дуже знизилися.

За союзним бюлетенем проголосувало 70,5%, за республіканським -- 80,2%, а в Галичині за обласним - 88,3%. Як парадоксально воно не виглядало б, але на перше враження всі вийшли переможцями. Так заявився, напр. центр, який не хотів бачити результатів республіканського бюлетеню, що недвозначно стверджував, що Україна має бути в союзі "суверенних держав на засадах Декляраціі", чи результатів галицького опиту.

Щодо республіканського і галицького бюлетенів висловився дуже влучно один з журналістів: в Києві виграли демократи, а у Львові -- націоналісти.

Центр вирішив провести цей референдум з метою, поперше, врятувати свій імперськй контроль і, подруге, щоб на майбутнє забезпечити законний ґрунт для придушення національних прагнень неросійських народів. За Л. Кравчуком, у центрі "мова не про союз, а про союзну державу". У висліді шість республік відмовилось провести референдум, Росія додала свій опит про створення президентури, Казахстан змінив офіційний текст, а Україна ввела опит. Це в свою чергу привело до багато акцій центру, включно до "війни законів", що в кінцевому результаті, як усім відомо, мало зовсім протилежної ефект, що треба вважати симптомами розвалу останньої імперії. Не бракує їх і на Україні, де спостерігається широка політизація мас і, найважливіше, консолідація всіх сил проти центру - за суверенітет.

Цікаво згадати, що ніхто з українських політиків не передбачував таких високих вислідів союзного, а зокрема республіканського бюлетенів. На окрему увагу заслуговують вислідн республіканського опиту в російськомовних східніх і південних областях, зокрема в Криму (понад 80%). Варто теж згадати багатомовний факт, що Севастопіль, де переважає російське населення, підтримав республіканський бюлетень із вищими показниками, ніж союзний.

Проведення референдуму в Україні показало деякі недомагання демократично-національних сил. Так, нпр., щодо республіканського бюлетеню Рух рекомендував відповідати залежно поглядів, а Українська міжпартійна асамблея і СНУМ закликали до повного бойкотування референдуму, що, на думку багатьох політиків, причинилися до

приплюсування їхніх голосів до тих, хто проти суверенітетру.

Поза тим, республіканський опит має багато позитивних сторінок, от хоч би з тих причин, що дає політикам сильний арґумент в переговорах за новий союз, виказав несподівано сильне почуття державницької приналежности, стихійну консолідацію сил, включно з комуністами (не всіма), піднесення престижу України на міжнародному форумі.

Закінчу цікавим спостереженнм кореспондентки Ukrainian Weekly Марти Коломиєць з 17 березня на автобусовий зупинці в Дарниці в Києві, де вона проводила опит різних людей про референдум. Виходить, що чотири з п'ятьох запитаних відповідали: "Я голосував/ла за вільну Україну". Питання республіканського бюлетеню вони розуміли як встановлення вільної України.

Ярослав Качай

"ІСТОРИЧНА" ТРИЛОГІЯ ГЕНРИКА СЄНКЕВІЧА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Американська Польонія на своєму Конґресі, який відбувся в Чікаґо в 1988 році, вирішила перекласти на англійську мову Трилогію Сєнкевіча. Перший том п.н. "Огнем і мечем", написаний в 1884 році, описує визвольну боротьбу українського народу проти польських загарбників під проводом великого гетьмана Богдана Хмельницького. Сєнкевіч в своєму творі називає Хмельницького бунтарем, варваром і п'яницею, а визвольну боротьбу українського народу -- бунтом дикої товпи проти "культурної польської нації".

Цей переклад буде в продажі 3 травня 1991 року, тобто в річницю 200-ліття польської конституції з 1791 року, популярно знаною як "Конституція третього мая".

Автором перекладу є польський письменник і перекладач Влодзімеж Кунічак, який в своєму коментарі каже, що цей переклад буде вчити й єднати американську Польонію з духом її предків. Він твердить, що Трилогія представляє не тільки душу й характер польського народу, як жодний інший твір, але і творить їх.

Завдяки Трилогії, польський народ доконав геройства під час 2-ої світової війни, -- твердить автор перекладу, -- і каже, що поляки були єдиним народом, що не створив коляборацiйного уряду під час гітлерівської окупації. (Не думаю, що нацистська Німеччина хотіла створити польський уряд, як наприклад, у Франції чи в Норвеґії, -- підкреслення моє). Автор перекладу чомусь забуває за тисячі польських фольксдойчів, які були на услугах нацистів, чи за ще більше число польських комуністів, які розпинали свій народ. Чи це були ті, що не читали Трилогії Сєнкевіча.

Далі автор перекладу в своєму коментарі твердить, що всі великі героїчні й патріотичні акції поляків в найновішій історії треба завдячувати

Трилогії. За приклад подає свого батька, який під час 1-ої світової війни 16-літнім юнаком втік з дому, щоб вступити до Леґіону Пілсудського, а коли він вмирав, то просив, щоб до його труни покласти "Польську біблію" (Трилогію Сєнкевіча) і землю з гробу його матері, яка була похована у Львові.

Влодзімєж Кунічак, як виглядає з місця вічного спочинку його бабуні, походить з Галичини. Правдоподібно, йому найбільше залежить на перекладі тенденційного і шовіністичного першого тому Трилогії. Його не обходить, що англомовний читач польського походження, прочитавши "Огнем і мечем", виробить собі неґативний і фальшивий образ української людини, визвольна боротьба якої представлена як бунт проти "леґальної" влади.

Можливо, що автор перекладу сам піддав американській Польонії цю нефортунну ідею. Він не хоче бачити, що тепер українці і поляки мусять жити в добросусідських відносинах і забувати за кров'ю писані сторінки їхньої історії.

Дещо про автора Трилогої: перший том -- "Ogniem i mjeczem", другий -- "Potop", третій -- "Pan Wolodyjowski". Генрик Сєнкевіч (1846-1916) визначний письменник, автор кількох оповідань і романів, між ними, "Quo Vadis", за який він одержав нагороду Нобля в 1905 році. Одначе, найбільшої популярности між поляками здобув своєю Трилогією, а властиво її першим томом.

P.S. Інформація про переклад була поміщена в Polish American News, February 1991 p.7.

ПАМ'ЯТЬ ПРО КРЕСИ -- ТАК, АЛЕ ЯКА?

Останнім часом наново зросла хвиля антиукраїнських публікацій у польській пресі та книжкових виданнях. Це, зокрема, помітне в пасмі земель, звідки виселено українців у 1947 році. Знову говориться лише про українські злочини, про сотні тисяч жертв, про "українське звірство". Це особливо співпадає з діяльністю т.зв. кресових земляцтв, які у своїй діяльності утверджують фальсифікацію історії та на цій основі домагаються судових процесів. Це настрожує. Адже українсько-польські відносини зокрема з моменту підписання відомого договору з 13 жовтня 1990 р. увійшли на якісно новий рівень. Отже тому таку діяльність треба розцінювати як свідоме протидіяння нормалізації українських взаємин.

В Польщі привертається пам'ять про давні "креси", польську культуру, яка там творилася. І дуже часто виникає враження, начебто не існувало там нічого більше, крім польськости, крім того, що сталося з поляками з території Західної України чи Західної Білорусії. Отже, яка пам'ять про "креси"? На це питання намагається відповісти Тадеуш Анджей Ольшанський у публікованій нижче статті, яка появилася у щоденному прес-виданні Rzeczpospolita від 5-6 січня 1991 року. В контексті перерахованих явищ поява статті є подією тим більше гідною відзначення, що надрукована вона була в офіційному органі польського уряду. І саме з

уваги на цей факт, редакція зробила виняток і вирішила повністю передрукувати її, а не віднести лише до рубрики "Україніка в польській пресі".

Трагедія кресів сорокових років збуджує в Польщі величезні емоції -- перш за все тому, що протягом десятиліття по обох сторонах кордону намагалися затерти пам'ять про минуле. Сьогодні зростає велике зацікавлення подіями тамтих років, які значили кінець кресів. На жаль, відроджується старий стереотип польсько-українських відносин, значною мірою фальшивий, хоча складений з багатьох елементів.

Недавно Товариство любителів Львова звернулось із закликом до свідків волинсько-галицького терору, щоб вони надсилали спогади про події. Нарешті віднедавна зацікавилася також ними Головна комісія досліджень гітлерівських злочинів. Добре, що так сталося -- свідків тамтих днів стає щораз менше в живих, а докладний аналіз зібраного матеріялу повинен розвіяти багато мітів. А поки що ми надалі є на етапі їх творення.

Ось-бо у своєму зверненні Товариство висловило хвилювання змовою мовчання, яке оточує злочин українських націоналістів, обтяжуючи їх одночасно провиною за смерть півмільйона поляків і півтора євреїв, стверджуючи одночасно, що більшість винних уникнула кари. Все це неправда. Перш за все, важко говорити про якусь "змову мовчання". Від років появляється в Польщі велика кількість книжкових видань, вже не говорячи про пресові, що торкаються польсько-української боротьби сорокових років; останньо, між іншим, цикл параісторичних публікацій Едварда Пруса чи спогади Вінцента Романовського "Калинові дні". В 1990 році появилася також перша спроба зібрання наукової документації волинського терору. Подібно, жодна досі історична робота, яка порушує тему долі поляків під час останньої війни не промовчує українських злочинів -- навпаки, вони скоріше перебільшені.

Це правда, що українські формації (як колябораціоністські) в сорокових роках замордували велике число поляків і євреїв, однак приписувана їм цифра жертв досягає абсурду. Кількість євреїв, помордованих під час німецької окупації на цілій Україні сягає мільйона (а не півтора мільйона). У переважній більшості були вони жертвою нацистів, які тільки інколи користувалися в цьому формаціями, що складалися з колябораціоністів, зрештою, не тільки військові формації можуть мати на сумлінні незначний процент цього числа.

Також неприйнятливим є число півмільйона помордованих поляків, яке появилося відносно недавно і виключно з публіцистичних опрацьованих (хіба вперше в 1985 р., в книзі "Herosi spod znaku Tryzuba" Prusa). Жодне з досі опублікованих наукових досліджень не дозволяє прийняти число більше, ніж 150000. Це і так дуже багато. Більше того, "Злочини українських націоналістів..." -- документація, опрацьована середовищем ветеранів Волинської дивізії АК -- вимагає, всупереч внесків сформульованих авторами, виправити число жертв на Волині вниз, а не вгору по відношенні до тепер прийнятого (цю публікацію широко я обговорив у 18 номері "Obozu"). І, хоч багато справ нам не відомі -- знаємо вже достатньо, щоб можна було категорично відкинути постульовані -- бо це властиве слово -- за посередництвом пана Пруса і Товариством любителів Львова число жертв українського терору.

І нарешті справа кари. Велика частина українців, яка брала активну участь в антипольській акції, знайшла смерть - інколи жовнірську -- ще під час війни, не раз від польської або німецької руки. Потім тисячі з них загнули у боротьбі з совєтами, яка тривала до 1950 р., наступні тисячі загинули в таборах. З тих, котрі після війни боролись на території Польщі, більшість полягло, або, потрапивши в наші руки, в найкращому випадку пройшла через багатолітнє ув'язнення. Небагатьом членам УПА або колябораціоністських формацій вдалось врятуватися -- а те, хто з них був винний у вбивствах цивільного населення, треба було б довести, що з роками не таке-то й просте.

Немає можливости у цій статті представити повну картину подій сорокових років -- зрештою, я зробив це на сторінках видання "Zeszyty Historyczne" (Нр 90, як Ян Лукашов). В цій обмежусь до кількох найважливіших питань.

В 1942-44 роках на кресах йшла війна, в якій змагалися чотири головні політичо-військові сили: Німеччина, Радянський Союз, Річпосполита Польська і Українська Народна Республіка. Головним був совєтсько-німецький фронт, при чому польські збройні частини виступали в основному як совєтський союзник, а українські боролися на двох фронтах, головно проти совєтів і поляків.

Цей політичний поділ не покривався однак з національним. В німецьких збройних силах, поруч з німцями, служили представники всіх окупованих народів, не виключаючи поляків (на Волині знаємо про відділи коляборацioністів: українських, польських, лотиських, узбецьких і козацьких, тобто російських). Становили вони різні вартові і пацифістські формації, які німці дуже охоче використовували для найбруднішої роботи. Поруч німецьких збройних сил стояли тут також союзні війська Райху -- угорці, а тимчасово також румуни.

З другого боку, в совєтських партизантських загонах, кадри котрих творили в основному енкаведисти (переважно росіяни), багато було як поляків, так і українців, а в рядах УПА опинилося багато дезертирів з коляборацioністських формацій -- головно узбеків і татар. Тільки польські партизантські загони були в принципі однорідні національно, хоча і в їх рядах не бракувало втікачів -- совєтських полонених різних національностей.

На цьому не кінець. В країні орудували банди дезертирів усіх національностй -- від росіян до німців, у лісах ховалися готові на все люди, які зневірились у всьому, повно було також банд грабіжників і окремих бандитів, котрі -- як правило -- під час війни ставали зухвалими. Всі вони жили коштом селянина, всі приходячи в село, іменували себе військом, всі грабували ґвалтували і вбивали. І дуже багато жертв, легковажно приписуваних "українським націоналістам" або -- на противагу -- "польським бандам", згинуло від рук кримінальних, які не мали жодного зв'язку з національністю ані жертви, ані вбивців.

Для нас однак найважливішим є розрізнення українських коляборацioністів від українських незалежників. Ця справа є сьогодні в Польщі одним з останніх укріплень совєтської пропаґанди -- останньою її тезою, якій скрізь дається віру, це те, що УПА була коляборацioністською формацією, створеною німцями і яка діяла на їх користь, а навіть за їх наказом. Ми вже забули, що те саме голосили комуністи не тільки про НСЗ, але і АК. Ці звинувачення ми відкинули -- і слушно -- з обуренням; у

вищесказане однак до сьогодні охоче віримо.

У той час Українська Повстанська Армія так само, як т.зв. бульбівці і Український леґіон самооборони, пов'язані з іншими, ніж бандерівськими, політичними напрямками, була українською партизанською армією, яка боролася в 1941 році за офіційну реституцію української держави. Ці частини діяли не тільки незалежно від окупаційної влади, але в гострому з нею конфлікті, часто вступаючи з ними у завзяту боротьбу, щоб унеможливити вивезення на примусові роботи і побирання продовольчого континґенту. Варто також пригадати, що Степан Бандера і чільні його співробітники 1941-44 роки провели в таборі в Ораненбурзі, а двоє братів Бандери загинули в Освенцімі.

Це правда, що УПА не раз укладала льокальні угоди з німцями або дозброювалася їх коштом -- але траплялося це також АК, і чим більше знаємо про поведінку совєтських окупантів проти АК, тим обережнішими ми є у засудженнях цих епізодів. Більше того, співпраця Армії Крайової з партизанським рухом і совєтською армією була також коляборацією з ворогом Польщі -- і в набагато більшому масштабі, ніж співдія УПА з німецькими збройними силами. Совєтське визволення тоді здавалося -- і дійсно так було -- меншим злом. Але тільки для нас, а не для українців. Мусимо зрозуміти те, що для них меншим злом була німецька окупація. Всілякий вибір в ті роки був трагічний, жоден не давав надії -- а коштував море людської крови.

Мусимо відрізняти зрадників від героїв, колябораціоністів від самостійників навіть тоді, коли одні і другі були нашими ворогами. Про тих перших однак мусимо сказати, що їх злочини, яких вони допустилися проти поляків, євреїв, чехів і українців були німецькими злочинами, незважаючи на національність безпосередніх виконавців, здійснювалися вони за наказом німецького командування і в рамках німецької окупаційної політики, а навіть часто під безпосереднім керівництвом німецьких офіцерів, і ще раз наголошую -- без огляду на національність колябораціоністів.

Не можемо однак заперечити, що українські незалежні формації також мають на своєму сумлінні багато злочинів у відношенні до польського населення. В 1943 р. УПА розпачало акцію, яка була спрямована на усунення з Волині, а потім і зі східної Галичини польського населення, хоча й надалі не відомо, чи існувала конкретна директива для такої акції і конкретний, відповідальний за неї командир. Однак метою цієї акції було вигнання, а не вбивство поляків. Дослідження перебігу подій однозначно вказує на те, що злочинні засоби, які стосувалися під час цієї акції УПА і тимчасово мобілізованих хлопців, мали за мету змусити поляків еміґрувати з кресів. З цього дослідження виникає також, що більшість -- хоч далеко не всі -- масові винищення, жертвами яких ставали цілі села, були ділом колябораціоністських формацій, а не УПА.

І ще раз -- на цьому не кінець. Бо "деполонізація" тих земель була в інтересі не тільки ОУН, але й Москви, а совєтський партизантський рух, хоч інколи і співпрацював з АК, ніколи не перестав вважати польську державу як ворожу силу. Адже відомо, що частину території ОУН на Волині пронишпорило НКВД і, здається, що саме від них виходило заохочення до мордування. В багатьох також випадках можемо запідозрювати провокаційні дії партизантського НКВД, які вбивали поляків так, щоб

звинуватити в цьому УПА, а в інших місцях, мордували українців так, щоб вину перекинути на АК. Знаємо такі випадки навіть на польських землях в 1945 р. (здемаскований в ході бою провокаційний напад на Динів). А скільки таких подій ніколи не вдалося здемаскувати?

Польська сторона не обмежувалась до пасивного самозахисту, а в реванші нерідко гинули численні жертви серед українського цивільного населення (підтверджують це також польські документи і опрацювання, хоча б такі, як "У львівській Армії Крайовій" Є. Венґерського), а під час совєтської окупації велике число поляків вступало до совєтських пацифістських загонів, так що кривава польсько-українська боротьба тривала аж до закінчення виселення поляків з кресів. Цей рахунок має дві сторони; і хоча польський реванш приніс значно менше жертв, ніж український терор -- було їх багато і глибоко врилися вони у свідомість українського народу.

Однак взаємний терор не може бути виправданням ані для поляків, ані для українців. І хоча можна зрозуміти наростаючу протягом десятиліть спіраль взаємних реваншів, звершеною акцією "Вісла" -- масовим переселенням у Польщі рештки українців з очевидною інтенцією їх примусової денаціоналізації -- не можна однак її виправдати. Обидва народи мають важку провину по відношенню до себе, між ними пролилося море крови і сліз як польських, так і українських.

Ми повинні, в міру можливости пізнати повну картину тих подій, відкинути пропаґандистські нашарування фальші і задавнені міти. Належиться це тим, що загинули, а надто -- правда є вартістю сама в собі. Але почати мусимо від чогось іншого -- від акту пробачення і каяття, яке не питає, чия вина є більшою, але говорить "mea culpa" і спочатку старається вийняти хоч би і порошинку з власного ока. Бо не байдуже, в якому дусі приступаємо до досліджень -- пам'яті чести для жертви чи помсти. У висловленнях Товариства любителів Львова, на жаль, добачаю прояви цього другого.

Щораз частіше висуваються у нас домагання формального слідства, процесу і кари для винних трагедії тамтих днів (не тільки, зрештою, українців). Краще було б однак, якщо б дослідження цих справ можна було обмежити до наукових, а не карних. Не тільки в мене хіба викликає відразу думка про те, щоб ставити перед судом немічних стариків піввіку після здійснення ними злочину -- навіть якщо мав би ним бути не майор Сопруненко, а д-р Менґеле. Хто, зрештою, відважився б виконати на них єдиний справедливий вирок -- кару смерти?

Не даремно одним з основних принципів европейського правового ладу є втрата юридичної чинности, яка обмежує можливості переслідування і покарання. Нав'язання світу совєтами засади, що воєнні злочини не втрачають юридичної чинности, зрештою не дуже докладно визначені, є однією з найглибших ран, які комунізм завдав римській правовій системі.

Шукаючи правди про тамті дні, будемо знаходити також винуватців. Але перед сформулюванням будь-якого конкретного обвинувачення мусимо усвідомити, як легко при цьому можна скривдити невинного -- вже саме встановлення тотожности особи по піввіку не є справою легкою. Випадок Івана Дем'янюка, обвинуваченого і засудженого на основі підроблених КДБ документів про злочин іншої, мабуть, вже давно померлої людини, є тут надто виразним застереженням. А честь жертвам не вимагає ані реваншу, ані кари.

Трагедія кресів була трагедією усіх її мешканців -- поляків і українців, євреїв, чехів і німців. Масові вбивства і виселення безповоротно знищили ту своєрідну льокальну громадськість, котру -- особливо в Галичині -- ці народи творили протягом віків, у згоді і в боротьбі. Ніколи вже не вдасться її відтворити. Можна і треба про неї пам'ятати -- краще і мудріше пам'ятати однак про втрачену красу і добро, ніж розпам'ятовувати сам акт загину, в якому не було ані краси, ані добра.

Тадеуш Анджей Ольшанський

Наше Слово – Варшава

В. Ґоцький

ПИТАННЯ -- БЕЗ ВІДПОВІДІ

(Роздумування над працею д-ра М. Козловського)

Мацей Козловський за свої праці з минулого Польщі дочекався численних нагород. Він замітний тим, що не йде сліпо за загальноприйнятими поглядами, але шукає нових шляхів, дає свіжі й цікаві оцінки оперті на аналізі джерельних матеріялів. У висліді маємо не лиш цікаву, але і по-новому насвітлену історичного значення проблему.

В останньо виданій книзі у видавництві "Знак" у 1990 році п.н., "Між Сяном а Збручем" він розглядає проблеми, пов'язані з польсько-українською війною за Галичину у 1918-1919. Аналізуючи джерельні матеріяли, він прийняв цікаву, методу. Цитуючи голоси однієї сторони, ставить поруч голоси другої, а часто теж третьої сторони. В цей спосіб створюється доволі об'єктивний образ дійсности, позбавлений пропагандивних чи чисто-партійних оцінок тогочасних діячів. Він взявся до тої праці тому, бо вважає, що досі ця ділянка була або промовчувана, або звеличувана заяложеними моцарствовими раціями". Він поставив собі завдання насвітлити питання: Чи ця війна була конечна? Чи існувала можливість компромісової розв'язки? І врешті: Чи героїчна боротьба львівських поляків, зокрема посвята молоді, мусіла у висліді довести до повалення української держави?

І хоч автор не подає своєї готової рецепти, чи відповіді на поставлені питання, вже саме поставлення їх та обоснування, чому він їх поставив, дає читачеві багато до думання.

Козловський насамперед широко й поновому, як на поляка підходить до історичного минулого, зокрема Київської Русі, її історії та творення із племінного партикуляризму державницьких ідей.

Обговорюючи нашу давну і середньовічну добу, він опрокидує прийняті серед поляків стереотипні теорії про триєдинство Русі, чи про австрійську інтригу.

В такій самій мірі він розбиває теорію про державну приналежність

етнографічних українських земель до чужих займанців, як їх між собою ділили політичними договорами. Тому він не обстоює права поляків на Галичину. Він лише підкреслює запеклу й голосну пропаґанду галицьких землевласників, які за всяку ціну старалися зберегти свої посілости. Цю ідею підхопила молодь й створила леґенду "Львівських орльонт". Тими двома моментами він оправдує виступ польського повстання у Львові проти правової влади, створеної українцями.

А потім йде перебіг поодиноких етапів. При тому він підкреслює, що поляки не завжди по-геройському поступали. Часто вдавалися до жорстокостей, а то й погромів, а в той сам час, українці в більшості випадків старалися поступати зовсім коректно. Тут варто відзначити, юо автор немало уваги присвятив розвінчаннню голошених донині поляками, навіть науковцями стверджень про співпрацю австрійського уряду з українцями, про переміщення військових частин тощо.

Автор на поставлені у заложенні питання не дає прямої відповіді, але читач сам мусить собі таку відповідь дати. Аби не упрощувати ситуації автор твердить, що в той час проблема незалежности Польщі й України не були місцевими проблемами, а мали широке міжнародне значення, якого тогочасні діячі собі повністю не усвідомлювали.

Він ставить тезу, що коли б Польща підтримувала Україну, то вся допомога Антанти, подавана "білим москалам" та іншим експедиційним корпусам, була б спрямована для підтримки Польші та України, які були б "охоронним поясом від більшовизму". Він твердить що коли б війна за Львів була в час припинена, а 100-тисячна, Галицька армія і така ж сама армія Польщі були кинені на протибільшовицький фронт, то сучасна карта Европи зовсім інакше виглядала б. Маючи на увазі цю тезу, автор веде розгляд дальших подій. Згідно з його дослідженнями, українці були більше об'єднані, краще зорганізовні, ніж поляки, які до кінця протиставили собі взаємно різні напрями навіть у чисто військових діях. Він підкреслює дві речі: прив'язнання та сліпа віра у справедливість Відня, а пізніше така сама віра в рішення Антанти в українців, а поляки мали перед очима виключно свої власні сили, а чужі чинники використовували для своїх потреб, переважно різними нечесними заходами.

У військових діях обі сторони виявили дуже багато хоробрости та посвяти. У поляків це була посвята з особистих переконань, дуже часто йшла в розріз з дорученням командирів. В українців, це була радше посвята, подиктована військовою та організаційною спаяністю.

Він наводить цілий ряд випадків, коли поляки були в стадії морального заломання та фізичного вичерпання, а українці тих моментів не використали, бо мали дуже погану розвідку або взагалі її не мали, про що свідчить Омелянович-Павленко.

З аналізи документів виходить, що хоче поляки у Львові домагалися допомоги від Кракова, Варшави й Любліна, але почали спротив самостійно й майже весь листопад боролися без допомоги ззовні. Їхні політики поводилися не як підлеглі Варшави, але пробували диктувати Варшаві та накидати свою думку. Українці від перших боїв аж до відступу завжди обстоювали своє державне право, а границею вважали річку Сян, на ніякі поступки не йшли. Всі перемир'я зривали поляки, всі міжнарідні спроби наладнання конфлікту зривали поляки своїм спротивом. Коли мова про

взаємини УНР і ЗУНР з Польщею, то автор признає більше політичної далекоглядности Петлюрі, ніж Петрушевичові. Коли в Галичині відбувалася пацифікація, 45 тисяч галичан сиділо по смертних таборах, на Україні поляки мали повну автономію, мали своїх послів, мали польську катедру в Державному університеті. Коли більшовики грозили залити Польщу, то українська армія охороняла південне крило фронту. В той час інтерновані вояки УГА сиділи за колючими дротами.

Автор кінчає свої роздуми таким твердженням: "у 1919 році Польща виграла свою першу, від перемоги Собєського під Віднем війну. Ця війна, зокрема стадія війни за Львів, перейшла до історії як леґенда, як міт. Я однак твердж, що мало яка програна війна коштувала Польщу так дорого, як ця швидка перемога..." Він дальше обґрунтовує чому.

"Безпосереднім наслідком виграної війни було поглиблення пропасти між двома сусідними народами. Заогнення незагоєної рани у вигляді постійного кипіння в Галичині, що в свою чергу породило язву повоєнного світу - тероризм. Смерть Пєрацького з рук українських терористів, породила ганьбу 20 століття - Березу. А коли нині згадуємо про все, що діялось в Галичині та Волині підчас останної війни, то мусимо пам'ятати, що це були наслідки нашої виграної у 1919 році війни... Самостійна Польща, збудована, згідно з теорією Романа Дмовського, проіснували рівно вісімнадцять років..."

Однак на поставленні питання, він не дає ясної відповіді. Він схильний твердити, що коли обі сторони мали б більше здорового реалізму, ніж патріотичних побажань - то до якоїсь згоди могло б дійти. Чи це була б концепція Пілсудського про перебудову Східної Европи, де не руїнах Московської імперії повстав би ряд союзом пов'язаних незалежних держав, чи, згідно з бажанням переможної Антанти, - Балтійські держави, Україна, Польща, та Румунія мали б творити "санітарний кордон проти більшовицької навали", - не знаємо.

І сумніваємося чи така залежність задовольнила б державні аспірації українського народу.

Роман Старосольський
Англія.

ПОМИЛКИ -- ПОПРАВКИ -- ДОПОВНЕННЯ

В нас так мало написано про життя дивізійників по таборах військовополонених у Великий Британії, і тому я звеликою цікавістю присів до книжки Володимира Ґоцького п.з. "На другому етапі", виданої Комбатантською організацією ОбВУ в Англії. Я з автором в дуже дружніх відносинах провів моє таборове життя і я сподівався, що автор відгребає "стару таборову войну". В мене була надія, що за його пером, я ще раз відвідаю наш табір, ще раз зустрінуся з гущею нашої таборової братії і ще раз перегляну світла і тіні нашого таборового життя. Це були мої сподівання, але вийшло інакше. В передмові автор покликується на свій щоденник, але він мусів писати його під коцом, бо там, більше помилок і перекручень, як таборової дійсности. Знову його спроба "відбитися", підказують підозріння на його особисті порахунки з таборовою минувшиною, ніж на об'єктивне висвітлення таборового життя. При цьому автор призабув, що спомини нашого таборового життя є для нас усіх "святими". Ми всі жили разом і тут треба було трохи обережности й такту, а автор знову взявся за обробку характерів поодиноких людей. В деяких місцях навіть і пеприємно читати.

Найбільше попало Андрієві Гавіркові і покійному сот. Богданові Панчукові. А. Гавіркові за це, що він переніс його з одягового маґазину до таборової канцелярії. За буквою -- це було підвищення, але на практиці виходить, що одяговий маґазин був авторові багато теплішим від канцелярійних паперів, бо навіть В. Бонкові, який його замінив, припала печатка приниження.

Знову сот. Б. Панчук з нашим табором нічого спільного не мав, але за його підписом, а не за його вибором, як автор каже, бо він людей не знав, з нашого табору виїхало 8-ох полонених до Лондону на працю в централі СУБ. В цьому безсумніву була особиста заслуга сот. Б. Панчука. Ніхто інший з наших людей на цьому терені не міг осягнути в англійському уряді такого привілею. В. Ґоцький сподівався бути одним з 8-ох, або принаймні 9-тим кандидатом, але набір задержався і він мусів "кіблювати" з нами до самого кінця. З цієї причини автор "воскресив" партійну махінацію. Б. Панчукові підсунув бочку дьохтю, а себе записав в реєстр покривджених. Для підсилення своєї кривди він кидає реторичне питання: "Пощо взяли Березу і Порохняка? Хіба сот. Б. Панчук боїться стягнути більш інтелектуальних осіб?"

Щастя, що Береза і Порохняк виїхали за океан, бо фізична зустріч Б. Ґоцького з ними напевно залишила б видимі сліди. Це просто не гарно так писати. Відносно сот. Б. Панчука, то я ніколи не чув у таборі критики чи застереження на його адресу. Навіть і від самого автора. Цих застережень не могло бути, бо ми нікого іншого не знали і нікого іншого не мали. Він був одинокою особою, який міг нам помогти, він це робив і за це ми всі повинні бути йому вдячні.

Партійні застереження вийшли щойно при кінці нашого полону, але це вже інша історія. Згадаймо тепер правні формальності, якими ми були

керовані і які нас зобов'язували, бо цивільний підхід розчинює таборову дійсність.

З приїздом до Англії нас відразу перевели зі статусу воєнноінтернованих і поставили під суворий режим військовополонених. Цей самісінький режим, під яким були мімецьки полонені. Тому ми перестали бути бувшою військовою формацією, від нас відділили всіх старшин, а навіть по головних таборах наполягали носити на плечах закрашену латку "дзвінку" -- відзнаку полоненого. Подумати, яка іронія долі зустріла нас, що після 2-ох років після закінчення війни, нам прийшлося заповнювати опорожнені місця залишені німецькими полоненими. Просто, не було кому сказати авторитетного слова в нашій обороні, і так воно є по сьогоднішний день.

Ми до нікого не належали, ми до нікого не хотіли належати і ми не могли до когось належати. Ми домагалися бездержавного статусу і права політичного притулку у вільному світі. Для цієї цілі, опінія про нас англійської команди, англійського суспільства й уряду не могли нам бути обоятними. Навпаки, ми старалися так внутрі табору, як і назовні якнайкраще себе репрезентувати.

По таборах полонених, як звичайно, зобов'язувала військова форма організації і військова дисципліна. Саме тому, нам прийшлося аж три рази міняти коменданта табору, якраз для вдержання цієї військової форми і дисципліни. Автор розписує про це, але рівночасно обвинувачує частину таборовиків за участь у "чорній раді", в інтриґах і вислужництві перед чужинцями. Це дещо далеке від дійсної правди, бо для гідної репрезентації нас, для піднесення престижу таборової команди і для справного провадження таборовим життям нам потрібно було замінити невійськову людину, хоч і з вищою освітою, на військову людину. Цю функцію виконав Гавірко. Він був гідним нашим представником коменданта. Він привів табір до зразкового порядку, і тому завваги В. Ґоцького, що з переїздом до Вульфаксу витворився хаос через некомпетентність А. Гавірка в розміщенні людей по бараках викликає неймовірність і явну нетенденційність автора.

Перші тижні в таборі військовополонених ч. 80 в Ґорблінґу були вельми пригніченими. Це можемо порівняти до в'язня, який відбув тюремний строк, залишив тюремні мури, переїхав на нове місце, а там його знову за це саме посадили до тюрми. Розуміється, що в цьому ми не можемо винувати англійський персонал, але автор висмикує поодинокі інциденти, малознані і незнані, розмальовує їх, щоби показати вищість нашої духовности і українського вояка над усім, що кружляло довкруги нас. Особисто, я завжди і всюди є за вивищенням нашої національної гордости, але не за рахунок інших. Він навіть ганьбить англійських фермерів за їхній консерватизм і невміння господарити.

Читаючи книжку, відчувається англофобію і взагалі фобію до всього, що не було нашим. Ми такими не були і ми такими не є. Перший крок на культурній ниві ми почали з першого тижня в таборі. За ініціятивою і під дириґентурою І. Джиджори хор почав свою діяльність. До хору долучилося двох бандрустів -- Семенюк і Камінський, балет Кушніренка, а також при хорі почала діяти струнна орхестра. В. Б. Будний приїхав до табору пізніше і перебрав дириґентуру вже готового ансамблю.

Ґоцький в ніякій формі участи в культурному житті табору не брав, а

подані ним інформації і коментарі треба було перетрясти через грубе решето. Перші збори таборового активу були скликані Б. Литвиновичем для організації культурного центру. Впорядкування таборової бібліотеки, де люди могли би в спокої щось перечитати чи написати. Крім цього, була ідея створення курсів англійської мови, автомеханіки, а також влаштування доповідей, дискусій і т. п. Бібліотека була наладнана, але з доповідей і курсів нічого не вийшло. До цього треба було організаційного ентузіяста, треба було піти поміж люди, а Б. Литвинович таким не був. В нього був більш академічний підхід, і, крім цього, він був заступником коменданта табору й не мав часу на інші ділянки. Його заступник, покійний Мирон Матчак, був набагато успішнішим. Він активно включився в культурний процес табору. Мешкав в кімнаті-частині бараку бібліотеки, яка була промотором багатьох ідей і реалізатором багатьох починів. Йому помагали Іван Джиджора, О. Марків, Андрій Бідось, Л. Цепинський. Крім цього, він належав до таборової ґенерації віку 1921-1925 народження, і тому йому було багато легше спілкуватися з таборовим активом.

На суґестії автора що з виїздом Богдана Литвиновича і Всеволода Будного до Лондону культурне життя табору підупало, моя відповідь: ще довго ні! Ми стратили дві обдаровані особистості, але це якраз був час розквіту культурного життя. З респектом пригадаймо дещо з реєстру таборової активности цього часу. Постала джаз-орхестра, вийшла таборова газета "Наші будні", влаштовно виставку Українського мистецтва та самодіяльности, яку відвідало багато англійців, йшла підготовка до гідного приняття нашого Владики архиєпископа Івана Бучка, готовилась ревія "Раз на весело" йшла підготовка до "Миколаївського вечора". З нагоди вінчання принцеси Єлисавети з князем Елінбурґу Пилипом, з ініціятиви коменданта табору, гарно вирізьблений альбом переслано як весільний подарок від українських воєннополонених в Горблінґ.

За той подарок комендант табору одережав слідуючого листа: - До коменданта табору ч. 80 Горблінґ, Слофорд (переклад):

"Це дуже великодушний вчинок українських військовополонених табору ч. 80, що вислали мені такий гарний дарунок, прикрашений альбом, який я від них одержала.

Я хочу їм передати, що вибір дав мені дійсно приємність, тому я прошу Вас, подякувати всім, що причинилися до цього, за їхню роботу, великодушність і добру волю. Палата Букінґгам, 27 грудня 1947 р."

Дальше хор під дириґентурою І. Джиджори вивчав анґлійські колядки на виступ у місцевій англійській церкві. Заходами редколегії "Наші будні", видано різдвяні картки рисунку Миколи Малюжинського. До цього додати концерти і академію 1-го листопада, та врешті приготування до першого концерту колядок на англійському терені, так тоді побачимо широкий сценарій нашої таборової діяльности, вирощений нашим піврічним перебуванням в полоні.

Пригляньмося мистецьким групам, які були в аванґарді культурного оновлення табору. Хор, як звичайно, був промотором нашої активности, а крім цього він був імпульсом для діяльности і стандарту всіх інших груп. Я з гордістю хочу відмітити, що хор з балетом і футбольна команда зареєстрована в цивілю як "Юкраїнян Юнайтед", які поставили свій перший крок в перших днях полону в Англії, проіснували майже в незміненій формі

і незміненому особовому складі аж до осені 1952 року. Це вимагало великої жертовности й великого почуття обов'язку від кожного члена згаданих колективів.

В 1951 р. в найкращому готелі міста Сліфорду, до якого ми приїхали в 1947 р. як військовополонені, в дорозі до нашого табору в Горблінґ, обидві групи святкували 4-річчя діяльности. Покійний о. Олександер Маркевич благословив наші святкування, а почесним гостем був покійний гетьманич Данило Скоропадський. Ми пройшли найдовшу дорогу зі всіх колективів бувших дивізійників.

Ці дві групи заслуговують на свою власну сторінку історії бувших дивізійників. Іншою групою, яка несподівано вийшла на арену нашого таборового життя, була джаз-орхестра. Вона постала майже з нічого. Німецькі полонені залишили музичні інструменти, які були власністю табору, а цим самим дали спокусу до організації власної орхестри. До цього діла зголосилося двох кандидатів, А. Рудавський і Любомир Цепинський. В А. Рудавського були кращі музичні кваліфікації, але в Л. Цепинського за це був величезний ентузіязм, який допоміг йому перебрати орхестру і досягати прекрасних успіхів. Вони всі починали від самих початків. Одні були більше заавансовані, другі менше, але їхнє завзяття вийти на музичне поле було подивугідне. Вже після кількох тижнів можна було почути і розпізнати мельодію, яка розносилася з театрального бараку. Це був знак, що приходив час на публічний виступ, але у якій формі? Орхестра була ще заслабою на самостійну програму і тут саме зародилася ідея ревії "Раз на весело". До нас прийшла вістка, шо з Лондону мають завідати цивільні гості, а між ними дві дівчини Соня і Ірця. На приняття наших гостей ми з душею і тілом взялися до ревії, а для дівчат підготовили спеціяльний номер. А. Бідось написав слова "Соня й Ірця в мене є, до обох їх серце б'є". Ми ці слова підсунули під бразилійську румбу, надіючись розтопити дівочі серця. На превеликий жаль, ані гості, ні Соня з Ірцею до нас не приїхали, але ревія пішла. На ревії були присутні англійські старшини з дружинами. Цікаво, чи Соня й Ірця колинебудь знали, що ми для них співали? Нам залишились тільки їхні імена, але це був романтичний жест за вояцькою традицією. Дебют оркестри був дуже успішний, а сама ревія залишила в таборі гарні спомини і багато жартів в розбитті монотонности наших таборових буднів.

На Різдвяні Свята англійський комендант табору, майор, Г. С. Армстронґ, листом передав нам святочні побажання.

На Йорданські Свята 1948 р. до нашого табору загостив священик УАПЦ покійний о. Йов Скакальський. Відслужив торжественну Службу Божу в таборовій церкві, а опісля відбулось Йорданське водосвяття на подвір'ї табору в присутності всіх таборовиків. Сумний це був Йордан в таборі укр. полонених. Заходами директора Центрального Українського Допомогового Бюра сот. Б. Панчука перед англійськими компетентними чинниками, звільнено 19 грудня 1947 р. 37 таборовиків до їхніх родин в Німеччині.

26-го січня 1948 року українських військовополонених з табору ч. 80 в Горблінґ перенесено до табору ч. 51 у Вольфоксі з головною квартирою в Аллінґтон. Комендантом головного табору був підполковник ЛБН Фолкер, а комендантом нашого сателітного табору був капітан Маррі. Таборова адміністрація була в складі: Гавірко комендант, заступник Старосольський

Роман. В канцелярії: В. Ґоцький, М. Матчак, К. Росецький, В. Мигаль, А. Бідось і Б. Вітошинський. Таборова лічниця -- Богдан Роздільський, кухня -- Лучечко, Кантина, -- Б. Казанівський. Культурно-освітну працю в таборі Вульфокс далі очолював Мирон Матчак. Переїхавши до Вульфоксу, Л. Цепинський відразу почав підготовку орхестри до слідуючої імпрези. Маючи за собою успіх з ревією "Раз на весело", ми рішили піти дальше по цій самій лінії. Виступ запляновано на наш Великдень. Дуже пам'ятний Великдень для всіх мешканців нашого табору. У Великодню суботу до нас приїхали гості. З Лондону гетьманич Данило Скоропадський і урядовці СУБ-у, між ними багато бувших мешканців нашого табору, а також рідні і знайомі наших таборовиків з різних місцевостей в Англії. Перед Великоднем ми в трійку -- я, М. Матчак, і А. Бідось (ці, що ще залишилися з ред. колегії) -- видали великоднє число "Наших буднів". Ця газета, з додатковим відкритим запрошенням і програмою наших святкувань, зайшла до лондонців, заки вони приїхали до нас. Це безсумніву було додатковим заохоченням їхніх відвідин нашого табору.

Прийшла Великодня неділя і наш табір обернувся у празникову оселю. Вранці Служба Божа. Відправляє англійський католицький священик. Святить паски. За почесним столом гетьманич Данило Скоропадський, англійський комендант табору, капітан Ґ. Р. Маррі, і наш комендант, Гавірко. На залі велика родина, (около 900 бувших дивізійників), а між ними розсіяні прибулі гості. Залю заповнила святкова атмосфера і почався наш великодний сніданок. Найбільший сніданок і найбільш урочистий сніданок, в якому я колинебудь брав участь. Побожно провели "Отче Наш". "Непобідний чина Христового здвигу, всемогутнє Христос Воскрес" пролунало з наших грудей, а з наших сердець понеслась надія, віра і любов до наших рідних і до нашого рідного краю. Це був неповторний момент, закарбований назавжди в наших серцях, на крутому шляху скитальського життя. Після сніданку гетьманич Данило в асисті А. Гавірка відвідав житлові бараки. По полудні любимці спорту мали нагоду випробувати силу свойого голосу у підтримці наших футболістів у товариській зустрічі з місцевою командою сусіднього села. Та не всі пішли на футбол.

Деякі мусіли залишитися в таборі, бо треба було готуватися до кінцевої програми наших святкувань -- до "Веселого вечора". Моїм завданням було, як і в ревії "Раз на весело", забавляти публіку між поодинокими точками, бути конференсьє, на жаль, після обіду я зламав палець, рука підпухла і болить. Д-р Б. Роздільський зробив перев'язку і так я вийшов на сцену. Іншого виходу не було, але яка винагорода зустріла нас усіх. Заля обдарувала нас рясними оплесками. Відчулось задоволення. Подяка належалася гостям і таборовикам, команді табору, особливо, А. Гавіркові і М. Матчакові, кухарям за кращу і більшу порцію, футболістам і врешті Л. Цепинському і джаз-орхестрі, І. Джиджорі і хорові.

Це був мій Великдень. В. Ґоцький святкував інакше -- з "компасівкою". Він вже на футбольних змаганнях, під впливом "компасівки", не знав, що діялося довкруги нього (стор. 102). Не дармо він назвав цей підрозділ "Великдень з компасівкою", і дійсно, цей розділ починається і кінчається --- "компасівкою". Навіть під час сніданку П. Гнатюк мав піднести тост на честь гетьманича. Як то так? Хіба на столах була "компасівка"? Хіба ми запивали великодній сніданок "компасівкою"? Ми прямо з церкви зайшли до

таборової їдальні, посвятили паски і без ніяких інцидентів величаво провели сніданок.

Ці фантастичні пригоди автора з "компасівкою" -- це лише придумані сенсації, але ставити це на папір і робити "компасівку" центром уваги наших великодніх святкувань -- трохи забагато. До речі, сам автор не був таким, як він про себе пише, а знову ввесь табір повинен був знайти в автора дещо більше респекту.

Згадаймо ще одну групу, а саме балет, чи радше два балети. Балет Кушніренка приїхав до нашого табору майже в цілості, але з виїздом до Німеччини Семенюка він здекомплетувався і припинив свою діяльність. З переїздом до Вульфоксу оформилася група добровольців до балету. Проблема була лише, що вони не вміли танцювати. Функцію інструктора перебрав на себе покійний С. Саїк (член первісного балету). Він вивів балет, "в люди", і цей балет проіснував, як невід'ємна частина хору, до самого кінця, до 1952 р. Ми всі були зв'язані зі сценою, були фактично одним колективом, і тому я з приємністю згадую ці часи.

Вернімося знову до спогадів В. Ґоцького. В підрозділі "Політичні обличчя табору" він згадує імена партійно "оприділених". Це є лише його здогади, і цього він не повинен був робити. З сімох згаданих бандерівців лише 4-ох були членами Організації. Андрій Бідось вступив до Організації вже в цивілю і його партійна діяльність, про яку згадує автор, не мала ніякого відношення до періоду в полоні. Для зацікавлених я хотів би зареєструвати засідання бандерівського активу в Горблінґу, на якому рішено вдержувати зв'язок з "горою", але для дружнього співжиття табору, відтягнутися від всякої партійної діяльности. Ця лінія була вдержана аж до приїзду до табору наших старшин.

Інші політичні партії також не проявляли ніякої активности. Наш табор жив у спокої, вільний від всякої "івщини". Автор, вичисляючи своїх приятелів, згадав покійного Ф. Стасіва як найближчого, з яким він спілкувався в таборі. Це гарно, але не гарно просувати Федора Стасіва, як промотора культурного життя. Він навіть не був "мотором". Його назначено до помочі культ.-освітному референтові. Це, що він повідомляв автора про засідання, то це було одне з його головних завдань. Він не міг нічого плянувати, організувати чи провадити, бо до цього не був уповноважений. Його вихід на п'єдестал стався щойно з кінцем полону, а вже в цивілю, як автор каже, став майже диктатором. Це все він осягнув по партійній драбині, але в Горблінґу ані у Вульфоксі цієї партійної драбини не було, і він не мав по чому лізти.

З переїздом до Вульфоксу автор відмічає, що культурне життя знову підупало, бо А. Бідось з автором цих рядків та іншими, були перенесені до головного табору. Ніхто не був перенесений до головного табору. Ми всі переїхали до Вульфоксу. Одруження Л. Цепинського не звільнило його з полону. Він переїхав разом з нами і далі успішно провадив оркестру. Я переїхав до Вульфоксу заступником коменданта табору, замешкав разом з А. Гавірком і тоді по сьогоднішній день ми живемо в дуже дружніх і близьких відносинах. А. Бідось працював в цій самій канцелярії, що і В. Ґоцький. Отже, тут проблема не лише зі щоденником. Багато людей, згадані автором, вже від нас відійшли, але це не значить, що він має вільну руку писати про них, що йому подобається.

В. Ґоцький використав покійного В. Б. Будного на підсилення своєї майже патологічної ненависти до сот. Б. Панчука. В Горблінґу я мешкав з автором і він ніколи, ані одним словом, не згадав листа В. Б. Будного чи покійного М. Волинського, і про те, що вони невдоволені діями сот. Б. Панчука. Може боявся, щоб люди довідалися?

Повернення В. Б. Будного до табору не мало нічого спільного "з наклепами панчуківців". Таких наклепів не було!

Він вернувся до табору (і я це підкреслюю) з любови до хору. Коли в 1950 р., на прохання В. Б. Будного, я знову вернувся до хору і перебрав адміністрацію, то якраз для припинення (додержуючись фразеології теми) діяльности "антипанчуківців". Хор був самостійною одиницею, не прив'язаною до ніякої громадськости чи іншої організації. Лише під цією умовою В. Б. Будний погодився провадити хором. В нього не було зв'язків з "пропанчуківськими" організаціями, але всім хористам було відомо, що в нього залишився дуже великий респект до сот. Б. Панчука. Він дуже часто висловлював думку, що ми вигнали з нашого терену організаційно дуже здібну і дуже активну людину, яка використовуючи респект англійського уряду до його особи, могла нам на цьому терені дуже багато помогти. В цьому світлі ставити В. Б. Будного в першу лінію поборників сот. Б. Панчука, підсуває сумнів в інтенціях автора. Добре, що хоч автор не причепив йому партійної приналежности, бо другим він це якраз зробив. А. Гавірко перший раз довідався, що він мельниківець. М. Матчак і К. Роснецький також ніколи нічого спільного не мали з мельниківцями. Причина була де інде. З виходом на волю, по наших таборах, як і колись по таборах Д. П. в Німеччині, витворилася ідеальна ситуація на партійну діяльність. Табори проявлялись свого роду партійним "цісарством". Одних "оприділювали", а других записували "на список ненадійних".

Тінь цих років лежить на нашому еміґрантському суспільстві ще і по сьогоднішний день, бо таборова ґенерація ще дальше домінантна. Наш табір в Горблінґу не був вийнятком, а краще прикладом. Звідси саме походять ревеляції В. Ґоцького. В підрозділі "Нарада у справі святкування першого листопада" автор просто накидається і ображує людей особисто і колективно. Він пише: "...прикро мене вразили в'їдливі виступи С. Ільницького проти немилих йому осіб..." і далі: "Були здорові думки, але, на жаль, наша сметанка це є справжнє -- "гуляйполе"! Невже!!! Цікаво, до якого "поля" автор себе зараховував?

Тут під дискусією мала бути справа допомоги нашим інвалідам. В цьому наш табір, включно з С. Ільницьким, нашою "сметанкою" і нашим "гуляйполем" вив'язалися примірно. В нашій таборовій газеті "Наші будні" поміщено каталог нашої допомоги. Якщо обвинувачувати, то треба сказати про вину, а не писати на вітер.

Тут я хочу додати, що Степан Ільницький був визначною особистістю нашого табору. Надзвичайно принциповий, а в протестаційних акціях ідеальний і незаступний.

Він був нашим неофіційним таборовим фотографом. В розділі "До нашого табору переїздять українські старшини" -- автор стверджує, що нашим старшинам грозило підпорядкування нашій таборовій команді. Щоби цьому запобігти, автор придумав ідею повної автономії для старшин. Для реалізації цієї ідеї він зорганізував коло прихильників, і вони всі переконали

А. Гавірка, а він знову англійського коменданта табору. Автор з великим задоволенням заявляє, що на нараді, в який взяли участь полк. Р. Долинський, кап. Маррі і А. Гавірко, його пропозицію принято й гонор старшин врятовано. Браво!!! але спомини історії не творять, вони лише реєструють. Після трьох з половиною років в полоні, ми повинні краще знати. Д-р С. Фостун опрацьовуючи редакцію споминів, таку нісенітницю не повинен був пустити до друку.

Старшини в полоні підлягають іншому режимові і цей режим є визначений Женевською конвенцією. А. Гавірко не мав найменшої претенсії найменшої шанси командувати старшинами, і тому, з респектом, я суґерую, щоб ця історія і подібні інші залишилися приватною власністю автора.

Кілька днів після приїзду старшин, команда табору підпала під перший партійний обстріл. Пор. Роман Барицький офіційно запротестував проти таблиці національних дат, яка висіла в таборовій світлиці. Цю таблицю склав М. Матчак, культосвітній референт. На цій таблиці була дата 30 червня 1941 р. М. Матчак і автор цих рядків звели довгу суперечку з пор. Р. Барицьким. Ми таблиці не зняли і дата залишилася. Ми обороняли позицію, що дата фіксує лише календарний день історичної події, а не похідні цієї події, пор. Роман Барицький знову давав іншу інтерпретацію і оскаржив нас і команду табору в бандерівських нахилах. Це був протест проти дати на таблиці. То який протест був би піднявся на академію 30 червня? Чи автор хоч трохи призадумався, коли писав, що в нас відбулася академія 30 червня?

Я впевняю автора, що люди, які провадили таборовим життям (включно з бандерівцями) працювали в інтересі інтеґральности нашого табору, а не на його партійну диверсію. З цієї причини в нас не могла відбутися академія 30 червня. Оскарження таборової команди пор. Р. Барицьким в бандерівських нахилах звучить парадоксально, коли зважити спомини В. Ґоцького, що в командному складі працювали люди якраз протилежних нахилів. А. Гавірко (комендант) М. Матчак (культ осв. реф.) К. Роснецький (канцелярист) всі мали б бути мельниківцями.

Чи може хтось хотів би додату до цього свій коментар?

Згадуючи культурну ділянку старшинського табору, автор пише, що йому запам'яталися лише музичні проби квартету проф. О. Монцібовича. Я думав, що проф. О. Монцібович не був музикальний, то звідки і як взявся квартет? Але автор чомусь забув старшинський хор під диригентурою д-ра Я. Мицика. Цей хор співав на академії "Бродів" самостійно і разом з нашим таборовим хором, тоді вже знову перший раз під диригентурою В. Б. Будного.

З місяця на місяць число в таборі меншало. Після Великодня ранньою весною перенесено 360 полонених до табору в Норфольк, а пізніше, під кінець червня 1948 р., автор цих рядків в групі 30 осіб виїхали до головного табору в Аллінґтон. Там, крім англійського персоналу, більше нікого не було. Нас приділено до адміністрації відділів: -- персонального, рахункового й поштового, одягового, харчевого і транспортового.

У кожному відділі був англійський старшина і підстаршина. Через наш головний табір відправлялися рештки німецьких полонених. Вони приїжджали одного дня, а на другий день виїжджали до Німеччини.

В скорому часі нам залишився до адміністрації лише наш 51-ий табір у Вульфоксі. Після кількох місяців прийшла черга і на нього.

Дня 17 вересня 1948 року раннім-ранком на таборовій площі виструнчились ряди українських полонених до останнього звіту. Востаннє звітував англійському комендантові, капітанові Довбному, український комендант табору, Андрій Гавірко. ПРОЩАЙ ПОЛОН! Англійський комендант побажав нам якнайкращого щастя в цивілю.

Ми в головному таборі сиділи в полоні ще два тижні довше, бо треба було зробити остаточну інвентуру табору. До Вульфоксу ніхто з нас вже не вернувся. Мій огляд споминів В. Гоцького "На другому етапі" і мої доповнення, особливо про мистецькі групи, з якими я був тісно повязаний, кінчаються з моїм виїздом з табору.

Може хтось інший візьме перо і доповнить чи справить мої спомини, а також і книжку автора "На другому етапі", бо хтось колись може покликуватися на ці спомини, як історичний документ.

P.S. В 1987 р. колишні горблінці з'їхалися в Нотінґамі для відзначення 40-ліття приїзду до табору ч. 80 в Горблінґу. Велика шкода, що не було автора. Була нагода провірити, справити і доповнити пам'ять нашого табору, записану в книжці "На другому етапі".

З України

ПО НАШИХ ДУШАХ ПРОЙШЛА "ОРДА"

Думки визначного письменника й депутата до Верховної Ради України Романа Іваничука.

Роман Іваничук, народжений 1929 року в с. Трач Івано-франківської обл. висловив свої думки про сучасний стан в Україні та нашу історію в інтерв'ю з Валентиною Пащенко, яке було поміщене в "Літературній Україні" ч. 2 1991 р. Друкуємо уривки з цього довгого інтерв'ю.

Редакція

Про сесію Верховної Ради

Я взагалі інакше уявляв собі роботу на сесії. Тішив себе ілюзією - тепер виявилося, це таки ілюзія, - що за п'ять років якоїсь відносної демократії, гласности стаємо цивілізовною країною, в парляменті якої будуть дотрумуватися (хоча б позірно) цивілізованих норм співпраці різних політичних груп, людей різних поглядів. Але виявилося, що це не парлямент. Це, може, пропарлямент, і наступний уже, залежно від того, як складуться події, буде справжнім міжпартійним чи багатопартійним.

Можливо, так буде. А поки що ми поставлені перед стіною партократів, які мають у Верховній Раді більшість, які не те що не є цивілізованими - вони запрограмовані фальшивою комуністичною ідеологією, що йде від Сталіна, що пройшла через горнило хрущовізму і особливо брежнєвщини,

сусловщини. Представники цієї комуністичної партії не змінилися ні на йоту, вони часом намагалися - а нині навіть і не намагаються - прибрати на себе якісь прикраси і потім їх дуже легко скидають тією консервативною силою, якою зрештою, весь час були.

Думав, що у цьому парляменті демократична меншість - я знав, що не таки буде меншість, - матиме свої права, як у цивілізованих парляментах світу, де однаково шанований кожен депутат, де є статус депутата. Все це було моєю ілюзією. Комуністична, більшовицька більшість не знає правил парляментського співжиття, не хоче їх знати, зрештою припускається таких перекособочень у своїй діяльності, які неспівмірні з жодними правовими цивілізованими нормами.

Я можу бути згоден або не згоден із темпераментом чи політичною поведінкою Степана Хмари, але його арешт і таке ставлення до нього як до депутата - це просто-таки дикунство. І тому я вважаю, що якоїсь конструктивної роботи в парляменті бути не може.

Про роман "Орда"

Це твір про післямазепинські часи, у якому має наростати конфлікт між двома силами: Пилипом Орликом, Андрієм Войнаровським, Павлом Полуботком - з одного боку, а з другого - Петром І. Меншиковим, полковником Носом, цим плюгавим зрадником, який довів Батурин до старшної катастрофи.

Я заплянував собі, що головним героєм має бути людина - у мене це священик, а потім чернець Єпіфаній, сповідник Мазепи, - яка присутня на різні у Батурині. Він, власне, як і кожна людина, що може злякатися, мовчить, дивлячись на те страшне диявольське дійство, не стає ні на один, ні на другий бік. Це злочин, і за це, зрештою, він має бути покараний.

Але такими злочинцями були ми всі. Вся наша нація була злочинною супроти себе самої. Ми героїчно гинули в Батурині, ми героїчно гинули (може, не героїчно, але в кожному разі дуже терпеливо) під час голодомору 33-го, ми йшли в підвали НКВД, і нам стріляли в потилицю - і ніде не було навіть натяку на спротив на повстання, на протест. І коли має каятися одна людина - той Єпіфаній, який не пішов загинути, не впився руками у шию Меншикову чи тим різунам, які прийшли на Україну, - то не він один винен. Увірвавшись на нашу землю, ця зовнішня орда стала внутрішньою - ордою нації.

Так от. Зустрівшись з такою кількістю партократів в одному залі, - бо я їх терпів усе життя, вони "їздили" на мені, як у романі карлик Єрмодай, їздить на Єпіфанії, вони "їздили" на нас усіх, ми, як могли, їх скидали, як могли, їх обминали, втікали від них, обдурювали їх, вдавалися до хитромудрих підтекстів, і нам здавалося, що вони не є аж такі страшні, - але коли їх зібралося 239, а то й більше, я побачив оту внутрішню навалу. І ті прототипи маю перед собою уже тривалий час. Я не кажу, що змальовую їх буквально, що вони будуть моїми персонажами, хоч, може, хтось там себе упізнає і будуть упізнані ситуації. Але моє перебування на сесії змінило концепцію цього роману, дало-абсолютно новий ключ до нього. Я задумав проаналізувати духовний стан людини, яка, вчинивши гріх мовчання все оте суспільство, серед якого вона живе і до якого увірвалася орда бездуховности.

Про зовнішню орду й орду в наших душах

- Давайте означимо ці поняття. Скажімо, зовнішня орда. Споконвіку

вона вривалася на українські землі, потім ішла геть, і народ випростувався, поновлювався, а від тої орди не лишалося й сліду...

- Бо вона не чіплялася душ людей. Данило-Галицький ішов до Батухана, і пив кумис, і вклякав на коліна, - а повернувся великим князем, ще й став королем. Не чіплялася та орда душ нашого народу і за Литовського великого князівства, і за часів Богдана Хмельницького. І аж дійшло до Петра.

Петро І вніс орду духу - страшним, навальним смеречем вона пройшла. Він був хитрий політик - давай роз'єднувати, давай нацьковувати, давай казати: а чого ж ти, козаче, такий бідний, а он полковник багатий - ото твій ворог, дивися, як він одягнений.

- Клясовий підхід?

- Так. І пішло - давай бий своїх, щоб чужі боялися. А він потирав руки. І коли вони перебились, ослабли, то забрав і тих, і тих. Рядових козаків - на Ладозький канал, де вони - щонайменше двадцять тисяч! - за кілька років лягли кістьми на тих болотах петербурзьких. А старшину позабирав у тюрми. Войнаровського - в Якутію, Полуботка закатував у Петропавловці, ну а решта вже була вірними слугами, І перестала існувати держава.

Ми з тою ордою у душах наших боремося й дотепер, про що свідчить і робота на сесії Верховної Ради України. І нині, коли українець на сході кричить, що, ой, який страшний Бандера, то, може, справді були причини так думати, бо була війна, - але робити жупел з національно-визвольної боротьби, робити пострах для всієї нації? І він же по-справжньому боїться, хоч не забув, як вісім мільйонів виморили голодом, він дивиться на Биківню, чи їде у Дрогобич на ті страшні розкопки жертв НКВД, чи в Дам'янів Лаз, і не може ніяк зрозуміти, що це набагато страшніше, ніж, зрештою, ті розправи бандерівців зі своїми ворогами під час війни. Він ніяк не може то зрозуміти, і прощає комуністичній партії мільйонні жертви, і верещить: Бандера, Бандера...

Я не хочу обілювати дії окремих воїнів УПА, і тих провокаторів, і тих, зрештою, озлоблених людей, бо кров таки лилася - нема на то ради, історія мусить бути справедливою. Але це ж була визвольна боротьба.

І тепер, коли маємо хоч неповну, хоч псевдодемократичну свободу,- але все таки ми її маємо, говоримо сьогодні відверто, - люди стали проявлятися, зовсім нічого не приховуючи. У тій пітьмі колишнього тоталітаризму важко було вгадати: що то за людина, а що то за людина. Бо навіть коли хтось писав оди комуністичній партії, ті це не означало, що він є апологет її, це могла бути маска. Коли він виступав проти національно-визвольної боротьби, проти січових стрільців, бандерівщини і т.ін., то це ще не означало, що він пише по правді.

Нині все стає на свої місця і видно, хто є хто. Не хочу називати прізвища, але мій колишній приятель із одного північноукраїнського міста за те, що я хрестився на першій панахиді по Мазепі у Батурині півроку тому, охаяв мене у пресі. Він, бачите, думав, що я атеїст. А я таки й справді ніколи не керувався у духовному своєму догмами церкви. Я сприймаю церкву інакше - як храм, як святиню, до якої треба ходити і очищатися, То щось зовсім інше.

Але не хреститися на першій панахиді після 282-літньої анатеми Мазепі - то є злочин супроти історії!

А я вірив увесь час, що той приятель - борець за національне відродження. Він, може, щось і робив, але орда духу з нього не вийшла. І не виявилася тепер.

Яка ж ми нація, що мали першу в світі конституцію - і разом з тим нас осідлали карлики?! І ми стали рабами, і нам стало добре у тихому рабстві... Я так і вживаю той термін - тихе рабство, бо то є найстрашніше.

Євреям добре жилося в Єгипті, а от неспокійний Мойсей вивів їх, він мав з ними великий клопіт, вони хотіли його вбити. Зрештою, все те ми знаємо з Біблії, з "Мойсея" Івана Франка. Але все-таки він зробив їх нацією.

Так само є що їсти і буде що їсти у цій більшовицькій імперії, де можна добре жити, відкинувши совість. "Ну чого ти хочеш. у пустелю Ханаанську, і манну їсти, і голодувати, і чекати, поки вимре те покоління, а тоді йти на війну, і здобувати земля обітованну, і ту землю розкопувати? Нащо те кому здалося?" - думають ті, яким добре жити в тихому рабстві. Я не бачив бунту корів, ні курей, ні свиней. Людина взяла їх у рабство, годує, їм добре, вони їдять, сплять, потім гинуть для потреби хазяїна. І так можна, зрештою, зробити - і частково зроблено - з нашим народом.

Тож ви бачили, як тихі раби прийшли, підкуплені консервами, відрядженнями, готелями, і т. ін., пікетувати Верховну Раду. Це ж ординці духу. Вони що - не розуміють, за що бореться Народна Рада? Та ж не за гроші і не за владу - за Україну, за очищення нашого народу. А та орда прийшла і гукає: "Геть парад суверенітететів!"

У моєму романі діятимуть карлики. Петро І любив карликів. Він мав їх багато... А то ж, під Верховною Радою, хіба не духовні карлики були? А хіба не змаліли ми всі? Хіба не скарликувались ми всі у цій страшній тоталітарній системі?

Про історію і сучасність

Я знаю, що історія завжди проектується на сучасність. Історія - то є школа нашого духу, нашої пам'яті.

От поміркуємо: ми знаємо, що народилися, живемо, а потім помремо. Біологічно воно так є. Але ми є народ, який народився колись дуже давно, то чому би я, якби не мав тої історичної пам'яті якби не переходив із життя в життя - чому я не міг би зараз сказати: люди добрі, набридла мені та Україна, я за неї стільки страждаю, якщо легше живеться іншим народам, то стану собі швайцарем, австрійцем. італійцем. Вони ж краще живуть, ніж ми. А я не можу, тому що пам'ять у ґенах моїх живе тисячоліття. Я не народився нині й не повинен вмерти через рік чи через десять - скільки мені там судилося, - я маю передати свій досвід далі, долучивши до попереднього. І так - без кінця.

Ми завжди перебуваємо на лінії, яка - і я буду те розробляти - називається Є. Я завжди Є. Як той Бог. На відтинку часу і простору мого народу. Те, що було, для мене Є нині. А те, що буде, то піде від мого Є. І це Є. буде пересуватися так без кінця. І завжди ми будемо Є.

Я вірю в майбутнє мого народу. Я думаю, що крапки над ним не буде. Хоч узагалі це може статися, бо народи вигибали, пропадали.

- Але ж дивіться. Ми були яничарами. Ми сьогодні наполовину яничари. По нас товкляся орда. Вона й сьогодні по нас товчеться. Воно також було Є - воно й сьогодні Є...

- Але ж і ми Є!

А от коли ми перестанемо боротися з ордою в самих собі, то може статися крапка. І ми пропадемо, "яко обри", етруски або ірляндці, які втратили свою мову і стали ніби й нацією, а ніби й не нацією.

Якщо ми залишилися нацією після Батия, якщо ми залишилися нацією після тої розрухи, коли помер Богдан Хмельницький, не добудувавши державу, якщо ми витримали Сталіна, витримали, зрештою, тихе оте багно правління Брежнєва і Суслова - і ми Є, і ми маємо у парляменті опозицію, і ми маємо народ, і тих студентів, які голодували, то ми маємо майбутнє. Я прийшов до них на площу і плакав, бо хтось з них може померти. А вони мені кажуть: Романе Івановичу, ви нас не переконуйте. Ми вас дуже шануємо, але ви ідіть від нас якщо так будете говорити...

То чому я маю бути песимістом?! Я не можу бути песимістом. Я бачу майбутнє. Не якесь світле, бо "світле майбутнє" комуністи вже добудовують уже мають його...

Я знаю, що навіть чорнобильську катастрофу - мій народ міцний - переживе. Цей народ молодий, до речі. Він є дуже древній, але у своєму самоусвідомленні ще дуже молодий. Він став себе самоусвідомлювати в історичному часі досить пізно, може, аж тоді, коли козацтво починалося. І ми перебрали прапори у козаків, і від козаків пішли січові стрільці, зрештою, УПА - продовження козацьке.

Що ми програвали - то так. Але то не означає, що мусимо весь час програвати. То не означає, що мусимо весь час боротися з мечем. Ну, забрали у нас зброю, ну, не маємо зараз зброї - а мисль то у нас є, і, може, нею ми переможемо, і, то буде безкровно... Я на це сподіваюся. Я сподіваюся, що великих катастроф у нашого народу не повинно більше бути. Є якась у Господа міра.

Я уявляю, якби цей народ давно мав самостійність, скільки б він дав світові поживи духовної, матеріяльної.

- А скільки він роздав у різні культури?!

- У нього забирали - без родових табличок. Скажімо, Вернадський - "великий русский ученый", Гоголь - "великий русский писатель"...

Я так оптимістично сказав, що вічно живу у тій категорії Є, але мені дуже шкода, що не побачу тої цікавої держави, яка стане у европейському гроні держав. Я в це абсолютно вірю. Вона не належить до континенту евразійського, вона в центрі Европи. А їй така тяжка доля видала. Може, то випробування - бо мали багато хліба, багато меду, багато птиці і чорнозему. А може, ця чорнобильська трагедія, яка знищила той чорнозем нарешті дасть нам волю? Скажуть: а чого нам забирати ту заражену радіацією Україну, хай вони там помирають уже самі собі. А ми - виживемо.

Ну, я завжди був оптимістом...

Олекса Ґорбач

В НІМЕЦЬКОМУ ПОЛОНІ В ЧУҐУЄВІ Й ХАРКОВІ 1941-го РОКУ

(Продовження)

Годинами такі благально-розпачливі виклики. Нерідко тряплялися обманці-шакали, що кричали "Єсть! Єсть!" щоб зрозпачена жінка перекинула для нього харчовий вузлик, що зникав тоді в руках інших.

До табору пригнали постійно більші й менші групи нових. А старі -- вмирали, по 20-30 денно. Окрема команда, що, як і всі інші команди, діставала за те потім по кохлі юшки, виносила трупи у яму під муром понижче городового нагорба.

Усе тут завошивлене, а є й сліди червінки. З голоду тут уночі "шакали" шнирять по чужих кишенях та наплечниках-ранцях. Як збудитися, можна почути, як навіть до мого під головою хтось добирається, хоч там усього "Хрестоматія" з Чугуєва: щоб чимсь убити час і настарливу думку про безвиглядність, витягаю її й пробую читати.

Біля мене сидить якийсь інтеліґент-росіянин. Спитав, що я оце ще читаю. Розбалакуємося: він інженер з Курська.

-- "Слухай, я знаю, що звідси живим не вийду. Я був кулеметником. Весь час стріляв Богові в вікна. Якби я був знав, що мене тут чекає, я був би ніодної кулі не цілявши не вистрелив. А чого то не обіцювали скинені з літаків листівки!"

Його слова запам'яталися як вияснення німецьких успіхів на Східньому фронті (їх німці тлумачили всього геніяльністю своїх стратеґів-тактиків і неперевершеною якістю зброї!

А згодом доводилося чувати, що як большевики там таки над Доном захватили табір полонених, то їх групами й одинцем відсилали зголошуватися далеко в тилу, щоб ті по дорозі розповідали про німецьке трактування полонених, себто неодного отакого інженера-курщанина.

Раз ото забрела в нашу групу, що вже працювала в якійсь молочарні: хлопці принесли торбини сушених крупин сира і вранці з криком побудилися, бо торбини, на яких спали, порозрізувано й витягнено найже ввесь їх сир.

А одного передполудня, як я танцював на морозі недалеко кухонного бльоку, враз бачу: входить на подвір'я трійка вояків з ґвинтівками, у совєтських шинелях, у мазепинках з тризубами та з синьожовтими пов'язками і з надруком на них "Ім Дінсте дер Дойчен Вермахт" (У службі німецької армії). Один пішов у кухню, двох стало під муром, байдуже глядячи на полонених, що їх обступили півколом. У мене збудилася надія, що це певне прийшли набирати полонених українців до якоїсь нашої армії. То ж приступаю ближче й "по-давньонаціоналістичному" звертався до крайнього:

-- "Друже, ви звідки?"

Той недовірливо глинув на мене й неохоче бовкнув:

-- "З Волині".

Пробую підтримати контакт, хоч і вразила мене така байдужість. Колись, у тюрму в Бриґідках це була вповні вистачальна "титулятура", щоб здобути довір'я у кожного стрічного співрозмовця.

"Я студент зі Львова, -- кажу, -- був у ЧА, прийшов сам у цей полон. Тут багато українців: табір числить яких 15-20 тицяч, денно вмирає по 20-30. Дайте далі знати, щоб хтось зайнявся ними", -- рецитую швидко.

-- "А кого ви знаєте з Волині?" -- питає і позирає на мене з-під ока.

Ага, думаю, -- це провірка, чи я не "провокатор" (а йому, мабуть, ішлося про провірку, чи я не з "інших", ніж він ОУНівців). Перелічую нашвидкуруч:

-- "Та знаю зі Студентської Громади Мостовича, а з викладів українїстики Мулика-Луцика.. У Львові волиняків студіювало мало" -- пробую виправдувати свої мізерні знайомства серед волиняків.

-- "Я не знаю таких," -- буркнув мій, співрозмовець, хоч уже не так неохоче.

А тут у міжчасі вийшов з кухні його "шеф". Він підійшов до нього, щось йому сказав, показуючи на мене, але той лиш гланув у мій бік, змітив мене очима й скоро кинув:

-- "Пішли!" (а може, це було "Пашлі"!").

Моя надія згасла. І якось гірко-обидно стало -- за мазепинку, за тризуб і за синьожовті колору, -- що для мене були завжди символами солідарности.

Як же вночі довелося розбудитися з грудьми, придушеними стегнами сонних сусідів та ще чиїмись черевиками на голові, в паніці видалося, що душуся. З трудою зловив дух визволився. Аж сльози в очах стали: пройшовши такий довгий, нелегкий, небезпечний шлях, невже загинути отут так по-другому? Щось збунтувалося в голові: Ні, піду вранці до команданта табору, Хіба ж там є ще якісь люди серед німців, з'ясую свою справу.

То ж, як вигнано брати їжу, став я в першій лаві. А тут і одному з перекладачів сподобалася моя вушанка, насаджена мені в Чугуєві унтерофіціром, і він нахабно владним тоном і ламаною російщиною, в якій пробивалася польщина, зажадав:

-- "Давай сюда вушанку, получивши пілотку!"

Відповідаю по-німецьки:

-- "Не дам, бо то моя, і мінятися не буду".

Перекладач остовпів, залишив мене в спокою: певно подумав, що зачепив "фолькcдойчера", а той міг би потім "відкутися".

Після видачі їжі, як нас знову зігнали на подвір'я, рішаюся йти до команданта табору. Вартовий при брамі затримує:

-- "Куди?"

Відповідаю самопевно по-німецьки:

-- "До команданта табору!"

Пропустув, і я чвалаю приспішено доріжкою попри мур далі. А тут враз з-напроти з головним перекладачем-"фолькcдойчером" із Краснокутщини та з німецьким "зондерфюрером" в окулярах із золотою оправою на рожевенько-білявому лиці, що на ньому білявий пух щойно став проростати.

-- "Ти куди?!" -- заверещав на мене грубіянським тоном краснокутець.

Відповідаю по-німецьки, як і вартовому передше. Вмішався "зондерфюрер":

-- "А чого ти хочеш від команданта табору?"

Коротко переказую, що хочу бути звільненим і скоромовкою подаю всю свою біографію -- від студій по полон.

Мій "вельтаншавунґапостель" (світоглядовий апостол, ніби як совєтський політурк) перейшов на "ви":

"Фюрер заборонив звільнювати полонених. Але можете стати перекладачем". І зразу ж -- до замовклого краснокутця:

-- "Візьміть його до перекладачів".

Той рад-нерад каже одному з групи завести мене у приміщення перекладачів.

Був це бльок біля ремісничих варстатів тюрми, в сусідстві тепер іншого будинку, де урядував командант табору, приходячи з квартири в місті.

Приміщувалася тут три поляки: два з Цунева біля городка та третій -- сільський хлопчак з-під Ломжі, що крім мазурської польщини, іншої мови й не знав, а змобілізувати його з вибухом війни й отак із транспортами дійшов аж під Харків, де й попав у полон, Перед напевною загибіллю врятували його оба підльвівські коннаціонали, взявши до себе за послугача: топив у печі, приносив їм з кухні їсти, міг варити гречку, мішок якої тут таки неторканий стояв. Третій перекладач, що однак перебував і ночував увесь час на кухні, звав себе "Івась", був, як казав, із Яворова. Зі мною говорив по-українськи (самі ж поляки - по-польськи!), харкавлячи, а що супроти того, що властиво міг би був з полону вирватися, і що за Яворовом не тужив особливо, -- будило в мене підозру, що він неукраїнець, і отже не "Івась".

Перекладачі-німці були приміщені десь інде, поза тюрмою: виглядало, що біля іншого табору -- і полонених старшин. Один такий шустрий, низькорослий у чорному мундурі, з яким довелося зустрітися, розповідав, що вигравав від полонених командирів у карти сотні рублів, а ходить іще на базар, купує махорку, пачка 160 рублів, та продає тим за подвійну ціну.

Раз прийшов у наше приміщення на коротко як поконений якийсь низькорослий надволзький німець, що сівши на залізну раму-сітку ліжка, став тлумачити діялектом по-німецьки: що він -- "чиста німецька людина, що не буде ж разом із брудними, завошивленими росіянами жити".

Думалося: ой, скоро ти від завченої під совєтами рівности переставився на розрізнювання між "чистими" й "завошивленими" націями, Його ще того ж дня кудись забрали.

Стояли ж у цій кімнаті перекладачів довкола печі залізні ліжка з дротяними сітками: всі радили собі тут перед язвою вошей так, що на сітку стелили брезентову плащпалатку й спати лягали дорешти роздягненими, бо інакше воші спати не дадуть (тому й відповідно натоплювано в печі!); а перед сном витряхувано цю нужу з білизни й шинель у вогонь.

Розглядаюся по комплексі ремісничого бльоку: та ж тут би можна з тісноти тюремних корпусів, вимівши труск, вигідно примістити частину полонених! Сміються з мене мої підльвівські полячки: де ж би хотіли німці на таке дозволити! Вони зумисне так стіснили всіх, щоб якнайбільше "совєтчиків" винищити.

Мої бо цунівці тут іще з осені, коли в Харкові все було заміноване й вони ходили перекладачами між німцем і групами 15-20 ніби-"саперів" з-поміж полонених вишукували й знешкідливлювати міни. Щоб де більше їсти роздобувати, зголошувалося багатьох нераз не саперів і нерідко

фальшиве обходження з міною приводило до нещасть: з та таких груп верталося в табір усього 4-5-х, решту ж міни розривали чи ранили, і їх забирано кудись, мовляв, "до шпиталю". А отой безвусий "зондерфюрер", що нахвалювався перфектністю своєї німецької команди "Корюк міт цвай Пфайлєн" Коммандо Руцкжартіґе Дієнсте -- (Команда тилу "Дві стріли"), яка все зголошує до Берліну: "Вилетить у Харкові кам'яниця в повітря, і до двох годин "фюрер" уже про це знає!", -- той то "зонодерфюрер" йому самому, себто перкладачеві, показує якусь коробку й каже "Ану злучи ці два дротики!" а сам сміється й ховається за ріг муру. А це була міна, в якій ніби годинник тік-такав. "О, я йому іграшку якстій віддав..."

Розглядаюся по кімнатах ремісничого бльоку і враз -- бібліотечна кімната з позвожуваними хіба з різних інших тюрем НКВД книжками, бо штемплі скрізь із надруками російськими й українськими та лиш заподаними номерами даної в'язниці. Книжки складані стосами і таки скидані -- з одної сторони аж під стелю, а з другої зісунулися аж під відчинені двері. Передивляюся згрубша: тут уперше побачив книги пунктовим письмом для сліпих, тут і твори російських авторів 19-го в. і переклади з них. Такі ж переклади О. Буркгардта з Джека Льондона, знані мені ще зі шкільної бібліотеки львівської Філії укр. ґімназії. І навіть С. Рудницького укр. атлас із етнографічною мапою України, Беру зі собою цю невидальщину; і ще переклад із Гоголя та ніколи мені незглибну російську "Политекономию" (дотащив усе те добро в ранці навіть згодом додому!).

По дорозі до нашого бльоку й майстерність -- колись вартівня-контрольна будка, тепер склад відбираних від полонених ножів, бритов, паперів. Переглядаю товстенький брульйон із написом "Училище НКВД", власник такий-то і що в брульйоні нумерованих листків стільки-то. Цікаво, чого ж там учили? Та ба: четвертина -- початкові листки, певно з записуваними лекціями, -- вирвані.

По дорозі натрапляю на ебонітову розкручувальну рурочку, ніби на голки, й розкручую: ах, це армійській розпізнавальний листочок із записом особистих даних -- ім'я, прізвище, по батькові, адреса. Бідолаха з Пензенщини був і тут його смерть знайшла. Таку рурочку стали давати, мабуть, аж перед фронтом, бо в себе на Уралі я такого дива не бачив. Мабуть, "трупоносна" команда (їй залишилася з покійника частини мундуру і взуття, обмінювані потім у таборі за їжу чи махорку!) витрясла рурочку зі штанів і ніколи рідня в Пензенщині вже не довідається, де пропав їх син чи брат.

А отак і мені мій киянин "постарав" чиїсь чоботи замість моїх черевик і обмоток, хоч я й не просив такого: мовляв, у чоботах перекладачеві "елеґантніше". Навіть хоч і їх покійний власник зробив поздовжний розрів у пришві, Та "елеґанція" мені коштувала понадавлюваних нагніток на пальцях, бо чоботи були на мою ногу закороткі. Інші такі ж "хромові покійницькі" чоботи (але без розрізу!) придбав і собі.

Він загалом тепер став триматися мене: просить, чи не можна б йому попасти в якусь "команду", щоб підживитися. Поручую його цунівцеві, який вушанку хотів був "здерти" для свого ломжинського хлопчака, прошу щоб узяв його до групи, що їде по хліб, хай би наївся.

Принагідно питаю своїх поляків, чого то недавно приходило трьох із синьожовтими пов'язками на руках до кухні. Сміються: вони приходили до магазину по харчові консерви, німці їх післали, а кухар запропонував їм лиш

зварені кінські кишки-потрухи, то ж льюті з нічим пішли.

Мене при ранішньому розподілі перекладачів призначують то до команди дроворубів ток водовозів для кухні. Стоячи недалеко своїх дроворубів, розбалакуюся з вартовим німцем при брамі подвір'я. Хлопчак хвалиться, що він уже "п'ять комісарів ухопав" (умґебрахт) і витягає портфель із внутрішньої кишені шинелі, розгортає -- там нашпилені емальйовані великі зірки, як це їх ношено на фуражках, бо на пілотках -- менші.

-- "По чім же ти пізнав, що то комісари?" -- питаю.

-- "Мали великі зірки!"

І що було смаркатому йолопові на таке сказати? Білолашні полонені -- фуражири, бунчужні! Бо ж вони звичайно, як і командіри, і тимчасом -- великі зірки на них.

Мої "підкомандні" просять, чи не міг би їм розстарати щось їсти. Здоровило-кухар нічого скоріше не дасть, ба ще й вилається. Бо й так післав на смерть якогось полоненого, який нібито вдарив його за надто малу кохлю при видачі їжі і втік у натовпі, а кухар його пізнав: бідолаху зловили старости, видали німцеві підстаршині, зв"язані, і німець його відвів кудись і, як говорено, -- застрелив. То ж нагадав я собі мішок гречки в кімнаті перекладачів, а що її й так ніхто не їв. То ж іду з двома полоненими туди, забрав гречку й кажу:

-- "Це все, хлопці, чим вас можу підкормити".

Радості не було кінця. Але незабаром надійшов мій "зондерфюрер":

-- "Чому ті люди так помалу працюють?"

-- "Вони голодні, обезсилілі.." -- відповідаю.

-- "Вони ліниві!" -- навчає мене німець. -- "Візьми кия, а по хребті, то працюватимуть скоріше!"

Команда ж водовозів це яких 10-еро полонених, що пхають віз із довгою поземою бочкою до помпи-"водочками" в сусідньому кварталі й напомповують води для кухні: я ходжу перекладачем між ними й німцем-конвоїром. Водопроводи большевики зірвали, а "підшпитальній" цистерні води дла кухні не вистачає, а ще й крізь щілину кватирками черпають її полонені для себе. Як це запримітить німець-фельдфебель, стріляє з машинової пістолі черпальникам понад голови, кулі рікошетом відбиваються від муру й ранять полонених, що звичайно товпляться в сусідстві.

Водовозам багато за їх працю не перепадає: хіба від тьоть-харків'янок біля водокачки вдасться чого нажебрувати. Небагато, бо тьоті люті, що їм через наш бак-бочку довше чекати в черзі приходиться.

По дорозі оглядаю цей квартал Харкова, хіба типового нашого степового міста: довга, широка, проста вулиця, поперетинана обабіч такими ж простими перевулками, Ніде ні живої душі, а тільки, як кинути оком уздовж вулиці -- на рогах перевулків наскидано купки клунків, вузликів. Що б воно окзначало?

Біля водокачки партеровий дімок. Стукаю й заходжу погрітися, зголосивши конвоїрові. В тісненькій пребідній кімнаті старша жінка біля кухенки й її син, може 25-30 літ, хворий, лежить на тапчані. Розвалакуємося, розказую своє -- хто й звідки родом. Питаю за якимись книжками: він визначує мені Синявського "Норми", обіцяю скоро віддати (на другий день,

як я був при іншій уже команді, переказав мені книжку повернути, що я й зараз зробив!). Не такої "сухої" лектури бажалося б. Питаю, чого це клунки на рогах вулиць.

-- "Німці наказали всім євреям спакуватися, кудись їх евакуюватимуть, а їх клунки має забрати вантажна автомашина", -- довідуюся.

Ех, щось воно не надто доброзичлива" евакуація", коли я надто бачив, як смаркатий молодик застрелив вірменина, вирикуючи, що це "Юде!"

Питаюся, що вони думають: як то воно далі буде.

-- "А що ж? Німці ото зайняли Україну по Дінець, то певне наш уряд заключить з ними мир.."

Вразило мене оте "наш уряд". Найменшої згадки про якусь "українську розв'язку". А Харків же був столицею років чи не 17. А фронт на Дінці. Ну, думаю, мав я щастя, рішившися з початком листопада вирушати з Бурлуцького й не чекати німецької офензиви.

На подвірії тюрми підступає до мене якийсь змізерований низькорослий русяво-рудий полонений і питає:

-- "Господин переводчик, я єврей з Одеси, а тут казали всім євреям зголошуватися коло брами. Що ви мені радите?"

Дивлюся на сердегу: чи ти, чоловіче, дурний чи -- провокатор? Хіба не чував, що німці а вами роблять? Але ж треба бути обережним: навчав досвід із Чугуєва.

-- "Чи хтось знає, що ви єврей?" -- питаю.

--"Ні, ніхто.."

-- "Гм, якби я був на вашому місці, я би не зголошувався".

Мій одесит хвильку постояв:

-- "То ви, господин переводчик, так мені радите?"

-- "Я так думаю".

Ше хвилинка, він поглядів на мене:

-- "Спасіба вам, господин переводчик!" -- і зник у товпі.

Іншим разом підходить до мене староста (на рукаві червона пов'язка) ще з одним полоненим до зовнішньої брами тюрми і в його імені просить піти з полоненим до зовнішньої брами тюрми: там чекає на нього його жінка з передачею. То ж іду з ним і тлумачу першому вартовому, в чому справа: перепускає. При "зовнішньому" вартовому смів уже лиш я від нещасної жінки взяти візлик із хлібом і салом, показати вартовому і передав полоненому. Наговоритися наговорилися вони були вже почерез мур раніше. Вертаємося до старости, і той собі "за прислугу" забирає мало не половину вузлика. Бідолашний полонений хоче й мене з залишеного обдарувати. Сміюся:

-- "Спасибі за щедре серце, але вам самому небагато вже залишилося".

Совість не дозволила б узяти дрібки людського "життя", що ним цей вузлик міг би йому бути.

Одного ранку відправлено одного з цунівців перекладачем з якоюсь командою німецьких поштовиків, що вибралися на Польтавщину "організувати" птицю й корови. Заздро йому, що зможе розглянутися по околиці. Але минув день-другий, а перекладача як нема так нема: його колеґа зажурено розказує зачути від перекладачів-німців вістку: німців перестрів на захід від Харкова загін розбитих совєтських оточенців, що мордували по селах, і вся поштова команда пропала, а оточенців розбито в ярах-лісах під Мерефою.

Незабаром складено транспорт полонених із Харкова поїздом і призначено мене за перекладача поміж німцем ґефрайтером і шістьома конвоїрами-"гівісами" того ешелону. Питаю німця, куди поїдемо:

-- "Нах Каменче".

Мені причулася в тому лемківська Команча. Але чому ж би так далеко? І чим тут вирізнювалася б Команча в плянах харківських німців? То ж допитуюся щераз. На диво ввічливий німець проскандував назву, з якої я врешті доглупався, що це -- Кременчук.

Мої парняги-гівіси говорять лиш по-російськи, на вушанках носять якусь дивовижну бляшану розетку зі штудерним монограмом "УНА". Допитуюся, що воно таке. Підсміхаються:

-- "Украïнськая народная армія". Поголосилося, як німці казали в полоні "українцам" виступити, вони виступали, бо ж вони з Курщини, і їх узято до таких вартово-поліційних прислуг. Богу дякувати, думаю, що бодай без тризубів і синьожовтих опасок.

На станції загнано спершу в ваґони товарові полонених рядовиків: як оселедці в бочці, по 120 чоловіка, могли лиш стиснувшися стояти. А тоді звідкись приведено ще одну кольону: зимове пополудне коротке, то вже в сумерку чую лиш російську команду:

-- "Ґаспада -окфіцери, постройтесь по-четире, я докладиваю!"

Ах, і скоро ж із "красних командірів" стали "ґаспада-офіцери", -- подумалося. Були, мабуть, з того табору. Мій ґерфайтер порозділював конвоїрів на ваґони -- в будки, а неме взяв зі собою до двох особливих неосвітлених ваґонів, переповнених ущерть урльопниками. Пробую хоч у туалету увіпхатися: прощупую рукою, -- волосся, а далі ніби холодне чоло голови. Мене обляв холодний піт: певне, мертвий мімець, а мене можуть посудити, що я його вбив. Аж домацавшися докладніше, стверджую, що це німецький торністер -- з телячою волохатою шкірою на кляпі -- та хай тобі чорт! Пропихаюся далі, поки не знайшов на якійсь бічній полиці вільного місця, видряпався туди й приліг, бо мої "елеґанційні хромові" чоботи давлять немилосердно в пальці.

На другий день на полудне наш поїзд об'їздами, бо скрізь мости ще позривані, докалатав до Кременчука. Як відчинили ваґони, з них бухнула пара -- від людських випарів і полаґоджуваних потреб. В одному з ваґонів залишилося на підлозі щось вісім трупів. Прибула місцева команда не хоче приймати до свого табору полонених, бо "бракувало восьмох", поки врешті мій ґефрайтер добився, що живі понесли зі собою покійників, щоб вийшло "до числа".

Якимсь найближчим поїздом вертаємося ввечері до Полтави. Ґефрайтер запроваджує всіх нас до станційної ждальні: залі тускло-притемнено освітлені. Кілька ходів сюди-туди і підводить нас до червонохресної харчівні, де кожному чистенько зодягнені німецькі медсестри подають тарілку теплої горохівки.

А над раном вертаємося поїздом назад у Харків.

Від німців-перекладачів пішла чутка, що наш табір перемінюватимуть на "шталяґ" (Штаммляґер" ніби центральний) із дотеперішнього "дуляґу" (Дурхґанґсляґер -- ніби перехідний), То ж відпускатимуть малолітніх до 17-го року життя і вийнятково тих із околиці, за кого його бургомістер ручитимеш а після того вже нікого не відпустять "аж до кінця війни".

Надходить німецьке Різдво. Відшукую свого киянина зі Сирця й кажу йому, щоб завтра вранці був біля брами, заведу його до команданта табору: хай говорить, що йому заледве 15 літ, що його зі шкільною клясою забрали з Києва копати протитанковий рів, що в ЧА не був. Камінь мені з грудей зісунувся, бо ж я йому оповідав після втечі про нашу державу, що напевно створиться (тоді хотів був зі мною навіть до Львова йти!). А тут у полоні він напевно загине з голоду.

У команданта пішло з ним гладко й увечері вступив лиш попрощатися (а що мене не було, то взяв на дорогу мою пайку хліба, як мені переповів хлопчак із Ломжі). То ж на другий день вранці рушаю й я сам у велику залю, де в її причілку урядує сивий командант гавптман Кульов, біля нього якийсь прусакуватий оберльойтнант і двох-трьох писарчуків ґефрайтерів та підстаршин. Приходить і моя черга. Кульов витріщився:

-- "Чого тут шукає перекладач?!"

-- "Хочу бути звільненим, гер гавптман!" -- рецитую.

-- "Але ж салдатів відписувати не свідомо!"

-- "Я не був салдатом, мене забрали автомашиною й привезли копати протитанкові рови, а звідти мене взято в табір полонених".

-- "Що ви за фахом?"

-- "Учитель, гер гавптман!"

-- "О, учителів ми потребуємо!"

-- "Де живете?"

-- "У Львові, гер гавптман!"

-- "О, зі Львова була моя бабуся, Його треба звільнити".

Включується оберльойтнант:

-- "Всі вони розповідають казки, що не були салдатами, як хочуть іти додому. Подивіться лишень на парнягу (це про мене)!

-- Але ж цивілістів ми не маємо права тримати!"

-- "Але дольмечер нам потрібний", -- докидає прусак. "А там на кухні якраз захворів один.."

Гавптман рішає коротко:

-- "Ідіть провірте, і якщо там не треба дольмечера, виготуйте папери!"

Підстаршина йде зі мною до кухні. Зустрічаю "Івася", кажу:

-- "Виздоровляй моментально, бо інакше мене не випустять!"

Івась сміється:

-- "Та то я був трішки перестудився.." І зголошує німцеві, що він уже здоровий. Надійшов ґефрайтер:

-- "Чоловіче, біжимо скоро до канцелярії по печатку, бо заходить Святвечір і будеш чекати ще два дні!"

Підхоплюю з перекладацької кімнати свій наплечник з книжками й переходимо за брамою тюрми якимись перевулками. За хвилину я вже власником двох зчеплених папірців: циклостильного клаптя від частини ім'ярек "фельдпостнумер" такий то, що "цивіліст О.Г. знаходиться на марші до Львова" і другого відричного стрілчастою ґотикою, що "Пан О.Го був перекладачем при частині "фельдпостнумер" такий-то. Його поведінка й служба -- порядні" (Фюрунґ унд Ляйстунґен ордентліх), печатка й підпис "гавптман Кульов".

(Далі буде)

Євген

УЧАСТЬ ДИВІЗІЙНИКІВ В УПА

Для докладного описання який був уділ дивізійників в УПА, потрібно зібрати інформації зі всіх теренів України на яких діяла УПА.

Як мені відомо, у відділі УПА в сотні "Бурлаки" в якій я був політвиховником, дивізійником були:

- бунчужний "Біс" - Кульчицький Роман
- чотовий "Марко" - Володимир Дашко,
- ройовий "Кучерявий" - прізвище невідоме,
- " " Білий"- " "
- стрілець "Кордик"- Іван Ямяк.

В сотні "Громенка" був:

- ройовий "Рубач"- Володимир Ґулькевич.

Уважаю, що багато більше було дивізійників у згаданих сотнях. В тодішному часі таких інформацій не збиралося. До УПА приймалося всіх, котрі хотіли боротися з ворогами за Незалежну Самостійну Українську Державу. Загально було відоме, що в рядах УПА є багато дивізійників. В літописі УПА Нр. 14 на 7-мій сторінці подано, що першим сотенним відділу УПА сотні Ударик 6, яка повстала в 1945 р. з самооборонного кущового відділу (СКВ) і з розформовних в зимі сотень що брали участь в Карпатському Рейді був дивізійник, поручник "Барон". Він упав в бою 21-го жовтня 1945 р. в селі Кузьміна. Після його смерті командування сотнею перебрав "Яр" був інструктором підстаршинської школи Закерзонської ВО УПА "Сян". В Збірнику Статей і Нарисів за редакцією Олега Лисяка "Броди" виданим через Братство кол. Вояків Першої У.Д. УНА в Мюнхені 1951 р. подано, що до дивізії послано певну кількість людей, які організаційно чи симпатіями стояли по боці українського національного визвольного підпілля, набуття зброї, а також щоби недопустити до ворожнечі між дивізією і українським підпіллям.

Наслідком того цілий ряд старшин і стрільців після завершеного вишколу вернулися в ряди УПА.

На підставі офіційних стверджень німецького командування вже за перші місяці, з Дивізії до УПА перейшло біля 600 осіб.

В умовах бозпосередних фронтових дій на відтинку Броди - Золочів старшини і стрільці Дивізії навязали контакти з оперуючими там відділами УПА. Між дивізійниками і відділами УПА створилися дружні відносини, які закріплювалися одним, спільним переживанням: загрозою найбільшого ворога України - большевицької Москви.

Старшини і вояки Дивізії потайки від Німців, передавали для відділів УПА зброю, та всяке военно-технічне приладдя. Після катастрофи на фронті під Бродами багато тих, що врятувалися перейшли до відділів УПА. Яка кількість перейшла до УПА невідомо.

В краєвих звітах при персональних даних, зокрема при тих що загинули, часто зустрічається, що якийсь вояк, старшина, чи підстаршина УПА був вояком Дивізії.

Між іншими після розбиття Дивізії, в одному з відділів УПА опинився старшина Дивізії Б. Гвоздецький - (псевдо) Емір Кора і цілком випадково зустрів його в часі своєї подорожі Головний Командир УПА ген. Чупринка.

Гвоздецький був знайомим і приятелем ген. Чупринки. Після цієї зустрічі Емір Кора був відкомандировний до відділу звязку при Головному Військовому Штабі УПА.

Частина Дивізії після катастрофи на фронті в половині липня збиралась в Ст. самбірському районі і приготовлялась до переходу через Мадярщину на Захід. В самбірщині в тому часі були відділи УПА, які приготовлялися до переходу фронту. Після даних автора згаданого збірника статей і нарисів "Броди", при кінці липня і з початком серпня 1944 р. коли частина Дивізії мала відходити на Захід в напрямі Турки, дивізійники вечорами перевозили возами зброю і амуніцію і воєнне приладдя відділами УПА. Тоді також певна кількість вояків дивізії залишилася в рядах УПА.

В тому ж збірнику статей і нарисів "Броди" на 103-й сторінці підполковник Роман Долинський подає, що у підпіллі формувалась і гартувалась в боях на два фронти молода Українська Повстанська Армія і симпатія всієї маси членів дивізії по єї боці.

Німецьке командування дивізії про те добре знало і в останніх часах перед виходом н фронт вело велику пропаганду проти УПА. Були випадки, що явних прихильників УПА, але завдяки критичній ситуації Німців в війні арештованих кількох старшин і підстаршин звільнено з Дивізії.

Ця проти упівська пропаганда дала цілком протилежні наслідки. Дивізійники знали прваду про УПА. При тім треба згадати що багато дивізійників мало своїх братів і рідних в УПА.

Мій рідний брат Іван був в Дивізії і не відомо де загинув, а я був політвиховником в відділі УПА в сотні "Бурлаки".

В споминах сотенного Степана Хріна - "Зимою в бункрі" на 111 стор. подано, що вістун "Вихор" 18-річним юнаком пішов до Дивізії "Галичична" щоб отримати вишкіл. Після вишколу пішов на фронт під Броди, а звідтам перейшов в ряди УПА.

В споминах Івана Дмитренка "У лісах Лемківщини" на 43 і 44 сторонах подано, що в сотні командира "Веселий" було багато досвідчених стрільців, які перейшли з Дивізії "Галичина" і які воювали під Бродами. Подано також, що сотенний "Веселий" закінчив старшинську школу в Дивізії "Галичина" зі ступенем поручника.

З поданих даних треба ствердити, що уділ дивізійників в УПА був великий.

Український нарід ніколи не забуває всіх відомих і невідомих воїнів, які боролися за його волю і державну незалежність без огляду на те, в яких вони були формаціях.

Тіні поляглих кличуть іти їхніми слідами, щоби здобути волю, здійснити мрії багатьох поколінь, що склали голови ідучи до виликої мети, до побудови УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ.

Торонто, 2.II.1991 р.

Петро Маслій

У 40-РІЧЧЯ ЗДОБУТОГО ЧЕМПІОНАТУ

'Hello, Perer, you son of a gun! Nice to see you! How are you? You look well and what are you doing with yourself these days? How are the boys?" - так щиросердечно зустрів мене і привітав містер Біл Тирнер, теперішній секретар футбольної Ассоціяції району міста Скантгорп округи ґрафтства Лінкольншір. Бути секретарем футбольної Ассоціяції округи - це престиж, неабияка честь та велика заслуга. Свою кар'єру у футболі почав він ще з молодих літ. Наше особисте знайомства (і з українцями) почалось ще з 1949-51 років, коли він був поліцаєм у місті Сліфорд. Як кваліфікований суддя, він дуже часто суддював футбольні змагання єдиної тоді української футбольної й ліґової команди "Ukrainian United", яка грала в тих роках у "Ruskington League". Я був одним із її змагунів. Несподівана зустріч і розмови, головно про "Ukrainian United", якої не міг мій співбесідник нахвалити за високу техніку гри, джентельменську поведінку й велику популярність в окрузі, відсвіжили в мені пам'ять про перші роки нашого поселення в Англії, як полонених, і опісля - звільнених з полону. Футбол, який взяв свій початок з Англії, став дуже популярним родом спорту, став для українців, яких в той час зачисляли до "поляків" чи "руських", знаменитим засобом популяризації боротьби за самостійну українську державу. Для англійців - це була "бомба" бо в більшості населення таке щось, як "українець", було не чуване. Різні на це були причини. Цей засіб використано вповні завдяки свідомости і жертовности і футболістів і вболівальників, і адміністрації - всього табору коли мова про здобутий чемпіонат у травні 1951-го року, сорок років тому, хотів би згадати про це на сторінках "Вістей комбатанта".

Переважна більшість дивізійників були молоді, здорові й здібні хлопці, тому вони використовували час за колючими дротами і на піднесення свого знання. У цих таборах, хоча кожна кальорія трактувалась на вагу золота, хлопці, чи як ми тоді себе популярно звали - "селепки", займались різними видами спорту, а особливо футболом. Табір мав свою прекрасну збірну, яка брала участь у міжтабірних змаганнях за чемпіонат в Ріміні. Були полкові й курінні команди, які змагались за чемпіонат табору. Латинське "Mens sana in corpore sano - в здоровому тілі - здоровий дух" стали гаслом таборової фізкультури! Сумніваюсь, щоб тоді, змагаючись в команді "Матуральні курси", чи в "Курені молоді", чи в інших, хтось думав, що той футбол стане одним засобів української пропаґанди.

В 40-ву річницю здобутого чемпіонату "Юкрейнієн Юнайтед" слід згадати тих визначних футболістів, які почали зорганізовний футбол, вже в таборі Горблінг, як от: бл.п. Володимира Душинськаго, бл.п. Федора Медведчука - оба грали у Німецькій вищій лізі, Володимира Дичковського, Левка Дичковського, В. Лесюка, М. Романіва, Маслякевича, воротара "Федька" Семенюка, що згинув у автомобільній катастрофі - всі в Канаді. Помер Василь Федорко в Англії. Внизу містимо офіційну таблицю ліґи та світлину дружину-чемпіона.

RUSKINGTON LEAGUE NOTES

Continentals Triumphed

Ukrainian United have triumphed over all the other Ruskington League teams by winning the League, with a game in hand. They will, it is hoped, meet Digby RAF, championd of Div. 11. at Ruskington next Wednesday.

RUSKINGTON LEAGUE

FINAL TABLES

Division I

	P	W	D	L	F	A	P
Ukrainians	20	14	1	5	81	23	29
R.A.F. Cranwell	20	12	4	4	86	41	28
Ruskington	20	13	2	5	73	44	28
Rauceby Hospital	20	10	7	3	67	49	27
Heckington Utd.	20	10	5	5	68	52	25
Old Bostonians	20	10	1	9	62	45	21
Donington Utd.	20	5	5	10	46	49	15
Helpringham	20	6	2	12	45	62	14
Billinghay	20	4	3	13	50	88	11
Dorrington	20	4	1	15	46	77	9
Leasingham	20	2	0	18	39	119	4

Футбольна команда "Юкрейн'ен Юнайтед" міста Сліфорд із чашею першуна Першої Дивізії Рускінґтонської і Окружної Ліґи 1950-1951 сезону. Стоять зліва: П. Маслій, невідомий (не гравець, якого взято до "рахунку" одинадцятого до світлини), господар дружини Б. Крамарчук, Т. Семенюк, Б. Романів, Мацина; сидять зліва: М. Хоптяк, М. Малицький, Л. Дичковський, В. Дичковський, неприсутні: В. Лесюк, В, Федорко, В. Маслякевич.

Г. Д-ський

НА ВИШКОЛАХ ГОСПОДАРНИКІВ ІНТЕНДАНТІВ І УД УНА

Автор, р. нар. 1917, закінчив гімназію в Дрогобичі, в 1936-41 рр. студіював германістику й україністику в Львівському університеті, за німецької окупації працював у культурно-освітнім рефераті у Львові, зголосився до Дивізії «Галичина» й 17.VI.1943 р. був покликаний на рекрутський вишкіл у Дембіці («Гайделяґрі») — після умундирування в Брні (в казармах «на Кубергу»): в Вишкільному батальйоні для особливого призначення на «6-му крузі» (рінґу). При розподілі абсольвентів рекрутського вишколу його приділено на спеціялізований вишкіл «господарників» (Verwalter-ів). (О. Горбач)

Ми, група призначена на «фервальтерів» (господарників), виїхали з Дембіци наприкінці жовтня 1943 р. Завезли нас, щось близько 30 чоловік, на 50 відсотків уже дещо старших, — до славного Дахаву, де проходив підстаршинський вишкіл адептів постачання. Був кінець 1943 р. Там були приміщені різні сотні різників, пекарів тощо, а довкруги було багато бараків за колючими дротами, куди нам не вільно було навіть заглядати, а не те що ходити. Ми здалека бачили колони в'язнів-кацетників, як їх водили на роботу.

Від поляків, які працювали в майстернях зброї і в одягових робітнях, ми часом чули: — Teraz tutaj juz calkowicie inaczej, spokój, nikogo nie morduja̧.. Ale gdybyście, Panowie, byli tutaj w 1942 i 1943 roku, to wlosy debeņ stawali». Це були рідкі контакти з тими в'язнями-поляками, що направляли нам рушниці або наші дрантиві уніформи.

Наші заняття зводилися виключно до відвідування курсів — рахівників і касирів, до лекцій про харчування, про розподіл і переховування харчів, до справи маґазинування одягу, роздачі й контролі над нею тощо. Одинокий раз вели нас на стріляння, та й то з дороги завернули назад, бо щось там у тій ідеальній німецькій військовій машині не функціонувало.

Там провели ми Різдвяні свята й весною 1944 р., мабуть, у квітні, нашу групу перевезли до Арользену на старшинський вишкіл. Між старшими річниками пригадую пор. Мельника (був потім інтендантом у таборі полонених у Ріміні), Яримовича, пор. Мартинюка й пор. Горошка. З-поміж середнього віку: обох Монцібовичів — Олександра й Клима, інженера-будівельника, Скаськова, закінченого але не висвяченого богослова (після війни і переходу на емеритуру висвятився й жив в ЗСА). До старої ґенерації належали ще два середньошкільні вчителі: польоніст Кулицький і клясичний філолог Томасевич, що згодом був у Ріміні.

З молодиків і таки вже дещо «підстаркуватих», як от я, пригадую Чолкана, Герасим'юка, Тіцького, мґра Петрова, учителя Романкова, В. Заброцький, здається, польський поручник, теж належав до «середущого віку».

В Арользені, крім теоретичних предметів — книговодства-бухгальтерії, постачання, різних аспектів Reichsleistungsgesetz-у тощо, — ми проходили теж

мінімальний бойово-тактичний старшинський вишкл в обсягу групи, чоти й сотні, ходили на вправи, нічні вимарші, стріляння, проходили теренознавство тощо. Декілька разів дозволили нашій групі піти до місцевої церкви на богослуження, бо ми того вперто домагалися. Це викликало констернацію в керівників школи і неймовірне здивування місцевого населення, як побачили нас, «грізних есесів», у церкві та ще й таких, що активно молилися й співали релігійні пісні.

Там застав нас і атентат на Гітлера й нас ганяли цілу ніч, розпорядивши гостре поготів'я, мовляв, висадилися десантні парашутисти англійці чи американці. Якщо не помиляюся, наприкінці червня 1944 р. ми складали кінцевий письмовий іспит із прослуханих дисциплін. Була теж одна тема про «нову Европу», не пригадую докладно її звучання; на всякий випадок наші опікуни бажали знати, як далеко ми засвоїли їхню ідеологію. Найкраще опрацював цю останню тему мґр. Петрів і його еляборат відчитали нам на закінчення іспитів. Очевидно, всі ми іспит здали, але нам ступенів хорунжих не признали, крім тих, хто мав рівнорядний ступінь давніше (Мартинюк, Яримович, Горошко, Мельник, Заброцький). Ми до тієї церемонії старшинських підвищень готувалися: Клим Монцібович, Стефанюк і ще хтось — вже готувалися їхати до Мюнхену по «бецуґшайни» на мундири, але несподівано все відкликано, і нас із ранґами Oberscharführer-Führeranwärter (старший десятник-аспірант) відіслали до Нойгаммеру бл. Саґану на Долішньому Шлезьку, де ми дожидали повороту розбитків нашої Дивізії з-під Бродів і де почала формуватися «друга Дивізія».

Що наше підвищення в Арользені відкликано, могло мати ще й таку причину: саме на закінчення нашого іспиту прийшла вістка про розгром Дивізії під Бродами, і німці пускали всякі версії про небоєздатність наших частин, а то й про пряму зраду, про відступ із фронтової лінії тощо. Це створило атмосферу недовір'я до нас серед керівників нашої школи. Але думаю, що найголовнішою причиною, що нас завісили в «лімбо» (англ. «чистилище, передпекло; в'язниця»), це така типово-німецька неохота віддавати заряд постачанням харчів у чужі, ненімецькі руки. Німці воліли радше навіть поразку на фронті, ніж випустити з рук «прохарчування». Аж у таборі в Ріміні нам прийшло підвищення до старшинського ступення від ген. П. Шандрука.

В Нойгаммері ми просиділи липень, серпень і вересень 1944 р., а в жовтні почали нас приділювати до різних частин Дивізії в функціях рахункових або касирів при сотнях. Я, Монцібовичі й ще дехто, попав у батальйон Вільднера на Словаччину біля Жіліни. Там ми перебули до Різдва. Я був при фюзелірах — у сотні того погана фольксдойчера Кравса. Після Різдва ми переїхали до Австрії, де сотня, при якій я був, стаціонувала біля Оберсдорфу й там нас застала капітуляція. У квітні, як творилася УНА з Шандруком у проводі, я їздив з моїм шефом Бимом (Böhm) до декотрих частинах Дивізії, вияснювати стрільцям цю «українізацію».

В травні 1945 р. я опинився в таборі полонених біля Шпіталлю, звідки перевезли нас наші нові «опікуни» до Беллярії, а весною 1946 р. до Ріміні. Тут за ініціятивою Олександра Монцібовича зорганізувалися були матуральні курси під опікою Української католицької церкви в Римі. Частими гостями були — теперішній єпископ Прашко, нині в Австралії, а мабуть і теперішній кардинал і М. Любачівський, брат якого був теж у тій найгрізнішій зброї «фервальтерів» (інтендантів), — і ще дехто з високих достойників. З

Америки відвідували табір Ґалан, голова Українського американського комітету, пізніше — сот. Б. Панчук.

Директором матуральних курсів був клясичний філолог Борисюк, клясичних мов учив проф. Томасевич, математики, фізики й хемії — Олександер Монцібович та Кекіш, біології — С. Кордуба, німецької мови — Балагутрак (?), я — української, а з Войцехом, (теж «фервальтер»!) — дещо англійської, хоч ми самі пройшли були заледве її початки.

Наприкінці 1946 р. приїздила до нас англійська парляментарна комісія на «скрінінґ» (провірку), і вислухавши безліч тих самих свідчень (що ми голосилися добровільно до німецької армії, бо іншого виходу не мали, щоб активно боротися проти росіян-більшовиків — наших національних, релігійних і суспільних ворогів, які знищили нашу державу 1918-19 років, завели панщину-колгоспи, винищили наш провідний прошарок — інтеліґенцію, повиселювали наші родини в Сибір і т.д.), — від'їхала геть, не знайшовши між нами «воєнних злочинців».

По закінченні матуральних курсів я став членом хору «Бурлака» і з ним переїхав до Англії, де нас примістили в таборі Таттершел біля Лінкольну як мистецьку групу для обслуговування наших таборів полонених, а теж і цивільних, — в Англії. Моя функція, крім співу й заповідання точок програми, була адмініструвати головно виїзди й виступи хору — так за часів дириґенства Ст. Гуміліловича ще в Італії як теж і за пізнішого дириґенства Євгена Пасіки в Англії.

Після звільнення з полону я виїхав на працю в Менчестері, де по 5-х роках став повторювати мої студії в Лондонському університеті, а одержавши диплом «ВА» та педагогічний диплом в університеті в Лідс, я почав працювати учителем модерних мов, головно німецької й російської, в ґімназіях м. Гуль. 1979 р. я вийшов на пенсію.

Ро-Ко

"СМІШНА ВІЙНА"?

Або: "Де два б'ється, там третій пропадає"

На світі різні війни діставали різні назви: картаґенська війна, троянська війна, спартанська війни, велика світова війна, велика визвольна війна, велика вітчизняна війна, семилітня, тридцятилітня, столітня війни, і т.д. і т.п. Наша історія знає унікальні війни, які, очевидно, носять унікальні назви, типові русичам-русинам-українцям і більш нікому: похід на половців, якби вибиратися на ловлю; зимовий похід, якби їхати на лещата, похід на Візантію, якби йти в туристику, визвольні змагання, якби змагатися на Олімпіяді? Але як назвати найновішу війну, свідками якої ми були не тільки здаля, але і зблизька, немов самі були в першій лінії наступу?

Я вперше переконався, що телевізія має на мене майже таку саму велику силу, як моя жінка. Досі я дивився на гокей, як на спорт, на футбол, як на гру модерних американських ґлядіяторів, на теніс, як на лік на безсонницю, на новини з коментаторами, як на розмову двох ворожбитів, але коли почав дивитися на передачі з Перської затоки, щось зі мною сталося, якби я став не я, неначе з телевізора не відривалися від мене вогненні очі якогось гіпнотизера.

Коли я наслухався, хто такий Саддам Гуссейн, що він виробляє з екологією, бідними невинними рибами, раками й птахами, не рахуючи троєння газами дітей, жінок і старців свого власного населення, мені безуспішно старалося ставати дуба моє волосся; безуспішно, бо воно таке ріденьке й тоненьке, що ледве тримається на голові.

А там, що дальше в ліс, то більше дров. Півмільйонова армія Саддама Гусейна чекає в бункрах на незагартованих єнкі і їх союзників, будуть їх задимлювати отруйними газами -- для поранених приготували військових лікарень на сто тисяч ліжок, для забитих -- десятки тисяч -- не плястикових мішків, а справжніх трун! Тож президент Буш наказав повну повітряну офензиву, заявляючи й наголошуючи, що ця війна є проти людини, і тільки одної-єдиної -- Монстра Саддама". "Мудрі" бомби, як справжні чарівниці на мітлі, влітають до призначених об'єктів коминами; "крилаті" ракети оминають телефонні стовпи по дорозі до цілі, фотографії десь там з супутників, що літають за Місяцем, кращі, як з мого автоматичного японського фотоапарату; вояки в окулярах, що бачать в темну ніч -- і я учащаю, мов живий, опинившись серед того технічного жаху на телевізорі. Сорок днів і ночей, ллється на іракські міста й фронтові лінії залізний дощ, як за біблійного потопу. Мости, заводи, електростанції, шляхи, аеродроми, бункри летять у повітря або западаються в сиру землю. Ракети "Скад", як заблукані шакали, пікують на Тель-Авів і Савдійську Арабію, а їм назустріч вилітають соколи-"патріоти" -- і на темному небі осколки ракет, мов пір'я

роздертого птаха, летять, малюючи різноформні фоєрkверки! На іракському телебаченні показують збитих американських літунів, підпухлих, понурих, які засуджують аґресію Америки проти Іраку.

Лишенько, мені в голові вариться-кипить, мов у горошку полтавський борщ. Я вже не можу дочекатися сухопутнього наступу, щоб скінчилася ця моя душевна баталія. Кожного досвітку будить мене якась містерійна сила, і я вже прилип до телевізора. Почнеться масакра! А той Буш, якби зі мною грався, мов кіт з мишею...нема і нема. Тільки його спікери запевнюють, що президент скаже своє слово у відповідний час.

Ось таки пішли в наступ...іракські вояки гурмами здаються в полон, кланяються перед американськими вояками з наїженими баґнетами й автоматами, здається цілують їх черевики... Все скінчилося за 100 годин.

— *Trouw*, Amster

Усіх забитих американців - 78. З того 28 згинуло від вибуху заблуканої ракети "Скад", яка припадково впала й вибухла у квартирі частини американського постачання, 20-30 впало жертвою "приятельського вогню" -- від своїх власних гармат і бомб, а поранених ще менше.

В Америці святкують велику перемогу, вітають переможців-вояків, героїв нагороджує хрестами хоробрости сам президент, звітодавці пишуть, що американці спокутували ганебну В'єтнамську війну, в якій згинуло 40 тисяч.

Президент Саддам Гуссейн наказав своїм військам відступ, зробив вічну ніч в Кувейті, запаливши сотні нафтових шиб, прийняв всі умови перемир'я. Хоч ця війна велася проти президента Саддама Гуссейна і тільки нього, а не іракського народу, народ лишився без медикаментів, харчів, електрики, водопостачання, із великими спустошеннями, а сам Саддам Гуссейн далі сидить на президентському троні й жорстоко розправляється з курдськими повстанцями, які виступили проти Монстера Саддама. А американці придивляються з спокоєм переможця на втечу босих і голих, без харчів і води, стероризованих сотні тисяч курдів в гори.

Тож як назвати б цю війну для історії? Великою війною у Перській затоці, війною горіючих нафтових шибів, війною мудрих бомб і крилатих ракет, технологічною війною? Чи може американською "смішною війною", чи трагічною курдською війною?

Колись казали: "Де два б'ється, там третій користає", а ця "смішна війна" перевернула все догори ногами, і хіба треба сказати: "Де два б'ється, там третій пропадає".

Сірсір

ДІЯСПОРНІ ГЕРОЇ

Наш нарід із давніх давен покланявся усяким героям, хоч ці герої дуже часто були тільки майже-героями. Князівські русичі видумали собі Кирила Кожум'яку; запорізьке козацтво покланялося козакові Голоті і його легендарній Шапці-Бирці; Усусуси обожали славного стрільця Цяпку-Скоровода; дивізійна братія створила собі на славу Селепка Лавочку та героя "зпід фельдбаху"; упівці, крім дійсного героя ген. Чупринки, мають дуже багато "майже-героїв", котрі ще літом 1944 чкурнули за границю на "дипломатичну роботу".

А яких же героїв породила політична діяспора за 50 років свого рейдування на фронтах Північної Америки? Багато, дуже багато є цих героїв. Є, звичайно (так для годиться) два-три діяспорні герої, котрим покланяється в часі роковин або в часі деяких конґресів вся діяспорна знать. Є ще в нас демократичні герої, революційні герої, визвольно-фронтівські герої, союзні герої, герой "Драбини до неба" (без ножиць вміє стригти патріотичних овечок, і навіть баранів). Найновіші герої в нас - це герої "червоно-чорного прапора". ("Червоне - це кохання, а чорне пекла дно"). Ще з червоним кольором можна погодитися, бо кохання (а по сьогоднішному "Секс") завжди було в моді. Та й запорожці штурмували нераз турецькі мури під своїми малиновими прапорами. Отже, є у нас червоно-малинова традиція. Правда, ще й досі наші діяспорні історики не ствердили вірно, що перло чубатих запорожців на мури бісурманських твердинь: оборона християнської віри чи може запах султанських гаремів?

Ну, щодо чорного кольору? Кому ще сьогодні може імпонувати "чорного пекла дно"? Чи не вистачить нам пекельної комуни? Та й забагато чорного кольору ми бачили на гітлерівських свастиках! Є ще у діяспорі "погребенні герої". Вони, за свого довгого життя сиділи собі тихенько вдома, складали пильно долярики, пили совєтську горілку та чхали на нашу національну вкладку до СИКАВУ, чи КУК-у. А як дали вони дуба, то бідна вдова складала, хоч і неохоче, якусь там лепту на пресовий чи визвольний фонд, і завдяки нашим панам-редакторам вилітали в небесні простори душі цих скупондрягів із новісенькою легітимацією "діязпорних діячів". Не відомо нам тільки, як на цю журналістичну "халу" реаґує небесна цензура. Такі то чуда трапляються у світі завдяки нашим діяспорним (і при тому напів-грамотним) журналістам. Є ще в нас і журналісти, що вміють змінювати "секс" людини. Наш славний із партійно-союзової ласки журналіст одним почерком свого магічного пера, зробив із проф. йоркського університету пані Романи Пікули, пана Романа Пікулика. Отже, пані професор, коли Вам набридло родити діти, звертайтеся за допомогою до цього пана редактора. Якщо мені не віріте, загляньте на 90-ту сторінку календаря УНС за 1991 рік. Цей редактор пише також за принципом "селективного більма", що дозволяє йому не згадувати ані словом про людей, що майже півстоліття працювали для Енциклопедії Українознавства. (Читайте його статтю "Українське Торонто").

Є ще у нас діязпорний гуморист РОКОКОКО, котрий завжди вважає свою дружину героїнею гуморесок. В таких подружжях, мабуть розводів не буває.

Але найбільшими героями діяспори вважає себе екслюзивна група партійних церберів, що бережуть усякі фонди. Вони і поздоровляють себе вітанням: "Слава героям, а герої то ми"

НОВІ ВИДАННЯ БРАТСТВА:

В розпродажі появилися два нові видання нашого Братства а саме:

1. ВІЙСЬКОВА УПРАВА та УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ "ГАЛИЧИНА" авторства Романа Колісника. Це про діяльність Військової Управи та німецьку політику відносно українських національних збройних сил в роках 1943-1945. Сторінок 168, ціна дол. 15.00

2. УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ ГАЛИЧИНА, статті - есеї сімох авторів, В. Кубійовича, К. Панківського, Л. Шанковського, ген. П. Шандрука, В.Д. Гайке, Д. Армстронґа та М. Малецького впровадження. Книжка в основному призначена для відвідувачів з України, зацікавлених ґенезою, створенням, діяльностю та долею дивізії. Сторінок 124, малого формату, ціна дол.5.00.

Просимо набувати через Крайові та Станичні Управи, або через адміністрацію Вістей Комбатанта.

Видавнича референтура Г.У. Братства

ПОГЛЯДИ НА ІСТОРІЮ КОЛУМБА

Маркус Ван Стін

(Канадська Сцена) - В той час, коли більша частина світу збирається святкувати 500-річчя відкриття Колумбом північної півкулі, американський історик опублікував книгу, в якій він називає Колумба варваром і параноїдальним монстром. Кіркпатрик Сейл назвав свою книжку "Завоювання раю" (The Conquest of Paradise), і, як він сказав, вона покликана відплатити людині, що принесла смерть і руйнування миролюбній цивілізації.

Можна зрозуміти почуття Сейла, однак святкування наступного року не означають вшанування лише однієї людини, а відзначення події, що поклала початок новій ері розвитку людства. Колумбові лише випало призначення провадити експедицію, яка відкрила Европі цілком новий світ, що лежав на іншому боці океану і вважався недоступним.

Це повинно статися. Якби не Колумб, то хтось інший здійснив би цю подорож. І хто б він не був, він поводився б так само, як і Колумб, тому що мав би ті ж переконання, ту ж точку зору, а понад усе -- такі ж завдання. Колумб і ті люди, що були з ним, дотримувалися віри і цінностей, відповідних їх часові, навіть якщо нині вони не мають для нас ніякого сенсу.

Слід пам'ятати також, що Колумб не був незалежним мандрівником. Королева Ізабелла доручила йому вести невеликий флот навколо Атлантичного океану. В його обов'язки входило також вводити християнство і казати, що кожна відкрита ним земля, а також золото й інші цінні метали -- все має бути оголошене еспанською власністю. Це було першочерговим ділом людей в той час. Королева Ізабелла виділила гроші на три судна, які дала під командування Колумба. Якби вона не спорядила подорож, Колумб не мав би цієї праці. Монархи в ті дні не могли обмежуватися лише збиранням податків із своїх громадян. Держава могла брати данину, коли наставали війни, але щоденні витрати королівства часто оплачувалися не з власного скарбу.

Сейл обвинувачує Колумба, що той шалено прагнув знайти золото і це було частиною його обов'язків. Він також обвинувачує Колумба в "започаткуванні довгого процесу панування однієї культури над усіма іншими культурами у світі". Насправді ж цей процес розпочався довго перед 1492 роком.

Слід пам'ятати також, що Колумб не був першим мореплавцем через Атлантик. Його подорож збудила европейську уяву, змінивши тон і напрямок людської історії.

Книга Кіркпатріка "Завоювання раю" видана видавництвом Альфреда А. Кнопфа і розповсюджена в Канаді "Рендом Гаус". Має тверду обкладинку 384 сторінки, ціна 33 дол.

МІСТ ЧЕРЕЗ ОЗЕРО ОНТАРІО

(Канадська Сцена) -- Утопія Коузвей Корпорейшин оф Торонто хоче будувати міст через озеро Онтаріо -- від району Пікерінґ/Ейджекс в Онтаріо до точки біля Білсону на сході Ніяґара Фалз, Нью-Йорк. За даними працівників "Утопії" це розв'яже проблему їзди в Сполучені Штати й назад по переповненій трасі Квін Елізабет.

Президентом цієї корпорації є літун Канадських повітряних сил капітан Гуннар Танніс. Він твердить що цей 58-кілометровий (36 миль) міст був би найдовшим у світі. А за запропонованим методом будування міг би бути споруджений протягом двох-трьох років -- від часу отримання всіх урядових дозволів. Будова не потребує ніяких нових технологій окрім новітніх заявок на випробувані методи.

За даними Танніса, кошти будови мосту виноситимуть приблизно 4 мільярди долярів, пропускна спроможність його в перший рік буде 85 тисяч автомобілів, а з кожним наступним роком зростатиме на 2 відсотки. Ми ознайомились з цією ідеєю і просили підтримки всіх урядів: Канади, Америки, провінцій, штатів, каже Танніс.

Тепер опрацьовується звернення до будівельників і фінансистів як в Канаді, так і в США. За попередніми підрахунками, протягом 30-річного періоду завдяки мосту припливе 52 мільйони долярів готівки, кажуть представники корпорації.

ЕТНІЧНІ ГРУПИ ВІДІГРАЮТЬ ГОЛОВНУ РОЛЬ В РОЗВИТКУ КАНАДИ

(Канадська сцена) -- Громадський З'їзд "Майбутнє Канади" хоче зробити повний огляд усіх тих питань, якими живуть різні національності в Канаді, котрий зобразив би всі три фази їх розвитку. Він буде включений в програму з'їзду для того, щоб обговорити такі питання, як офіційні мови, реґіональну приналежність і особливість, етнічну і культурну відмінність та спільні закони. Цю пропозицію вніс голова Громадського З'їзду "Майбутнє Канади" Кейт Спайсер на недавній зустрічі в Торонті. Спайсер сказав, що групи, які він вважає етнічними в Канаді, входять в основний склад канадського суспільства. Оскільки етнічні меншості залишилися осторонь від створення конституції і справ, що визначали розвиток країни, з'їзд розробив плян дій для відповідних програм з'їзду. "Етнічні громади в Канаді хочуть реальної діяльности", сказав Левіс Чен, президент Канадської Етнокультурної Ради, "а не тільки бути орнаментом для фасади".

Триступневий плян є всебічним і багатогранним, здатним підключити їх до зростання і зміцнення нашого суспільства. Впровадженням його займаються тимчасові працівники-добровольці, що погодилися допомогти в організації з'їзду. Вони провадитимуть зустрічі з людьми в своїх околицях, за місцем роботи, в громадських і релігійних організаціях. Різні етнічні групи зустрінуться між собою, щоб обговорити, що вони можуть зробити для майбутнього Канади, де вони співіснують поруч, де вони, зрештою, всі канадці.

Програма Громадського З"їзду передбачає зібрати всі ці думки і пропозиції етнічних груп. Більше того, з'їзд має дати більші можливості для нарад з етнічними групами, розширити обговорення серед них.

Перш ніж мають відбутися громадські прослуховування традиційної Королівської Комісії, з'їзд заохочує до дискусії серед канадців у звичних для них місцях їхніх зібрань. Наради проходитимуть навколо тих груп, що спонтанно утворюватимуть канадці, яких хвилює майбутнє країни. Понад 120 помічників з різних організацій Канади вже дали згоду організувати дискусійні групи.

За переписом населення 1986 року статистика Канади назвала 37% канадців, які не англійського чи французького походження. Виглядає, що ця пропорція змінилася в бік зростання імміґрантів. Канадський Статут Прав і Свобод гарантує рівні права і можливості для всіх канадців, незалежно від раси, національности походження, кольору чи релігії.

Громадяни можуть подзвонити на Лінію Ідеї (Idea Line):

1-800-66-FORUM (англійська мова), або 1-800-56-FORUM (французька).

ТАЄМНИЦЯ СТАВКИ «ВЕРВОЛЬФ»

Глухої жовтневої ночі генерал-лейтенанта СС, полковника поліції Ганса Раттенгубера розбудив телефонний дзвінок. Голос на зворотньому кінці дроту по-армійськи коротко повідомив: гер генерала терміново кличуть прибути до головного імперського управління безпеки.

Райхсміністер без зайвого розкачування приступив до розмови, задля якої й покликав до себе високих офіцерських чинів. Війна на Східному фронті затягується, говорив Гіммлер, тому час подумати про тимчасове розквартирування фюрера де-небудь на Україні, звідки мав би змогу керувати військовими діями вермахту. Будівництво «Дубового дому» під Лубнами, зреаґував на здивований погляд Раттенгубера Гіммлер, слід негайно припинити. Місце обране невдало, ліси там кишма кишать партизанами.

На нічній нараді визначилося нове місце для спорудження ставки. Точку на карті вказав шеф-ад'ютант Гітлера генерал Шмундт. Його підтримали всі інші. Справді, кращого місця, аніж поблизу Вінниці, не знайти — район стратегічно вигідний для командного майданчика. Коли рішення було прийняте, Гіммлер притишивши голос, з підкресленою твердістю сказав, звертаючись до свого колишнього товариша по навчанню: «Ганс, відповідаєш за все головою. Зроби так, щоб «Вервольф», залишився для росіян вічною таємницею».

Що ж, у цьому Раттенгубер таки досяг певного успіху. З перших днів все, що було пов'язане з будівництвом лігва для нацистів номер один, вкривалося глибокою таїною. Проєктування ставки, спорудження інженерних комунікацій взяли на себе німецькі фірми. В організації інших робіт їм активно допомагали італійські, польські та деякі інші фірми. Чорнову, найважчу роботу виконували радянські військовополонені.

На кожного, хто використовувався на будівництві, скажімо, з навколишніх сіл, начальники поліцейських управ та бурґомістри представляли характеристики. Усі без винятку відвідувачі ставки отримували картки з біографічними даними, на яких при вході проставлявся час та фіксувалися наявні речі, при виході знову фіксувався час та звірялась наявність речей. Втрата перепустки загрожувала розстрілом. Негайно розстрілювали всіх, хто виявлявся, на думку окупантів, «неблагонадійним».

Словом, охоронний режим був, що називається, на найвищому рівні. Головне, мало хто здогадувався про справжнє призначення об'єкта. З перших днів будівельний майданчик ретельно маскували зеленими насадженнями. З ближнього лісу привозили викопані з корінням старі сосни, ялини, А один з кмітливих помічників Ратеннгубера, Карл Даннер, здогадався за периметром об'єкта вивіски з написом: «Санаторі». Тому поміж багатьох жителів навколишніх сіл ходила вміло сфабрикована леґенда про спорудження санаторію, в якому відновлюватимуть сили вищі офіцерські чини після боїв на фронтах.

Зрештою, на подібну довірливість і розраховували автори проекту. Недаремно місцевий ґауляйтер характеризував місцеве населення як «трудолюбиве та послушне». Така його миролюбність у ставленні до загарбників мала своє коріння. Територія Вінниччини тривалий час потерпала від політичного бандитизму. Тероризували місцеве населення бандити Волинця, Шепеля, Гальчевського. Населення жило в постійному страхові. Додати сюди ще й

широкомасштабну кампанію розкуркулювання, жахливий голод — і стане зрозуміло, чому фашисти обрали затишну Коло-Михайлівку, що неподалік Вінниці.

І справді, розсекречення таємного об'єкту з боку місцевих жителів практично виключалося. Не викликала сумнівів і надійність його охорони. Навколо ставки було розгорнуто танковий полк есесівської дивізії «Мертва голова», два піхотних полки дивізії СС «Вільна Німеччина», по два зенітні дивізіони та авіяполки літаків-перехоплювачів — сили добірні.

Тим не менше вже 1942 року до Москви надійшли перші відомості про спорудження «якогось надзвичайного секретного об'єкта під Вінницею». Але й розвідник «Максим» (псевдонім чекіста Івана Кудрі), і його помічниця Раїса Окіпна, що спеціяльно прибула до Вінниці, аби хоч що-небудь вивідати про таємний об'єкт, не змогли дати точної інформації про його призначення. Припускалось, що німці будують підземний військовий завод.

Та й чи мислимо було радянській розвідці підібрати ключі до того надзвичайного режиму секретности, який існував буквально навколо всього, що було пов'язане з Гітлером. Навіть верхівка нацистської кліки не завжди достеменно відала про пересування свого фюрера з Берліну в напрямку фронту. Борман, Ґеббельс, Ґерінґ, що відправлялися поїздом спеціяльного призначення на Схід до останньої хвилини не знали, чи перебуває в одному з вагонів Гітлер. Тим часом, той на початку травня 1942 року вперше прибув на ставку під Вінницею.

Саме тут виношувались пляни для захоплення Кавказу, плекались, Сталінградська операція. На ставці часто бували рейхсміністри. Сюди приїздив на зустріч з Гітлером посол Японії у Німеччині генерал Хіросі Осіма. Неодноразово «Вервольф» приймав героїв «неперможної Німеччини». Один з них, пілот-ас Беренброк, потрапивши до радянського полону, як ніхто раніше, пролив світло на таємний об'єкт. Саме тут він отримав з рук фюрера залізного хреста за сотий збитий радянський літак.

Інформація про «вовче лігово» збиралася ретельно. І коли німцям стало відомо, що наша розвідка дещо довідалася про ставку, вони завбачливо «вивезли» фюрера до Берліну. У Жовтні 43-го року Раттенгубер віддав наказ: «Про «Вервольф» ні слова!» Невдовзі ставка була знищена самими ж фашистами. На місці наземних будівель залишились купи понівеченого бетону. Командування нашої армії вирішило, що це й все, що зосталося від «Вервольф».

Минав час. На місце колишньої ставки приїздили туристи, оглядали чималу територію надто секретного колись об'єкта, котрий коштував життя десяткам тисяч радянських людей, і мандрували далі. Лише одиницям пошуковців страшне місце не давало спокою. А чи справді ставка знищена повністю! Що там залишилось глибоко під землею?

З'являлися «очевидці», які нібито побували в підземеллі. Народжувалися леґенди, одна з них розповідала, що за багатьма масивними залізнобетонними дверима в бункерях приковані незліченні багатства. Поповзли чутки навіть про Янтарну кімнату, заховану в гранітних казематах.

Як би там не було, а відсутність свідків сприяла поширенню різних домислів. Хоча, стоп! Один свідок, який справді бував у підземних казематах, можливо, ще й досі живий та здоровий. Мова про Фердінанда Ляубе. Фолькс-дойч, родом із Житомирської области, він працював перекладачем у знай-

омого вже нам Карла Даннера. Після втечі загарбників з подільської землі Ляубе, з невідомих причин, повернувся на Житомирщину, де самовільно здався владі. Органам повідав, ніби під час війни працював перекладачем в управі, приховавши своє справжнє заняття. Тим самим врятувався од смертної кари.

Наприкінці шістдесятих колишній працівник органів держбезпеки з власної ініціятиви зацікавився справою Ляубе. Останній, сумлінно відбувши десятирічне ув'язнення, залишився постійно в Заураллі. Від нього Микола Петрович Бець дізнався багато цікавих речей.

Використовуючи свідчення колишнього фольксдойче, мемуари німецького генерала Гаана, пошуковій групі, що працює, за програмою «Гермес» вдалося визначити споруд ставки. Розкопано, зокрема, фундамент «верхньої» квартири, куди час від часу підіймався Гітлер із свого підземного бункера «подихати свіжим повітрям». Окреслено контури двох бліндажів. В одному з них досі добре зберігся майже вагон опалювального брикету, на кожному шматку якого чітко читається напис «Тіроль».

Взагалі, якість робіт та матеріялів, що використовувалися при спорудженні «Вервольфа», викликає заздрість. У відмінному стані підземний телефонний кабель, який з'єднував Берлін із ставкою. Досі не взявся корозією жоден сталевий прут залізобетону. А чавунні трибуни, вкриті кавчуком, хоч нині використовуй для будівельних потреб.

Валентин Вітковський
«Молодь України»

ЩО ЦЕ ПАТРІОТИЗМ

(...) Я не дуже люблю вживати слово "патріотизм". Мабуть, я так вже вихований. Мій патріотизм мені "дано" -- бо це те, що прийшло з громадянством й, очевидно, самий факт, що я народився в Канаді. Це також те, про що ви не говорите багато.

Трішки підозріло виглядають люди, які публічно проголошують свій патріотизм чи любов до батьківщини, -- це те саме, коли хтось твердить, що він герой. Вояки, які здобули медалі за геройство під час війни, звичайно цим не хваляться. Їхні діла говорять самі за себе. Так само є з патріотизмом чи чеснотами.

Патріотизм може бути контроверсійним і часто вводить непорозуміння.

Ніккольо Мачіявеллі, автор найглибиннішої книги про політичну теорію і практику *(Принц, 1513)*, вважав, що патріотизм -- це найбільша цінність, що все дозволяється робити для добра своєї батьківщини. Для нього любов вітчизни підноситься понад всі духовні й моральні чесноти. "Я люблю свою вітчизну більше, ніж свою душу", - писав він.

Не все люди йдуть так далеко, але таке поняття може виправдовувати "патріотичні" вчинки тих генералів, що робили замах на Гітлера, чи боротьбу армії Власова проти Сталіна за визволення Росії в 2-ій світовій війні. Це саме можна застосувати до іракських повітряних збройних сил, які втекли до Ірану, замість включитися в боротьбу.

Погляди Мачіявеллі ведуть просто до сліпої вимоги Степана Декатура: "наша батьківщина" -- добре чи зле".

Найчастіше цитований (і неправильно зрозумілий) є рефрен про патріотизм Семюеля Джонсона, записаний Босвелом в 1757 році, що "патріотизм є останнім притулком падлюки". Часто його цитують, щоб висміювати патріотизм. Однак, той вислів був призначений, як пише Дирден, для висміювання падлюк, які "використовували загально примирливе ім'я патріота". Це означає, що патріотизм є такий чистий і поза всяким закидом, що падлюки його використовували для своєї наживи. Іншими словами, бережися особи (політика?), який огортає себе національним прапором...

Для циніків, як Адуса Гакслея, патріотизм часто використовувався для залякування, шахрування й турбування інших, вважаючи себе рівночасно чесним і що він все це робить для добра своєї батьківщини.

(...) Дефініція патріота за Оксфордським словником: "Це особа, яка вірна своїй державі і готова підтримувати чи боронити її під час війни". Коротко і ясно. Практично це значить підтримувати чи обороняти рішення уряду в час кризи чи війни. Саме так робив конґрес Америки відносно президента Буша під час війни (в Перській затоці)...

Peter Worthingoton

The Toronto Sun, 14 лютого 1991

Нам пишуть

Дорогі і шановні Колеги, себто ПОБРАТИМИ!

Старий я вже дід (вісімдесятка на карку) і малощо мене вже дивує і на малощо вже гніваюся, а ще менше дивуюся Nicht aengern, nur wundern), але таки зробилося мені омкно, коли я прочитав у "Вістях" ч. 5-6, 1990, на сторінці 58-ій "український переклад зробив" сьогодні нам невідомий - автор" вірша Мек Рея "In Flanderns Field".

Та ж той переклад зробив (можливо "сьогодні Вам невідомий") Олег Лисяк і той мій переклад був поміщений 17 років тому у другому виданні книжки про "Броди" ("Бій під Бродами", Збірник Статтей у Тридцятьліття" -- Видання Братства кол. Вояків 1-ої Укр. Див. УНА) на сторінці 331-ій під наголовком "МИ НЕ ЗАСНЕМ", і я там дозволив собі адоптувати його до брідського бою, даючи замість "на флямандських полях" -- слова: "Під Бродами маки цвітуть", і потім на закінченнях другої і третьої строфи слова" "В брідських житах" замість Мек Рея: "in Flanders Field".

Як мені відомо, цей переклад не був ніде передрукований і ніхто не міг "повернути" його з Бродів до "флямандських піль".

...думаю що достойна Редакція схоче спростувати цю очевидну невмисну помилку і надрукує спростовання. Але, що там!

Другий "кавалок" восени 1947 я надрукував в "Українській Трибуні" розповідь про перших українців, членів КЛК про те як вони, ці КЛК-істи Богдан Яців "Білий Джек" (живе в Торонті) і Ігор Суховерський здобули як перші українці Мон Блян дня 1-го вересня 1947, отже 43 роки перед Більошицьким, Сліпцем і Пархоменком. Цю розповідь про це перше здобуття Мон Бляну українцями, я всадив до "Альманаха" КЛК, що вийшов в 1989 році в Нью-Йорку, і він є там поміщений на сторінці 105-ій. Може пішліть цим "першим" (?) здобувцям той фотостат, не того щоби їх розчарувати, але може хай знають що ми "діпісти", що жили на "гаферфльоках" і горохівці, теж були "не пальцем роблені", і крім цього не зашкодить дати мале спростування. Як думаєте!

І на тім слові -- будьте здорові, робіть свою роботу, думаю що робите її добре, навіть, як трапиться тут чи там мале "бубу".

З дивізійним і КЛК-івським привітом,

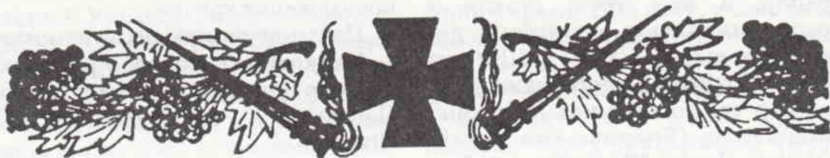
Ваш "Вам невідомий" (сьогодні) автор перекладу вірша Мек Рея

Олег Лисяк

Дорогий і Шановний Побратиме Редакторе!

Вашого листа друкуємо як спростування, а за "бубу" перепрошуємо. Відбитку про здобуття Мон Бляну з "Альманаху" КЛК пішлемо до редакції "Літературної України" число 39 з 29.9.1990 р., з якої ми взяли вістку про здобуття Мон Бляну до нашого журналу. Крім цього, "Білий Джек" передав "монблянівцям" в Україні один примірник "Альманаху" з своєю дедикацією.

Редакція

Ті, що відійшли...

БЛ. П. ЛЕВ КУРИЛЕЦЬ

В середу, 21-го листопада 1990 р. несподівано, на удар серця, відійшов у вічність на 67-му році життя бл. п. Лев Курилець.

Покійний Лев - син Миколи і Анни народився 30-го листопада 1923-го року в селі Соколя мостиського району на Львівщині. Він має ще брата Михайла.

Під твердою рукою батька, сини виховувалися загартовані до життя, належали до молодечих організацій "Луг" та читальні "Просвіта". Виховані у національному дусі. Лев співав у сільському хорі та навчався на майбутнього диригента.

В 1943-му році зголосився до - Дивізії "Галачина", а в липні 1944 р. був учасником боїв під "Бродами", де у завзятій боротьбі був ранений, Три дні був присипаний землею, родина мала його вже за мертвого, однак його друзі-вояки забрали зі собою назад на волю, зчасом знова до Нойгамеру до дивізії. Згодом перейшов Словаччину, бої в Австрії аж до полону в Італії та Англії. Маючи знаменитий голос, він співав у хорах церковних чи світських.

В 1952-му році приїхав до Канади, спершу до Джаспер, а відтак до Торонта, де одружився з Марією і включився активно в українське громадське й церковне життя у Новому Торонті (Етобіко). Став членом ЛВУ, де виконував різні функції: був членом будівничого комітету Українського Дому ім. Тараса Шевченка в Етобіко, організував батьків і дітей для майбутньої "Рідної Школи" ім. Тараса Шевченка при відділі ЛВУ, допомагав організувати ОЖ ЛВУ, брав участь у вихована молодого покоління зорганізовано в рядах СУМ-у, де був старшим виховником, як також співав у хорі "Ватра" при СУМ-і.

Співав у хорі св. Архистратига Михаїла, де часто заступав дяка, а в останніх 10-ох роках у хорі церкви Успіння Божої Матері в Міссіссаґа. Був членом Братства Українців Католиків.

Покійний цікавився подіями в Україні, особливо останніми часами. Два місяці перед смерттю гостив у себе свого молодшого брата Михайла, який приїхав з України на три тижні їх своєю донею Зеновією. Ще мав мрії поїхати на Україну цього літа, але, на жаль, його мрії не здійснилися.

Похорон відбувся 24-го листопада 1990 р. з церкви Успення Божої Матері у Міссіссаґа, де відправляли Службу Божу отці митрат Іван Бащук, о. Михайло Лучків та о. Роман Кравець. Під час Сл. Божої співав церковний хор Труну

покійника прикривав дивізійний прапор, а при труні стояли з прапорами члени організацій до, яких належав: СУМ-у, ЛВУ та БУК-у. Покійного відпроваджено на цвинтар св. Володимира на секцію дивізійників (Братства кол. вояків 1-ої Укр. Дивізії УНА). Над гробом прощав покійного від друзів Братства і приятелів Лев Бабій. З прощальним словом виступали: від СУМ-у з Етобіко Андрій Дзюбанівський, від дому ім. Тараса Шевченка Михайло Дудар, о. Роман Кравець - довголітний приятель родини і Семен Крив односельчанин покійного, а на кінець від родини склала подяку - доня покійного Ґеня Пастушок. Під час Панахиди і на Тризні, замість квітів на могилу, присутні зложили 1,732 дол. з того на РУХ - 1,585 на маловання церкви Успіння Божоя Матері. Покійний Лев залишив у глубокому смутку дружину Марію, сина Богдана Купича з дружиною Олею, доньку Ґеню і Михайла Пастушка (зятя), внуків Адріяна, Павла, Петруся і Луку, брата Михайла в Україні і його родину, тітічну сестру Марію Сулигу з мужем Іваном та тіточного брата Івана Параскевича.

ПОДЯКА

Сердечну подяку висловлюємо Отцям: митр. пароховi Іванові Ващукові за відслуження Панахиди, Заупокійної Св. Літургії та за прощальні слова, отцеві Михайлові Лучці за відслуження Панахиди і Заупокійної Св. Літургії і отцеві Романові Кравцеві за відслуження Заупокійної Св. Літургії та за сердечні слова прощання на тризні.

Пану Левові Бабієві - другові по зброї - за вояцькі зворушливі слова над свіжою могилою, як рівнож за провадження тризни.

Панам-друзям, які несли домовину.

Церковному хорові при церкві Успіння Божої Матері за відспівання Панахиди і за Заупокійну Св. Літургію.

Хорові "Ватра" за відспівання Панахиди.

Родині, кумам, ближчим приятелям і всім тим, які у днях смутку і родинного горя несли нам розраду і поміч.

Пані Анні Боднар і панові Олегові Ґонтареві за проведення збірки на малювання церкви Успіння Божої Матері та на РУХ.

Прапороносцям ЛВУ, СУМ-у і БУК-у. що вшанували покійного Лева почесною стійкою. Щира подяка за квіти, молитви, Св. Літургії та за жертви на розмалювання церкви і на РУХ.

Наша найщиріша подяка всім тим, що своєю участю на похороні і на Панахиді віддали останню християнську прислугу покійному Левові.

Марія Курилець -
дружина з дітьми

СТЕФАН МАМАЛИҐА
17.XII.1922 - 17.XII.1990

В понеділок 17 грудня 1990 рдоку у Mount Sinai Hospital в Торонто несподівано помер від зціпу крови кол. підстаршина Української Дивізії "Галичина" і член Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА, постійний передплатник "Вістей Комбатанта", Стефан Мамалиґа.

Стефан Мамалиґа народився 17 грудня 1922 в Заліщиках, Зах. Україна, і там закінчив семиклясову народну школу, а опісля пішов до

промислової школи. Після окупації Західної України більшовиками в вересні 1939 року Стефан працював як поштовий урядовець у своєму родинному містечку. Але та праця не дуже його цікавила, і з приходом німців влітку 1941 р. він деякий час працював у театрі. Коли ж прийшов заклик Українського Центрального Комітету вступати в ряди українські дивізії "Галичина", Стефан був одним із перших, що зголосився і виїхав на вишкіл транспортом Заліщики-Чортків-Львів 18 липня 1943 року.

Відбувши рекрутський вишкіл у таборі Heidelager у південносхідній Польщі, він виїхав на підстаршинський вишкіл до Радолфсзелл над Боденським озером. Закінчивши підстаршинську школу, Стефан Мамалиґа повернувса до дивізії, яка саме тоді формувалася в таборі Неугаммер на Долішньому Шлеську, і був приділений до 31-полку, з яким як підстаршина-десятник виїхав на фронт під Броди. Пройшовши брідську кампанію (липень 1944), він щасливо вийшов з більшовицького оточення, але втратив там свого двоюрідного брата дес. Ярослава Малюка. Повернувшись через Карпатську Україну й Угорщину в другій половині серпня 1944 року, прибув до Нойгамеру, де реорганізувалася розбита під Бродами дивізія. Але вже в вересні його, як підстаршину, приділили до бойової групи полк. Вільднера і він виїхав до Східньої Словаччини для поборювання совєтських патризанів в околицях міста Банської Бистриці. Після ліквідації большевицько-словацького повстання в жовтні 1944 р., Стефан Мамалиґа щасливо повернувся до Дивізії, але знову втратив там другого двоюрідного брата Михайла Мамалиґу.

Повернувши до Дивізії, Мамалиґа був призначений до 29-го полку, з якум відбув усі інші кампанії, від листопада 1944 року аж до кінця війни у травні 1945 року, у Словенії - поборюючи комуністичних партизанів та в Австрії, на відтинку совєтського фронту - Фельдбах у Штірії.

З закінченням війни Стефан Мамалиґа був у британському таборі полонених в Белярії, а пізніше в Ріміні. Там він включився у працю таборового театру і під керівництвом режисера Степана Столярчука виявився добрим актором, як наприклад, у ролі Мацієвського у п'єсі "Мартин Боруля" Карпенка Карого, в ролі Івася у комедії "Трьох до вибору" В, Мартиневича та в інших.

В травні 1947 року Мамалиґа разом з усім вояцтвом Дивізії виїхав до Англії й попав до табору полонених у Татершел. Після звільнення з полону восени 1948 року, Мамалиґа працював у текстильній промисловості в місті Дестер у Центральній Англії і був членом СУБ та Об'єднання б. вояків Українців.

В 1951 році еміґрував до Канади, до Торонта, де в нього була близька родина, й там почав ставити перші кроки вільної людини. В 1953 році Стефан одружився з Іриною Легінь і вони спільно виховали двох синів, Романа і Зенона, які здобули високу освіту й сьогодні вже є професійними громадянами і гордістю своїх батьків.

Осівши в Торонті, С. Мамалиґа спершу, як звичайно, працював для інших фірм, а пізніше організував доволі успішні свої власні підприємства, кінчаючи остаточно власною харчовою крамницею. Крім праці, необхідної для прожитку своєї родини, він довгі роки співав у відомому хорі "Прометей".

Похоронні богослуження відправив у похоронному закладі 19 грудня, а в церкві св. Покрови в Торонто в четвер 20 грудня 1990 р. митрат о. д-р Мирон Стасів. Тлінні останки Покійного

Стефана похоронено на цвинтарі Saint John-Dixie у Міссіссауґа, біля Торонта, при великій участі української громади, а в тому його побратимів-дивізійників, які над свіжою могилою відспівали "Видиш, брате, мій". Від Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА прощав Стефана - його побратим Іван Городецький. Покійний Мамалиґа залишив у глибокому смутку дружину Ірину, одружених синів Зенона й Романа з дружинами й дітьми та ближчу і дальшу родину в Україні, в Канаді і в ЗСА.

Судьба не дозволила Стефанові спочити у рідній землі, в обороні якої він, як патріот, вступив у ряди Української Дивізії, тому канадійська земля буде йому легкою. Вічна йому пам'ять!

Василь Верига

Замість квітів на могилу Покійного Стефана його дружина пані Ірина Мамалиґа, у відповідь на заклик Управи Станиці Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА в Торонто, провела коляду на допомогу дітям-жертвам чорнобильської катастрофи й передала до Управи Станиці на ту ціль 900 дол.

МИКОЛА ЗАГАЙКЕВИЧ

24.1.1991 помер після важкої недуги в Гайльбронні-Унтерґруппенбах (Вюрттемберґія) колишній доброволець 1-ої УД УНА МИКОЛА ЗАГАЙКЕВИЧ, народжений в Крехівцях біля Станиславова (Галичина). В битві під Бродами втратив ногу і після побуту в лікарнях від 1944 р. опинився як інвалід в Гайльбронні, де одружився 1952 р. В Гайльбронні був покійний активним громадянином. Належав до ініціятивної групи бл. п. сотн. Івана Наливайка, яка в окремій цвинтарній дільниці, де спочивають погиблі від воєнних бомб українські дівчата, здвигнула величавий пам'ятник, що стараннями покійного в останньому часі відновлено: він також виготовив списки українських воїнів, спочилих на цвинтарях Гайльбронну й околиці. Покійний був активним діячем СУМ-у та, із своєю дружиною, майже кожного року працював в адміністрації літніх таборів.

Похорон довершив парох Штутґарту всеч. о. Роман Врущак з німецьким парохом о. Йозефом Воґрінцем: він і прощав покійника над могилою. Домовину супроводили побаратими зброї, а прощальне слово від них та від Крайової Управи Б-ва Дивізійників виголосив Олег Світлик. Покійний залишив в смутку дружину та п'ятеро дітей з невісткою, зятем і двома внуками. В похороні взяла численну участь не лиш українська громада, але й багато німецьких приятелів покійного, які цінили його дружню вдачу. Над могилою, вкритою широко квітами й вінками, відспівали присутні пісню

про журавлів. Вічна пам'ять Тобі, незабутній Друже!

Крайова Управа Б-ва кол. вояків
1. УД-УНА
в Німеччині

МИХАЙЛО КОЛОДНИЦЬКИЙ

* 21.XI.1922 - † 25.I.1991

25.I.91 помер несподівано від удару серця колишній вояк 1 Укр. Дивізії УНА Михайло Колодницький, нар. 21.XI.1922 в Олеші біля Монастирськ, Івано-Франківської Області. Покійний був жертвенним патріотом і довголітнім членом Управи Б-ва Дивізійників в Німеччині.

Залишив в смутку дружину, доньку з зятем і внуком, братів з родинами в Австрії, Австралії і Україні.

Похоронних обрядів на цвинтарі в Ольхінгу біля Мюнхену довершили отці - прелат Й. Джуджар, який виголосив над гробом прощальне слово, і Е. Гарабач. Від Б-ва Дивізійників попрощав Покійного мґр. Б. Шарко, від Головної Управи ЦПУЕН - її голова Ст. Костюк. Крім побратимів-вояків, які взяли участь у похороні із прапором і поклали на могилі вінок, було багато українців і німецьких приятелів. Похорон закінчено піснею про журавлів. В місцевому ресторані відбулась тризна, де ще промовляв голова Б-ва Р. Дебрицький.

Вічна пам'ять незабутному другові!

Крайова Управа Б-ва
кол. вояків 1 УД УНА
в Німеччині

ЯРОСЛАВ ФІШЕР

* 4.VII.1921 - † 24.XI.1990

Ярослав Фішер народився в м. Надвірній, в Зах. Україні. Під час

більшовицької окупації продовжував середньоосвітнє навчання. З приходом німців в 1941 році його покликано до "Бавдінсту", де працював "провідним робітником" "Форарбайтером". Після 50-х місяців праці його мобілізовано до німецького війська.

Після тяжкого поранення на Східньому фронті в жовтні 1944 року, лежав у шпиталі в Німеччині і, як видужав, зголосився до Дивізії "Галичина", де служив в запасному полку аж до закінчення війни.

Перейшовши полон в Італії й Англії, по звільнені, еміґрував в 1953 році до Канади, а в 1957 - до Клівеленду, Огайо, ЗСА. Тут одружився й від 1969 р. до відходу на пенсію працював державним інспектором харчів.

На терені великого Клівеленду Я. Фішер включився у громадську працю: був членом Станиці Братства 1-ої УД УНА, спортового т-ва "Львів" членом-співосновником 346-го відділу УНС "Львів" та вміло й совісно виконував обов'язки секретаря цього Відділу до останніх днів свого життя.

Помер після довгої тяжкої недуги. Похоронений на цвинтарі свв. ап. Петра і Павла в Парма, Огайо. Залишив у смутку дружину Керол, синів Михайла і Стефана й дочку Наталку та численну рідню в ЗСА й Україні.

Прощальне слово від Станиці Братства Дивізійників виголосив Семен Кріслатий, називаючи Ярослава Фішера творчим членом нашої спільноти, що не словами, а ділами доказав любов до свого народу, якому вірно й чесно служив до останнього віддиху свого трудолюбивого життя.

М. Трач

ПРЕСОВИЙ ФОНД "ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА"

В часі від 11 лютого до 15 квітня 1991 р. ми одержали слідуючі вплати на пресовий фонд журналу:

Станиця Братства 1 УД УНА в Нью Гейвен - Бріджпорт із збірки в пам'ять св.п. Степана Фіґоль, похований 30.1.1991 в Баун Бруку. Пожертви зложили: п-ні Марія Фіґоль дол. 50.00, по дол. 20.00: Е. Шипайло, З. Мандич, Черниченко, Б. Антонишин, проф. О. Лисинецький, д-р. С. Гринчишин, проф. І. Телюк і П. Хома, по дол. 10.00 п-ні І. Гладка і В. Пелещук та дол. 15.00 д-р. Д. Штогрин — разом 245.00

П-ні Віра Курилець - Торонто, в пам'ять мужа св.п. Лева помер 21.11.1990 — 100.00

Станиця Братства 1 УД УНА в Торонто, в пам'ять св.п. Василя Сегіна, помер 28.12.1990 р. — 50.00

П-ні Віра Кушнір - Йонкерс, в пам'ять мужа св.п. д-р. Юрія помер 14.8.1990 р. — 25.00

П-ні Тамара Угера - Парма, в пам'ять брата св.п. Юрія Шкарупа в сьому річницю смерти, помер 14.2.1984 р. — 25.00

Онуфрій Білоголовка - Баффало, в першу річницю смерти св.п. Катерини Радомської, померла 11.3.90 в Садбурах — 17.00

Н.Н. наш довголітний читач і прихильник — 1,000.00

Станиця Братства 1 УД УНА в Едмонтоні — 300.00

Станиця Братства 1 УД УНА в Гартфорді — 100.00

по дол. 50.00: о. д-р Іван Біланич - Філядельфія і п-ні Анна Ортинська-Рибак - Кліфтон — разом 100.00

Володимидр Ленчик - Раґби, Англія — 35.00

по дол. 25.00: Володимир Сміґуровський - Парма, п-ні Мирослава Клименко - Торонто, Іван Мороз - Торонто, Петро Микуляк - Торонто, Ярослав Куницький - Торонто, Р. Монджейовський - Австралія, Богдан Артимишин - Філядельфія, Іван Хомяк - Англія, Володимир Католик - Ст. Кетеринс, Іван Плювак - Торонто, Осип Гвоздецький - Белл Рівер, Володимир Рівний - Англія — разом 300.00

по дол. 20.00: ред. Анатоль Курдидик - Вінніпеґ, Роман Іваницький - Фльорида — разом 40.00

Павло Слободян - Чікаґо — 17.00

по дол. 15.00: Іван Лотошинський - Торонто, Ярослав Москва -Тандер Бей, Любомир Городник-Гамільтон, Іван Надолішний - Гамільтон, Джиджора І. - Англія — разом 75.00

Василь Буртняк - Кастро Валлей — 12.00

по дол. 10.00: Зенон Кохановський - Торонто, Микола Бручковський - С.С. Марі, Іван Лотоцький - Фльорида, Лев Бекесевич - Торонто, п-ні Іванна Шкарупа - Парма, Михайло Мельник - Чікаґо, Мирослав Сендзік - Австралія, Петро Антонишин - Бурлінґтон, Орест Соробей -Рочестер, Михайло Лесюк - Ст. Кетеринс **разом 100.00**

Федерація Українців - Іденбурґ, Англія **9.00**

по дол. 7.00: Степан Стрільчук - Чікаґо, Іван Гранківський - Н.Й., Степан Кучварський - Мінеаполіс, Орест Іванюк - Парма, Василь Катериняк - Менсфілд, Осип Головацький - Фльорида, Олександер Камінський - Дітройт, Константин Бішко - Бродалбін, Мирослав Тришневський - Дітройт, Василь Сердюк - Ярдвілл **разом 70.00**

по дол. 5.00: Михайло Гринчишин - Торонто, Антін Дербіш - Торонто, Роман Гнатишак - Гамільтон, Василь Атаманчук - Келовна, Василь Катериняк - Ст. Кетеринс, Василь Остапчук - Гамільтон, Іван Мороз - Бінґгамтон, Михайло Ґембарський - Вінніпеґ, Василь Гнатів - Австрія, Михайло Височанський - Монтреаль, Василь Григорчук - Австралія, Богдан Опалевич - Торонто, Евген Лагодинський - Англія, Петро Маслій - Англія, Василь Кінаш - Англія, Микола Атаманюк - Англія, О. Чуйко - Англія, Святослав Василько - Англія, Микола Керницький - Ванкувер, Григорій Ткачишин - Ст. Кетеринс **разом 100.00**

по дол. 4.00: д-р Евстахій Юркевич - Родфорд, Маріян Заблоцький - Фльорида **разом 8.00**

по дол. 2.00: - Богдан Кандюк - Ґлен Спей, Зенон Салевич - Кліфтон, Михайло Ліщинський - Філядельфія, Петро Тучапський - Колюмбія Гайтс, Ярослав Бобинський - Філядельфія, Володимир Кізима - Дітройт **разом 12.00**

разом 2,605.00

Пересилаємо наше щире співчуття Родинам та Приятелам свв.п. Степана Фіґоль, Лева Курилець, Василя Сегін, д-р Юрія Кушнір, Юрія Шкарупа та Катерини Радомської. Дякуємо Управам Станиць, ініціяторам та збірщикам. Просимо і в будучому пам'ятати про потреби журналу.

Адміністрація

Щиро дякуємо п. Іванові Хохлич з Монтреалю за довголітну співпрацю, за постійну фінансову піддержку, за вербування нових читачів з кругів Української Стрілецької Громади та взагалі з поміж Монтреалців.

Бажаємо кріпкого здоров'я, та корисного і заслуженого відпочинку. Сподіємося, що провід УСГ підшукає рівного Вам наступника. Щасти Вам Боже.

Редакція і адміністрація В.К.

Ціна $5.00